

50.613

LXXIV. ÉVF. 2. SZÁM

ÖTÖDIK FOLYAM

1958. ÁPRILIS—JÚNIUS



MAGYAR KÖNYVSZEMLE



1958

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

Megjelenik negyedévenként

Szerkesztőbizottság

DEZSÉNYI BÉLA (helyettes szerkesztő), HARASZTHY GYULA, KOVÁCS MÁTÉ,
KŐHALMI BÉLA, MÁTRAI LÁSZLÓ, V. WALDAPFEL ESZTER

Felelős szerkesztő

KŐHALMI BÉLA

E szám munkatársai: KŐHALMI BÉLA Kossuth-díjas, az irodalomtudományok² kandidátusa, egyetemi tanár, SZENTMIHÁLYI JÁNOS, a budapesti Egyetemi Könyvtár csoportvezetője, CSAPODI CSABA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának osztályvezetője, SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, VIZKELETY ANDRÁS, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, HORVÁTH VIKTOR, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, SÁGI ANTALNÉ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, MÁTÉ KÁROLY egyetemi rk. tanár, VEREDY GYULA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, TAKÁCS JÓZSEF, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa, HARASZTHY GYULA, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója, FITZ JÓZSEF, az irodalomtudományok kandidátusa, ny. könyvtári főigazgató, SZABÓ GYÖRGY, az Irodalomtörténeti Intézet munkatársa, SCHEIBER SÁNDOR főiskolai igazgató, BORSA GEDEON, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, MARKOS BÉLA ny. könyvtáros, DEZSÉNYI BÉLA, az irodalomtudományok kandidátusa, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, BEBECZKY LÁSZLÓ, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa, LAY BÉLÁNÉ, az Országos Mezőgazdasági Könyvtár munkatársa, SIMON MÁRIA ANNA, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa

Technikai szerkesztő: DÖRNYEI SÁNDOR

Szerkesztőség: Budapest, VIII., Múzeum körút 14–16. Telefon: 134–400.

Előfizetéseket az Akadémiai Kiadó Terjesztési Osztálya vesz fel

(Budapest, V., Alkotmány utca 21.)



A bibliográfia és az új technika

I.

Kevesen vették észre, hogy Theodore BESTERMANNak a világ bibliográfiai termését átfogó bibliográfiája¹ legújabb kiadásának címlapján ez a szokatlan kiadás-meghatározás olvasható: *Third and final edition*. BESTERMAN, aki műve második és harmadik kiadása között létrehozta Genfben (VOLTAIRE egykori lakóházában, a „Les Délices”-ben) a Voltaire-Múzeumot és Kutatóintézetet, és megindította a kb. 60 kötetre terjedő *Voltaire-levelezés* kiadását — cserben hagyja művét, melyet a világ minden könyvtárosa ismer? El tudom képzelni, hogy BESTERMANt, az újkori kéziratok szakértőjét jobban vonzották a ferneyi pátriárka kéziratai, mint az újkori bibliográfiák (és 15 000 levél jegyzetes kiadása valóban nagy feladat), de elhatározása okát, hogy művét nem folytatja, nem itt kell keresni.

A második és harmadik kiadás megjelenése közt eltelt öt évben azok között a határok között, amelyeket BESTERMAN a felveendő bibliográfiák tekintetében józanul és szigorúan megvont, — 20 000-rel 84 000-re nőtt a bibliográfiájába felveendő önálló bibliográfiák száma. Nem az összesen megjelenteké, csak a mű számára megszabott keretek között felveendőké. Mint-hogy pedig a kirekesztett — elvi szempontból indokolatlanul kirekesztett — rejtett bibliográfiák száma „milliókra rúg”, a teljességről való lemondás után most már magáról a műszerről mond le éspedig azért, mert a felveendő anyag további növekedése a terjedelme miatt tenne használhatatlanná minden újabb összefoglalást. Nemcsak egy nagyobb teljességre törekvés, de az eddigi keretek betartása is megszüntetné az új másodfokú bibliográfia műszer-jellegét. Leg-alábbis eddigi elgondolásában és formájában.

A bibliográfia története — kezdve a kéziratosság korszakán — a bibliográfiai műfajok szívós fennmaradásáról tanúskodik, de tudunk néhány műfaj kihalásáról is. Úgy látszik, hogy az egyetemességre törekvő, általános bibliográfiák lassacskán a múltéi. Általános hírlap- és folyóirate cikk-repertórium kiadására vállalkozni még nemzeti határokon belül is istenkísértés volna. És ki vállalkoznék általános és egyetemes bio-bibliográfia kiadására, olyanra, amely nemcsak a világirodalmi jelentőségre emelkedett tudósok és írók életrajzi és bibliográfiai adatait tartalmazná? A BRUNET iskolájából kinőtt GRAESSE óta végleg kiveszettek tekinthető az a fajta egyetemes bibliográfia, amelybe egy tudós-bibliofil gyűjtené egybe a világ szellemi kincsestárából a legjobb kiadásokban a legjelentősebb régi és újabb műveket. Úgy látszik, hogy a „könyv-

¹ SZENTMIHÁLYI János a 3. kiadás I. kötetének megjelenésekor ismertette a *Magy. Könyvszle* 1956. 2. sz.-ban (165—167. l.); azóta megjelent a mű 2. és 3. kötete és a külön index-kötet.

kozmosz” címét büszkén viselő BRUNET-féle *Manuel* és két követőjének (ÉBERT, GRAESSE) művei után a kivesző válfajok közé vonul be a BESTERMAN-féle „*bibliográfiai kozmosz*” is. Mostantól fogva — még egy ideig — csak egy-egy szaktudomány — esetleg csak egy ágazat — egy-két évtizednyi korszak *másodfokú* bibliográfiai, egy tudományi ágazat tudósainak bio-bibliográfiai összefoglalásáról, egy-két évtizednyi korszak általános repertóriumáról lehet szó. A megkövetelt teljességet ezek a források már csak szűkebbre vont nyelvi és korszakhatárokon belül közelíthetik meg.

Ha csak egy bibliográfiai műfaj közeli kivészéséről volna szó: nem volna érdemes miatta tintát ontani. A beváltakat egy ideig éltetik még a Supplementumok, de ezekre évekig kell várni, és tudjuk már, hogy mire megjelennek — meghaladottak. Többről és másról van szó. A bibliográfiák — e hatalmas munkateljesítményeket őrző művek — kihasználatlanságáról, ki nem elégítő hatékonyságáról kell inkább beszélnünk. Arról, hogy szerkesztésük és sokszorosításuk hagyományos módszerei miatt nehezen kezelhetők, tartalmuk feltárása pedig differenciálatlan. A BESTERMAN-féle gigantikus teljesítmények sorsa csak alkalom arra, hogy megvizsgáljuk: az évente ezekkel szaporodó szakbibliográfiák, sajtóbibliográfiák, repertóriumok, cumulativ indexek hagyományos könyvtári gondozása rendben van-e és elégséges-e? Gondolják-e a könyvtárosok, hogy a bibliográfiákról is elegendő a klasszikus formák közt mozgó „feltárás” (egy cédulával a betűrendes, egy-két cédulával a szisztematikus katalógusban vagy ritkább esetekben a bibliográfiák speciális katalógusában)? Elegendő-e — hogy csak kettőt említsünk a gigantikus méretű művekből —, ha a XIX. század természettudományi folyóiratainak cikkanyagát összefoglaló *Catalogue of Scientific Papers* vagy a British Museum Könyvtárának a bibliográfia funkcióját betöltő nyomtatott katalógusainak sorozatait a polcon büszkélkedve mutatjuk, és beérjük e gazdag tartalmú, sok szempontú használatra alkalmas alkotások sablonos regisztrálásával, még arra sem érdemesítjük ezeket, hogy magyar vonatkozásaikat annotáció vagy utaló cédula formában értékesítsük a kutatók számára?

Nem elegendő, ha a könyvtár a hasznosnak, értékesnek ítélt bibliográfiákat és bibliográfiát bőven alkalmazó segédkönyveket merőben csak szabványszerűen a szokásos könyvtári előírások szerint „tárja” fel;

nem elegendő, ha a könyvtáros a bibliográfiákat csak címük alapján ismeri; ráhagyatkozván katalógusra vagy raktári helymemóriájára;

a bibliográfiák — s általában a jó bibliográfiákkal felszerelt segédkönyvek — sok rejtett jótulajdonosságát csak gondos elemzéssel ismerhetjük meg;

a bibliográfiák termelése áradásszerű; a legkitűnőbb könyvtárosok sem raktározhatják el emlékezetükbe mindazt, amit egy-egy jelentős bibliográfiáról a használat szempontjából tudni fontos;

nem elegendő, mert a nagyobb könyvtárakban a tájékoztató szolgálatot nem a bibliográfiáknak egy specialistája, hanem a tudományos munkatársak kollektívája látja el, az emlékezetre hagyatkozást tehát ki kell kapcsolni; a bibliográfiák elemző adatait csak valamely modern lyukkártya rendszerű apparátus tárhatja fel.

Nem gondolunk egy — könyvtári célra, pontosabban az információs szolgálat céljára megtervezett — vezérlő berendezésű elektronikus gépre; a szakirodalom még hevesen vitatja ilyen gépek könyvtári alkalmazásának

gazdaságos voltát, noha szűkebben körülhatárolt szakterületre alkalmazva beváltak.

Könyvtári technikánk egyelőre nem fog viharosan átalakulni, s a bibliográfiai s a bibliográfiai információkkal szolgáló mindenfajta segédkönyvek mai formájukban még jó sokáig fenn fognak maradni, tovább tartósulnak az eddig bevált műfajok, de ez ne ringasson minket olyan szemléletbe, amely megfelelhet a szellemi munka 10—15 év előtti feltételeinek, de ma vagy holnap már a végzetes lemaradás útjára vinne. Ez a szemlélet a könyvtárosi lelkiismeretnek olyan békéjét és önelégültségét jelenti, amely elmondhatja, hogy: nincsen feldolgozatlan hátraléka, felszámolta a limbus minden félretett anyagát, szak-katalógusát, tárgyszavas katalógusát a tudományok fejlődésével lépést tartva revidálja és korszerűsíti, olvasóit ellátja gyarapodási jegyzékkel, az új folyóiratok listájával, tájékoztató szolgálatát külső szakemberek bevonásával erősíti meg, a ki nem kölcsönözhető folyóiratok cikkeinek gyors reprodukálását a kutató számára lehetővé tette, a történelmi kincstár kéziratos és nyomtatott emlékeinek reprodukcióban való megőrzését biztosította stb. Mindez igen szép és jó volna, ha itt tartanánk, de félő, hogy amíg e felé az egyensúly-helyzet felé — megengedem — szívós erőfeszítésekkel haladunk, nem ügyelünk arra, hogy közben a kutatómunka előfeltételei alaposan megváltoztak, s a mechanizált kutatás a létező találmányok felhasználásával könyvtári szemhatáron belülré került.

A kor színvonalán álló tájékozottság megszerzése még nem is nagyon régen nagyobb tudományos területet illetően is — viszonylag könnyen megszerezhető volt a nagytekintélyű vezető folyóiratokban megjelent visszatekintő irodalmi szemlék elolvasása árán, ha ezek a szemlék az utolsó év szakirodalmában jelentkező problémákat számba véve tűrhető áttekintéshez segítették a kutatót. Kielégíthették a szakembereket az évkönyv jellegű jól dokumentált beszámolók (*Reports on progress in physics, Jahrbuch über die Fortschritte der Mathematik, Annales des télécommunications* stb.) és a szakirodalom egy-egy évi termését kritikával regisztráló évkönyv-bibliográfiák, amelyek sok tudományos területen már a múlt század második fele óta rendszeresen megjelentek, de már alig tudnak lépést tartani a természettudományi kutatásban bekövetkezett tempógyorsulással.

A kritikai irodalmi szemlék egyre ritkábbak, ritkulnak a beszámoló jellegű évkönyvek, helyüket a havonta-hetente megjelenő abstracts-ok foglalják el, de a vas- és acéliparnak 1934 óta van már *naponta* megjelenő referáló organuma, mely többszáz folyóiratcikkéről számol be.²

Mivel magyarázható a húzódozás ettől a tudósokhoz méltó és csak tőlük várható feladat teljesítésétől? A feleletet megkapjuk a matematikus Norbert WIENERTŐL, a kibernetika egyik neves szakemberétől, aki azt mondja tudóstársairól: „Mindegyik hajlamos arra, hogy a kutatása tárgyával szomszédos témát a folyosón jobbra a harmadik szobában dolgozó kollegája saját ügyének tekintse.”³ LEIBNIZ óta nem akadt, nem jelentkezhett már a tudomány egyeteme felett uralkodó enciklopédikus szellem — ma ott tartunk, hogy alig számithatunk egy rész tudomány, egy ágazat egyetemes eredményei felett áttekinteni tudó szakember kalauzolására.

² „Press Service” of the Intelligence Department of the British Iron and Steel Federation. Aslib Proceedings, 8. (3) Aug. 1956. 155—164. 1.

³ DE LATIL, Pierre: *Introduction à la cybernétique*. La pensée artificielle. Paris, 1953. 15. 1.



A tudományos nagyüzem, mely a XVIII. századdal kezdődően az akadémiai bizottsági munkájával szerveződött meg, ma ugyanez akadémiai ezrekre menő kutatóintézeteiben, egyetemi és ipari kutatóintézetekben száz- ezrekre menő kutató munkájával terebélyesült ki. Publikációs teljesítményük hozzáférhető alakban az utolsó tíz évig a könyvek és folyóiratok tömegei: ez az anyag az, amit a könyvtáros az olvasó elé tárhat, de amióta az államigazgatás és a termelés minden mozzanata munkájukra épül, eredményeiknek csak kisebbik része kerül nyilvánosság elé. Valamit abból, hogy a szellemi munka feltételei megváltoztak, tudomásul kellene vennünk.

A tudományos tájékozódás főforrása a század eleje óta ma is még: a folyóirat. Azért írom, hogy „ma is még”, mert a tudományos tájékoztatás ügyében 1948-ban Londonban megtartott kongresszuson egy neves tudós alaposan megtépzta és meghaladottnak minősítette az eredményközlésnek ezt a tisztas hagyományokkal — presztizs-zsel — rendelkező formáját.⁴ Nem vitás, hogy szívós intézmény, s a szellemi élet egyelőre elképzelhetetlen nélküle. Könyvtáraink állománygyarapító keretében a folyóiratok előfizetésére fordított összeg aránya a könyvekre fordított összeggel szemben egyre nő. Az állományserzeményezés tudományos színvonalát a járatott folyóiratok száma jelzi, és ez megbízható jelzésnek tekinthető. A könyvtárosnak nincs is módjában az egyes tudományok fejlődésében beállott tempógyorsulással másként lépést tartani, mint a legfontosabb, legkeresettebb folyóiratok megrendelésével. Arról a könyvtáros nem tehet, hogy a folyóiratkiadás szervei hibái folytán ez az erőfeszítése csak félsikerrel járhat. A folyóiratok sem közölnek minden fontos újabb eredményt a kellő gyorsasággal és nem közölnek mindent, noha közleményeik átlag másfél évvel előzik meg a könyvekben — monográfiákban — közölt eredményeket.

A kutatómunka a laboratóriumból a folyóiratokon és a könyvtáron keresztül vezet vissza a laboratóriumba. A „naprakész” tájékoztatást a kutató egyéni úton megszerzi úgy, hogy rendszeresen figyelni és olvassa azt az 5—7, a szakterülete szempontjából elengedhetetlenül fontos folyóiratot (többre alig telik idejéből), de egy hosszabb és költséges munkafolyamatokat igénylő kutatói feladat laboratóriumi kidolgozása előtt szélesebb körű tájékozódásra van szüksége, tehát a könyvtárban kezdi el kutatómunkáját a referáló lapok, a drága és terjedelmes abstract-ok utolsó évfolyamaiban való böngészéssel. („Az irodalomkutatás olcsóbb, mint a laboratóriumi munka.”)⁵ Ez a tájékozódó felkészülés meglehetősen időtrábló, nemcsak azért, mert a nagy referáló lapok összefoglaló — félévi, évi — indexei késnek, de főleg azért, mert ezek az indexek hiájával vannak egy *kulcsrendszernek*, mely a referáló lapokban megjelent folyóiratcikkekre jellemző adatokról gyorsabban tájékoztatná a kutatót, s a referátumok jó részének végigolvasását megtakaríthatná. Ezek a jellemző adatok: eredeti kutatás-e; elméleti-e; matematikai alapozás-e; eljárás vagy

⁴ J. D. BERNAL: *Provisional Scheme for central distribution of scientific publications* c. javaslatában vetette fel a kérdést, hogy a mai folyóirat megfelel-e a tájékoztatás funkciójának. BERNAL az önálló publikációk tudósok közti szétosztását központi szerv útján javasolta, de javaslata kedvezőtlen fogadtatásban részesült. BERNAL professzor ezt a javaslatát legújabbán nyilvánosan is visszavonta. (BERNAL, J. D.: *The supply of information to the scientist: some problems of the present day*. Journ. of Documentation. Vol. 13. No. 4. Dec. 1957. 207. l.)

⁵ WILSON, B. E.: *An introduction to scientific research*. N. Y.—London 1952. 10—20. l.

készülék leírását tartalmazza-e; rajzos-e; táblázatokkal, diagramokkal felszerelt-e stb.⁶ A lyukasztott kártyákkal dolgozó dokumentációs szolgálatok a jelzetelést ezen a módon *kritikai kulccsal* kapcsolhatnák össze. Ekkora feladatra természetesen csak egy szűkebb területet átfogó kutatóintézet könyvtára vagy olyan dokumentációs központ vállalkozhatik, mint a szervetlen kémia klasszikus *Handbuch*-ját kiadó Gmelin Institut vagy a hozzá hasonló intézetek.⁷

Bármennyire elégedetlen is J. D. BERNAL és néhányan a tudományos folyóiratkiadás mai szokásaival, és bármennyire lehangoló is az a BRADFORD s ő utána sokan mások által számos tanulmányban példákön beigazolt tény, hogy a szorosan egy tudományos területre tartozó cikkeknek csak egy részéről számolnak be a legtekintélyesebb referáló lapok,⁸ hogy a tudományok perifériáin, a szakmán kívüleső folyóiratokban jelentkező cikkek kiesnek a beszámolóik közül, a tudományos tájékozódás általános módszere mégis csak a folyóiratok rendszeres figyelésén alapszik.

Ez a megállapítás azonban az utolsó 7–8 év jelenségei alapján korrekcióra szorul. Az eredményközlés eddigi formája már nem egyedüli jellemzője a kutatás eredményei lerögzítésének. A természettudományi és műszaki kutatásnak azon a területén, ahol a fejlődés viharos és a kutatáshoz fontos állami érdekek fűződnek, az eredmények közzlésének *elsődleges* formája sokkal inkább a „kutató jelentés”, a „gyári riport”, az „expedíciós napló”, mint a szakfolyóiratban megjelenő cikk vagy ennek hiányában a referáló lapban megjelent kivonat. Egy külföldi technikai főiskolán tavaly létesült Atomtechnikai Könyvtár *alapfelszerelése* a következő volt: mindössze 100 kötet könyv (főleg segédkönyvek); 900 jelentés és előadások gyűjteménye a genfi atomkonferenciáról; 18 000 kutatójelentés különböző laboratóriumokból (ezekből 6000 gépírási sokszorosítvány, 12 000 mikrokártya). A kutatójelentések állománya előreláthatólag évi 2000-rel fog gyarapodni. Beszerezték továbbá más országokból való 95 000 — kivonatot tartalmazó — kartotéklapot, ezekből építik fel dokumentációs katalógusukat, ez az anyag várhatóan évi 10 000 cédulával fog szaporodni. Az amerikai fegyveres erők műszaki tájékoztató szolgálata (az ASTIA) ez idő szerint másfél millió — bizalmas és fokozatosan „nem bizalmasként” kezelendő — kutatójelentést tart nyilván; az évi gyarapodás ilyen jelentésből kb. 200 000.⁹

Azt jelenti ez, hogy a folyóiratokban megjelenő eddigi eredményközléseket megelőzi az elsődleges laboratóriumi jelentés, amelynek lényeges tartalma esetleg csak évek múltán tűnik fel a folyóiratokban, jelenti tehát azt, hogy a folyóiratok együttvéve sem tükrözik már az elért eredmények színvonalát. Átmeneti jelenség-e ez? Kétségtelen, hogy részben a világpolitika függvénye,

⁶ ROSCH, S.: *Der literarische Kritikschiüssel als Hilfsmittel der Dokumentation*. Nachr. f. Dok. Jg. 2. H. 4. Dez. 1951. 133–135. l.

⁷ A Gmelin Institut újabban elhatározta, hogy gépesíti dokumentációját, IBM kártyákra kodifikálva a cikkelemzéseket. Egyelőre az ötvözés (alliage) 1950 óta megjelent irodalmával kezdik. Az előfizetőknek vagy a kártyákra vett elemzéseket, vagy a kulcs szerint perforált kártyákat küldik meg.

⁸ BRADFORD: *Documentation*. 2. ed. London, 1953. 148–158. l. BRADFORD: *Complete documentation*. Journ. of Documentation 1. No. 5. 36–44. l. — Az irodalom szétszórtságának törvényét először *Law of scattering* c. tanulmányában állította fel.

⁹ Hír a *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*-ban: 1957. H. 3. 235. l.

s így nem bocsátkozhatunk találgatásokba, de hogy néhány szakterület folyóiratállománya tudományos jelentőségben veszít általa, az kétségtelen. És kevesbedik a kilátásunk arra is, hogy összefoglaló kritikai szemlék jelenhessenek meg az emberiséget legjobban érdeklő szakterület valóságos eredményeiről. A folyóiratsorozatok gondozására temérdek energiát és pénzt áldozó természettudományi és műszaki könyvtárak erőfeszítéseik maximálisra fokozása esetében sem lehetnek megbízható tárai a kutatás teljes forrásanyagának, ha a kutatójelentések, gyártási riportok, naplók, fordítási jegyzékek a kutatóintézetek és laboratóriumok archivumaiban rekednek meg, és csak egy részük kerül intézetek, laboratóriumok közti *csere* útján korlátozott nyilvánosság elé.

„Ellenőrizetlen” (kiadatlan) információs forrásanyag — ha nem is annyi, mint a fizikai, kémiai kutatás területén — bőven van egyes társadalomtudományi területeken is: az ún. „korlátozottan terjeszthető kiadványok”; konferenciák dokumentumai; előadmányi nyersanyagot alkotó táblázatok, adatösszeállítások; publikációra előkészített, de mégsem publikált irományok. Pedig e forrásanyagra évek munkáját fordították a kutatók. A forrásanyag hozzáférhetése tekintetében látszólag jobban állanak — nem kumulatív, jellegükön fogva — a szorosabban vett történelmi tudományok, irodalomtudományok, filológiák, nyelvtudományok. Látszólag csupán. Ezek kutatói nagy hírlap- és folyóirattömegeket mozgatnak meg, hogy a vizsgálandó kor történelmi levegőjét a maguk és munkájuk számára felidézhessek. Ez a kutatói szokásuk — szinte a tervükbe belekalkulálva — szándékos időpazarlással jár, de vállalják — sok esetben lemondva a bibliográfiai segédeszközök használatáról — véletlen felfedezések, *trouville*-ok reményében. A történelmi-társadalmi tudományok körében ezért is jelenik meg viszonylag kevesebb referáló orgánus, de ha az új módszerek alkalmazása az információszerezésnél nem is annyira elengedhetetlen, az időpazarlás ezen a területen is csökkenthető volna a jelentős folyóiratsorozatok összefoglaló indexeinek gyorsabb megjelentetésével, nem utolsó sorban az akadémiai folyóiratok általános mutatóinak kiadásával. A feldolgozandó folyóiratok és hírlapok nagy tömege mellett a történelmi-társadalmi kutatók számára nagyobb fontosságúak a monográfiák, a keskeny barázdákon járó kutatásról szóló irodalom. Az ő körükben tehát fontosak a közvetett források: a bibliográfiák és pedig a rejtett bibliográfiák, amelyek tömegével lappanganak mindenütt, különösen a kiadatlan disszertációk rengetegében. Számukra tehát fontos volna a bibliográfiák tartalmának és sokoldalú felhasználhatóságának elemzése; ezt az elemző munkát csak a könyvtáros végezheti el.

II.

1. Abból indultunk ki, hogy ma is jelennek meg gigantikus teljesítményű bibliográfiák, hogy a legfontosabb feladatot: a kutatás egész — vagy nagy — területe feletti áttekintést szolgáló bibliográfiák a hagyományos nyomdai eljárással készülvén *mint műszerek hovatovább kezelhetetlenné válnak*: a közvetett forrásból való tájékoztatás a viharos fejlődésű tudományszakoknál a technika új módszereihez, a gépesített információnyújtás valamely formájához kénytelen folyamodni. A példák egyre sokasodnak. A könyv formájú nagy bibliográfiák, a nagy referáló lapok hatalmas index-kötetei már nem a hagio-

mányos nyomdai eljárással készülnek,¹⁰ hanem foto-offset-litográfiai eljárással, mint a British Museum Könyvtára katalógusának második kiadása. A szakdokumentációs központok némelyike pedig — mint a *Handbuch der anorganischen Chemie* százkötetes 8. és (az 1950 utáni anyagot összefoglaló) 9. kiadására készülő Gmelin Institut — gépesített dokumentációjának forrása: a lyukasztott kártyák tárgyszók vagy más karakterisztikumok alapján. A kártya megadja a transparenens eredeti számát, mely a cikkről szóló beszámolót tartalmazza, ez heliografikus eljárással kopírozható. Hasonlóképpen automatikusan reprodukálják a lyukasztott kártyák eredetijét (a címleírást tartalmazó hagyományos kártya-index lapjait), s az előfizető saját magának is berendezhet ilyen kartotékot, akár manuális, akár gépi berendezéssel. Ez a két kiragadott példa figyelmeztető jel más tudományos vállalkozások számára is, ahol a dokumentációs anyag gyors növekedése folyamatban van. Bizonyosnak látszik, hogy nagy terjedelmű bibliográfiák és a gyors információ forrásai: a nagyszámú „Handbuch”-ok a hagyományos eljárásnak és az új reprodukciós technikának vagy a dokumentáció gépesítésének valamelyik gazdaságos — egyelőre csak egyszerűbb — eljárásának és a régi könyvtári kartoték technikájának összeházasításával jöhetnek létre.

2. Herbert COBLANS, aki az információk szolgáltatásának új módszereit és új technikáját az Unesco megbízásából megvizsgálta,¹¹ az eddigi kísérletek és sikeres alkalmazások mérlege alapján konklúziójában megállapítja, hogy „a gépesítésre vonatkozó elképzelések arra irányultak, hogy nagy gyorsaság mellett nagy kapacitású adat felraktározása lehetséges. Azt vélték, hogy a rapid szelektor a kulcs. Ma már látjuk, hogy az elektronika speciálistái képesek arra, hogy minden igényt kielégítő gépezetet szerkesszenek, de ezek a gépek drágák. Am még ezek sem szállíthatnak sikeresen információkat, amíg az információ adekvát elmélete, vagyis az osztályozás és kodifikáció nincsen kidolgozva”. A COBLANS által elemzett eljárások és kísérletek között vannak sikeres eljárásai a gépesített dokumentációnak. (Az USA szabadalmi hivatala 1947 óta megjelenő *Indexének* sokszorosítása a kiadott szabadalmakról foto-litografikus offset úton lyukkártyák alapján történt, s ez úgy volt megoldható, hogy a tárgyszórendszert gondosan dolgozták ki. Az USA legjelentősebb könyvtáraiba járó folyóiratok közös katalógusa, a Library of Congress kiadásában megjelenő *New Serial Titles* 1953 óta úgy készül, hogy a résztvevő könyvtárak bejelentései kodifikálva IBM kártyára kerülnek, s a havi füzetek foto-litografikus offset úton készülnek a tabelláló gépen a lyukkártyák szortírozása után. Az orvostudományi dokumentáció ismert folyóirata, a *Current list of medical literature* ugyancsak fel kellett hogy hagyjon azzal, hogy indexét a szerkesztés hagyományos módján adja ki. 1957-ben az előbbiekhöz hasonló módszerek alkalmazásával érte el először, hogy egy havi kiadványa 9000 folyóiratcikket indexelt. A párisi Centre National des Recherches Scientifiques, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának tájékoztató intézete mellett a legnagyobb állami

¹⁰ A *General Catalogue of Printed Books* javított (2.) kiadása a hagyományos szerkesztői és nyomdai eljárással 1929 óta eljutott az 51. kötetig. Itt abbahagyták. A folytatása az olvasótermi katalógus és a gyarapodási jegyzék montázs útján való egyesítésével, kéziratos címkiegészítésekkel foto-offset-litográfiai úton jelenik meg. Így évi 50 kötetet öt év alatt teljes lesz a kb. 300 kötetes mű, amely a régi eljárással 45 év alatt készülne el.

¹¹ *Méthodes et techniques nouvelles de la diffusion des connaissances*. Unesco Bulletin. XI. No. 7. Juillet 1957. 154—179. l.

dokumentációs szervezet légi úton küld „naprakész” mikrofilmkópiákat a legfontosabb folyóiratok tartalmáról az indiai dokumentációs központ számára.

3. Nem véletlen, hogy éppen a nagyszabású bibliográfiai műszerek létrehozásánál alkalmazták az új reprodukciós technikát s az automatizált dokumentációs módszereit. A szakítás a szerkesztés klasszikus módszereivel szükséges volt, mert nélkülözhetetlen szerszámok (nagy folyóiratok rekapituláló indexei, közös katalógusok, egy szaktudomány dokumentációjában rendet teremtő „Handbuch”) létrejötte vagy elsorvasztása forgott kockán. A BESTERMAN-típusú nagy összefoglaló bibliográfiák csak e szerkesztési formák alkalmazásával támadhatnak újra fel. Az automatizálás általánosabb alkalmazásáról szóló fejtegetésbe még korai volna belebocsátkozni. Ez — ahogy COBLANS mondja — „a fejlődés menetében álló ügy”. Hosszú távon az automatizálás valamely formája — sikertelensége — meg fogja oldani a problémákat. „A dokumentáció gépesítésének szerinte is, meghiusulásának egyik oka az az egyszerű tény, hogy a bibliografizálás alá eső kiadványok és publikációk száma nagy.” TAUBE szkepticizmusa jogosult, ha olyan gépről álmodunk, amelytől azt kívánjuk, hogy az emberi tudás egész skáláját tudja regisztrálni és szortírozni. Ám erősen korlátozott, *szűk területen, ahol a tárgyszavas rendszernél alkalmazott terminológia precíz, a fogalmak tisztázottak, jól definiáltak és a dokumentumok nem túl nagy számúak, a jó eredmények elérhetők.*¹² És ebbe a kategóriába esnek a szabadalmi irodák problémái, és ide sorolnám az elemző adatok feltárásával a bibliográfiák problémáit is.

4. A dokumentáció gépesítése a mi viszonyaink között — néhány speciális területet leszámítva — nem látszik még sürgető problémának. Időszerű azonban a reávaló felkészülés, a kísérletezés megkezdése, tapasztalatok szerzése. Tévedés volna azt hinni, hogy ez a normális könyvtári műveletek közbenjötté *nélkül* jól elvégezhető lesz. COBLANS konklúzióiban helyesen állapítja meg, hogy ahhoz, hogy a gépesített dokumentációban magas színvonalon lehessen szelekciót végezni, évi indexekre, rekapitulációkra, kollektív katalógusokra (folyóiratlelőhely-katalógus!) van szükség, és ez könyvtárosi feladat. A felkészülés állhat a könyvtárainkban található jelentős bibliográfiai forrásművek tartalmának, gyakorlati használhatóságának elemzésében s a karakterisztikumoknak lyukkártyák számára való kodifikálásában.

III.

1. Miért emeltük ki a bibliográfiákat a tájékoztatásra alkalmas sokféle segédkönyvek közül? Utóbbiak jó része (enciklopédiák, szakszótárak) betűrendes, használatuk tehát egyszerű, legfeljebb irányzatukkal, pártállásukkal és a kezelésükhöz szükséges műszerek rövidítésével kell megismerkednünk. Kisebb részük (a gazdag, sokfajta információt tartalmazó évkönyvek, a *Statesman's Yearbook* és *Information please almanach* fajtából valók) valóban megérdemelnék a feltáró elemzést, a bibliográfiák ellenben az elmélyült kutatást szolgálják, s mindaz, ami hasznosságuk sajátossága, nem meríthető ki a szakjelzetekkel, amelyek számát nem növelhetjük korlátlanul, nem szaporíthatjuk a mű jellegét kifejező karakterisztikumokkal, van-e benne magyar szerzőktől

¹² COBLANS: *I. m.* 165. 1.

eredő vagy magyar vonatkozású címanyag, s végül mindez a jellemző anyag még ha helyet találna is — távirati stílusú annotációkban — a cédulán, nem teszi lehetővé a nagy címanyagban az áttekintést. Kiemelésük végül azért történt, mert a róluk szóló fontos tudnivaló nem raktározható el a könyvtáros fejében. Minthogy pedig mindaz, amit a hasznosítás szempontjából az elemzés feltár, nem fér rá a nemzetközi cédulára, a kifinomodott feltárás lyukkártyák alkalmazását kívánja.

2. Mit tettek és tesznek könyvtáraink a bibliográfiák és a bibliográfiákat bőséggel alkalmazó segédkönyvek publicitása érdekében? A bibliográfiák bekerülnek a sokszor áttekinthetetlenül nagy és az olvasó által nem mindig könnyen hozzáférhető segédkönyvtárba, a segédkönyvtár anyagáról azonban ritkán készül nyomtatott katalógus; a katalóguscédulán a címeírás alá oda kerül hogy: *Bibliográfia p. 156.* vagy *Bibl. passim*; legjobb esetben — de nem minden könyvtárban — külön katalógusa is van a bibliográfiáknak, a már jellemzett szabványszerű címeírásokkal. Pedig kell a külön katalógus, mert a számuk gyors ütemben nő, a felettük való uralom csak az emlékezet mechanizált formája segítségével lehetséges. Ha csak öt — az új bibliográfia-termést regisztráló kurrens másodfokú bibliográfiai forrást — (a lipcei *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, a frankfurti *Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie*, az Unesco *Bulletin*-je, a *College and Research Libraries* bibliográfiai rovatait és ugyancsak az Unesco által kiadott évi kötetet, a *Les services bibliographiques dans le monde* címűt) veszem figyelembe, az évi szaporulat bibliográfiákban meghaladja a 12 000-et.

3. Nem érhetjük be azzal, hogy a *rejtett* bibliográfiákat a katalógusban válogatás nélkül csak a címeíráshoz fűzött megjegyzés formájában regisztráljuk. Különösen, ha ezek a függelékben vagy fejezetben foglalt bibliográfiák kritikai megjegyzésekkel kísért, évtizedes gazdag kutatói tapasztalatokat közkinccsé tevő rostáló szemle eredményei. Monográfiákban, amilyen a J. de GHELLINCK: *L'essor de la littérature latine au XII. siècle*-jében¹³ a középkor — és nemcsak a késői középkor — tanulmányához kalauzoló kritikai szemle a felhasználható forrásokról; nagy történeti szintézisek, mint a HALPHEN-féle *Peuples et civilisations* bibliográfiai vagy a HÓMAN—SZEKFŰ kötetei végére illesztett *Kútfők és irodalom* rovat olyan teljesítmények, amelyek értékben, hatásban jóval meghaladják az önálló alakban megjelent bibliográfiák százait. A *Clio. Introduction aux études historiques* c. ismert kollektív szintézis minden kötetének minden fejezete végén hármastagolású válogatott bibliográfia (*Sources—Bibliographie—État actuel des questions*) a vitás kérdések, a megoldatlan problémák irodalmához vezeti el a kutatót. Ilyen példakkal minden reference könyvtáros bőven szolgálhat. E munkák minimális megbecsülése volna — külön cédulán való szerepeltetésük.

4. A bibliográfiák egy jó részének tartalma nemcsak elrendezett, annotált címanyagból áll! A könyvformájú bibliográfiák tartalmukban gyakran szolgálnak meglepetésekkel. Függelékek, kronológiák, szinkronikus táblázatok, annotációkba beépített szemelvénygyűjtemények, a rokon tudományterületen egyidejűleg jelentkező eredmények táblázatos összefoglalásai stb. gazdagítják a címanyagot. Csak néhány példával szolgálunk: W. BRAEUER: *Handbuch zur Geschichte der Volkswirtschaftslehre* c. kézikönyve (Frankfurt

¹³ Az *Aperçu bibliographique* fejezet 19—32. l. — A mű megj. Bruxelles, Desclée de Brouwer. 2. éd. 1955.

1952. 224 l.) az ókor, középkor és újkor tudósainak és költőinek, színműiróinak közgazdasági nézeteit illeszti be a műveikről szóló címléírás után, eközben tanúi vagyunk egy tudomány születésének. Wilhelm FUCHS *Juristische Bücherkunde* c. (Göttingen, 1953. 506 l.) olvasmányos bibliográfiai kalauza — a tudományos munka technikájáról szóló fejezete után — táblázatot ad a legkiválóbb jogtudósokról, függelékben ad jogelméleti szemelvénygyűjteményt, a jogtudomány fejlődését a jogi szakbibliográfia történetén át szemlélteti, időrendi táblát ad a XVI—XVIII. század, majd a XIX—XX. század legfontosabb jogi műveiről, szinkronisztikus táblázat mutatja be jogtudósok kapcsolatát más tudományok kiváló képviselőivel, táblázatot a jogtörténet fontosabb évszámairól és eseményeiről. George SARTON tudománytörténeti bevezetőjében (*Horus, A guide to the history of science*. Waltham 1952. 316 l.) találunk fejezetet a tudományos műszerek történetének irodalmáról, a tudománytörténet tanításáról, műveléséről egyes országokban, tudománytörténeti intézetekről, könyvtárakról, kongresszusokról, díjakról, pályázatokról és alapítványokról és egy táblázatot olyan folyóiratokról, amelyek címe félrevezető, mert nincs bennük tudománytörténeti tartalom. Ilyen példák is végnélkül szaporíthatók. A bibliográfiai nem mindig *csak* bibliográfiai. A nem könyvre és cikkekre vonatkozó tudományos tájékoztatás értékes, felhasználásra kész anyaga rejtőzik bennük. Még ha le akarnánk is mondani arról, hogy az aprólékosan elemző adatokat lyukkártyákra vigyük át, tartalmuknak erről az „ajándékozott többletéről” kár volna lemondani. Ha e többlet változatos volta nagy is, egy megfelelő terjedelmű adatgyűjtés lehetővé tenné az effajta kategóriák meghatározását, tipizálásukat és kodifikálásukat.

5. Mik tehát a lehetőségek? Arról tán sikerült meggyőzni az olvasót, hogy a bibliográfiai hagyományos regisztrálása (még ha külön katalógust kapnak is) azzal jár, hogy a bibliográfia használhatóságát jellemző sok adatot mellőznünk kell. A bibliográfia az emlékezet szerszáma és kettősen az a bibliográfiai katalógusa vagy a könyv alakú másodfokú bibliográfia. A gépesített memória és a felraktározott memóriában való sok szempontú gyors keresés problémája még nincs kellően megoldva, de az elemző adatok lyukkártyákra való kodifikálásának nincsen akadály, és nem lesz akadály annak sem, hogy a bibliográfiai váratlan többletét tipizáljuk és kodifikáljuk. A bibliográfia elemző adatainak lyukkártyára való átvitele megadja a lehetőségét annak, hogy valamely intézmény szabad kapacitású gépe igénybevételevel (a mi viszonyaink között várhatóan 20 000-et meg nem haladó anyagból) szelektorral kiválaszthassuk a megfelelő anyagot. A lyukkártyára átvitel nem jelent akadályt a későbbi fejlődés számára sem, mert a lyukkártyákra átvitt adatanyag áttehető egy elektronikus gép nyelvére is. A tapasztalatszerző kísérletet az a szerv kezdené el, amely az országban fellelhető újabb bibliográfiai és segédkönyvek címnyaga felett rendelkezik: az Országos Széchényi Könyvtár Központi Címjegyzéke.

6. A mechanizálás első fokozata, hogy az elemző adatokat egy *kártyaterv* alapján géppel kiértékelhetővé tesszük. A kártyatervet PATAKY Ernő, a MT Akadémia Kibernetikai Kutatócsoportja munkatársának segítségével készítettem el. A második fokozat a szortírozás után tabelláló gépen előállított táblázat a kívánt bibliográfiai elemző adataival. Harmadik fokozat: egy foto-offset litográfiával készült bibliográfia.

A *kártyaterv* alapján az IBM (Hollerith) kártyák oszlopait a következőképp oszttjuk el az elemző bibliográfiai adatok számára. Az itt következő terv

a bibliográfiák tartalmáról tájékoztató legfontosabb adatok elosztásának terve. Az alapédula: a szabványszerű címeirást és a mű nyilvántartási sorszámát tartalmazza; az elemző kártya első adata az egyeztetés célját szolgáló nyilvántartási szám.

18M MAGYARORSZÁGI KFT	Nyilvántartási szám	Szigma	Lelőhely szám	Tárgykör	Nyelv	Tér helyi vonatkozás	Korszak	Zárás ideje	Tételek száma	Műfaj	Címűzés	Szerkezet	Határterületek (Szakjelzetek)						
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	1	2	3	4	5	6	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9

Bibliográfiai kártyaterv Hollerith kártyán

A kártyaterv

	Oszlopok sorszáma	Hány oszlop	
A mű nyilvántartási száma	1—5	5	
Szigma (a leelőhely szigma).....	6—7	2	
A leelőhely száma.....	8—13	6	
A bibliográfia jellege	14	1	
Tárgyköre (szakjelzete)	15—20	6	
Milyen nyelvű az anyaga	21—22	2	
Mely világrész anyaga	23	1	
Tér (a tartalom földrajzi helyi vonatkozásaiban — pl. magyarországi v. magyar vonatkozású anyag)	24—29	6	
Korszak	30—37	8	
Zárás időpontja	38—40	3	
Tételek száma (kb.)	41—45	5	
Műfaj	46—47	2	
Annotáció, kivonat, kritika	48	1	
Szerkezet (rendező elv)	49—50	2	
Határterületek, rokntudományok	1.	51—55	5
	2.	56—60	5
	3.	61—65	5
	4.	66—70	5
	5.	71—75	5
	6.	76—80	5



A bibliográfiának vissza kell adni műszer-jellegét. A XVIII. század második feléig tudósok által tudósok avatott kis köre számára összeállított szerszám volt, ma nagy példákban monumentum, merev és kezelhetetlen, kis formátumaiban túlbúrjázott és — valljuk be — kissé lenézett, de oktala-

nul kevésre becsült raktártöltelék ; elburjázott válfaja a szellemi termelésnek olyannyira, hogy elvesztettük a felette való ellenőrzést. Arról van szó, hogy a felettük való uralmat visszaszerezzük. A veszni indult enciklopédikus szellemet, amelynek testi formája ma a másodfokú bibliográfia, a gép segélyével kell megmentenünk.

A nagy bibliográfiák és a nagy Handbuch-ok mutatóinak, helyesebben *mutató-rendszerének* a tájékoztatás kifinomult igényei szerint való kialakítása is idetartozó kérdés volna. Ennek tárgyalása külön tanulmány feladata.*

KÓHALMI BÉLA

BÉLA KÓHALMI : DIE BIBLIOGRAPHIE UND DIE NEUE TECHNIK

Die Fachliteratur befasst sich selten mit der ungenügenden Ausnützung der Bibliographien, mit den monumentalen Werken ebensowenig, wie mit den Führern und Wegweisern. Gar manche wissenschaftliche Bibliotheken vermissen einen Spezialkatalog der Bibliographien ; selbst wenn ein solcher vorhanden ist, enthält er nur karge Angaben in althergebrachter Form. Ohne einer erschöpfenden Analyse ist es nicht möglich, sämtliche charakteristische Eigenschaften verschiedener Bibliographien, die für die Ausnützung wichtig sind, aufzuschliessen. Man kann die Signaturen des systematischen Katalogs nicht grenzenlos vermehren und selbst die freigeigbt verwendeten Signaturen schliessen nicht sämtliche Charakteristiken in sich ein. Der Zuwachs an Bibliographien, Indexen, Repertorien, Bibliographie verwendenden Handbüchern ist enorm. (Der neue „Besterman“ verzeichnet bei Weglassung der versteckten Bibliographien 84 000 selbständige Bibliographien ; man kann die jährliche Vermehrung auf 12 000 schätzen, die Zahl der kumulativen Verzeichnisse der Zeitschriften-Serien nicht mitgerechnet.) In den Zeiten BRUNETs war es noch möglich einen *Kosmos der Bücher* zustande zu bringen, heute ist das Zustandekommen eines „*bibliographischen Kosmos*“ nur mehr in der Form langer Reihen von „*Fachbibliographien zweiten Grades*“ denkbar. Deren gründliche Analyse ist nur mehr bei Anwendung irgend eines wirtschaftlichen Lochkartenverfahrens möglich.

Es ist kein Zufall, dass heute grossangelegte bibliographische Instrumente mit der Anwendung eines Lochkartensystems und nicht mehr in der Form herkömmlichen drucktechnischen Verfahren erscheinen. (Beispiele : Die 8. Auflage des *Gmelin-Handbuches*, *USA Patent Index*, *New Serial Titles of the Library of Congress* verwenden Lochkartensysteme ; die 2. Auflage des immensen *Katalogs des British Museums* und die *Current list of medical literature* erscheinen auf Photo-Offset-Lithographie Maschinen gedruckt.) Die Beschleunigung des Tempos in der Entwicklung gewisser wissenschaftlicher Landschaften bricht neue Wege für die Herstellung dieser unentbehrlichen Werkzeuge. In dem Begriff „Herstellung“ wollen wir neue Methoden der Analyse eingeschlossen wissen, denn viele Bibliographien sind nicht *nur* Bibliographien. Es findet sich in manchen eine *unerwartete Mehrung* wissenschaftlicher Informationen (Synoptische Tabellen, Kronologien, Leseproben, Tabellen der grundlegenden Werke, Statistiken usw.), die in Formen der Kodifikation auf Lochkarten festgelegt werden können. Zum Schluss zeigt Verfasser den Plan einer IBM Karte mit Placierung der wichtigen analytischen Daten von Bibliographien.

* A szerkesztőség azt reméli, hogy e kérdést a lap hasábjain megvitatják könyvtárosaink és dokumentálistáink.

A hungarica-bibliográfia néhány problémája

1.

Ha nemzeti bibliográfiánk hézagainak pótlásáról esik szó, többnyire csak arra gondolunk, hogy mind kurrens, mind restrospektív nemzeti jellegű bibliográfiánk milyen teljességgel tartalmazzák a Magyarországon megjelent nyomtatványokat.

A teljesség iránti igény azonban nemcsak a Magyarországon megjelent nyomtatványok hiánytalan feltárására irányul. Az *RMK III.* (a magyar szerzőktől külföldön 1480—1711 megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok) megjelenése előtt talán elsőként KERTBENY Károly az őt jellemző hevességgel száll síkra olyan nemzeti bibliográfia megalkotásáért, melynek tartalmaznia kell minden olyan külföldi nyomtatványt is, „mely bárminő tekintetből Magyarországot illeti.”¹ Az, hogy KERTBENY nagyszabású terveiből mi valósult meg, köztudomású. Több, mint hatvan esztendő múltán GULYÁS Pál jogos rezignációval jegyzi meg: „Egyelőre arra sincs sok remény, hogy a Régi Magyar Könyvtár teljesen hiányzó IV. része, amely a külföldön külföldiek tollából Magyarországra vonatkozó irodalmat állítaná össze az 1711 előtti időszokról, valaha is elkészüljön.”²

A Magyarországra vonatkozó irodalom teljes bibliográfiájának összeállítására, — még ha a bibliográfiát időhatárok közé is szorítjuk, — megoldhatatlan feladatnak látszik. APPONYI Sándor örök érdeme, hogy gyűjteményének katalógusában a XVIII. sz. előtti legfontosabb magyar vonatkozású művek gondos leírását adja és főként az, hogy e művek az ő akaratából a nemzet tulajdonában levő gyűjteményében hozzá is férhetők.

APPONYI Sándor lenne tehát a leghivatottabb annak meghatározására is, hogy milyen műveket tekintett magyar vonatkozásúaknak. E meghatározással azonban adós maradt. Katalógusa előszavában a következőket írja: „Sok oly munka és röpirat foglaltatik benne, mely systematicus munkában nem találná helyét, melyet a magyar bibliographus úgyszólván, ignorálni kénytelen. Mert meglehetős tág fogalom a »magyar vonatkozás« és nehéz annak határt szabni. E tekintetben pedig szabad kezem volt és talán megbocsátja, sőt szívesen veszi az olvasó, hogy a határt szorosan meg nem tartottam.”³

¹ KERTBENY Károly: *Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok 1454—1600.* Bp. 1880. C. 1.

² GULYÁS Pál: *A bibliográfia kézikönyve.* Bp. 1942. II. köt. 58. l.

³ APPONYI Sándor: *Hungarica.* Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok. Bp. 1900. III. 1.

A magyar vonatkozások kibogozása során válik nyilvánvalóvá, hogy a hungaricumokat tartalmazó nyomtatványok teljes feltárása milyen nehézségek elé állítja a bibliográfust. Egy megtalált adat újabb adatok feltárásához adja meg a kulcsot. Ha APPONYI Sándor nem is közölte gyűjtésének módszerét, — így nem tudjuk azt sem, hogy a XVI—XVII. századi bibliográfiák, katalógusok magyar vonatkozású anyagát átvizsgálta-e, — lelkiismeretességére, adatgyűjtő szenvedélyére jellemző az a levél, melyet 1893. november 3-án írt SCHÖNHERR Gyulához :

„Igen tisztelt uram,

A napokban egy régi Capistran biographia birtokába jutottam, melyre nézve bátor vagyok szíves felvilágosítást kérni. A »Hunyadiak kora« című munkában találtam ugyan hivatkozást a Nicolaus de Fara féle életrajzra, de nem külön kiadásra, hanem Wading annales minorum c. nagy gyűjteményére. Van-e a Múzeumban külön kiadás? és ha megvan Wading . . . lenne kegyes utána nézni, vajjon a Nic. de Fara mellett van-e ott közölve Hieronymus de Utino és Christophorus de Varisio életrajza is? Mind a három Franciscanus Capistrano társa volt. Továbbá fel lett-e használva a temérdek magyar személy és helynév mely a szent halála után történt csodák alkalmával az első és harmadik relációban előfordul? . . .”⁴

APPONYI mellett a hungaricumok másik jelentős gyűjtője BALLAGI Aladár. Gyűjtési módszere azonban különbözik APPONYIÉTÓL. Címleírást készít azokról a könyvekről is, melyeket saját magának megszerezni nem tud. „Ötven éven át mindent összeszedtem, ami Magyarországgal, vagy a magyarsággal kapcsolatos. Saját költségemen tervszerűen jártam be a világ minden számottevő könyv- és levéltárát, s vadásztam a hungaricákra. Ezek közt a nyomtatványokról körülbelül harminc esztendő óta . . . vettem szigorú bibliográfiai másolatot.” Így jött létre egy értékes hungarica-bibliográfiánk: BALLAGI Aladár: *Buda és Pest a világirodalomban 1473—1711.* Bp. 1925.

KONT Ignác bővebben tájékoztat arról, milyen módszerrel gyűjtötte össze a magyar vonatkozású francia művek bibliográfiájának anyagát.⁵ Ez a bibliográfia sok olyan francia nyelvű hungaricumot tartalmaz, mely nem szerepel APPONYI Sándor katalógusában. Az 1811 utáni könyvanyagra nézve a *Journal de la Librairie* évfolyamait, vagyis a kurrens francia nemzeti bibliográfiát vizsgálta át. Az 1811 előtti francia hungaricumok felkutatásában segítséget nyújtott James de ROTHSCHILD könyvtárának E. PICOT által összeállított négykötetes katalógusa, a *Mercur de France* (1611—1648), a *Journal des Savants*, a *Mémoires de Trévoux* egyes köteteinek átnézése, valamint a francia könyvtárakban végzett kutatás. KONT nem tekinti hungaricumnak a szerződés-gyűjteményeket (*Recueils des traités*), mégha azok a Magyarországgal kötött szerződéseket is tartalmazzák, a Magyarország történetét, irodalmát ismertető tankönyveket, enciklopédiákat. Nem szerepelnek a bibliográfiában az olyan művek sem, melyekben Magyarország fiktíve szerepel.⁶

⁴ Orsz. Széchényi Könyvtár levestár.

⁵ I. KONT: *Bibliographie française de Hongrie.* Paris, 1913. VIII. és köv. l.

⁶ „Les imprimés et les manuscrits où la Hongrie figure comme nom fictiv ne sont pas mentionnés.” I. m. IX. l.

Bibliográfiája céljaként azt jelöli meg, hogy francia szerzők magyar vonatkozású műveit gyűjtse össze, ezért sajnálatosan mellőzi magyar szerzők francia nyelven megjelent munkáit, bár megjegyzi: „A mai napig magyar szerzők sok francia művet jelentettek meg.”⁷ Ugyancsak mellőzi azokat a műveket, melyek magyar személyekkel foglalkoznak. Így a bibliográfia nem regisztrálja a gazdag francia LISZT- és MUNKÁCSY-irodalmat.

Említettük, hogy KERTBENY, aki már a múlt század negyvenes éveinek elején foglalkozott egy általános magyarországi könyvészet létesítésének gondolatával,⁸ bőven fejtegeti, mit ért „hungaricum” alatt. KERTBENY meghatározásaiban nincs is megszorítás, ennek ellenére a tervekből valósággá vált bibliográfiák (*Magyarországra vonatkozó régi német nyomtatványok 1454—1600*. Bp. 1880. és a PETRIK Géza által folytatott és befejezett: *Magyarországi német könyvészet 1801—1860*. Bp. 1886.) anyagát a teljesség szempontjából senki sem ellenőrizte. A gyűjtés forrásait teljes biztonsággal megállapítani nem lehet. A két bibliográfia terjedelme kizárja azt, hogy KERTBENY hangzatos célkitűzése: minden olyan nyomtatvány ismertetése, mely „bárminő tekintetből Magyarországot illeti”⁹, megvalósult volna.

Az újabbkori hungaricumok legteljesebb bibliográfiája a GRAGGER Róbert irányításával készült: *Bibliographia Hungariae. Verzeichnis der 1861—1921 erschienenen Ungarn betreffenden Schriften in nichtungarischer Sprache*. 1—3. k. Berlin—Leipzig, 1922—1929. A bibliográfia forrásként nagy általánosságban a következőket jelöli meg: „1. kéziratos és nyomtatott könyvtári katalógusok; 2. nemzeti bibliográfiák; 3. szakbibliográfiák és amennyiben hozzáférhetők voltak, maguk a könyvek.”

A bibliográfia létrejöttében szerepe volt annak, hogy az első világháború alatt alapított berlini Magyar Egyetemi Intézet könyvtárát idegen nyelvű, magyar vonatkozású művekkel kiegészítették felszerelni. A bibliográfia anyagának összegyűjtésére mindössze két esztendő állott rendelkezésre.¹⁰ E tényezőket tekintetbe véve, nem is várható a bibliográfia teljessége. KONT bibliográfiájával ellentétben azonban közli a magyar szerzők idegen nyelven írott munkáit is.

A magyar történetírás külföldi forrásai közlésének kérdését e tanulmány nem kívánja érinteni, mégis igen jellemző, hogy KOVACHICH Márton György 1805-ben mit tartott közzendő, magyar vonatkozású forrásnak.

KOVACHICH Márton György a kiadandó források közé azokat sorolja, melyek valamely következő feltételnek felelnek meg:

„1. Irgend auf eine nähere Art die ungrische Geschichte betreffen und zwar

2. Entweder Personen, oder Örter, folglich politische, oder geographische seyn; Auch

3. Erzählungen einzelner Begebenheiten, oder kürzere Zeit-Perioden enthalten.

4. Besonders Chroniken, Tagebücher, Reisebeschreibungen, Gesellschafts- oder Commissions-Rapporte, auch historische Briefe, die ganze Geschichten, oder Nachrichten über einzelne Begebenheiten enthalten.

⁷ I. m. X. 1.

⁸ ABAFI Lajos: *Kertbeny Károly könyvészeti törekvései*. Magy. Könyvszle. 1898. 161. és köv. l.

⁹ L. 1. jegyz.

¹⁰ I. m. III—IV. 1.

Alle diese Stücke müssen folgende Eigenschaften haben :

1. Ursprünglich in deutscher Sprache verfasst seyn.
2. Den darin beschriebenen Begebenheiten gleichzeitig, und den Örtern nahe gewesen.
3. Originelle, und keine Compilation.
4. Auch noch nie gedruckt gewesen seyn.”¹¹

2.

Az eddig közöltek összegezéséként elmondhatjuk, hogy mindazok, akik a külföldön megjelent magyar vonatkozású művek valamilyen bibliográfiájának összeállításán fáradoztak, a legkülönbözőbben értelmezték a hungaricumok jellegét.

SZABÓ Károly a nemzeti bibliográfia anyagához tartozónak tekinti a külföldön magyar nyelven megjelent és magyar szerző külföldön, idegen nyelven megjelent műveit.

KERTBENY Károly mind a Magyarországon megjelent összes műveket, mind a külföldön megjelent magyar vonatkozású műveket a nemzeti bibliográfia által számontartandók közé sorolja.

BALLAGI Aladár sem válogat a művek nyelve, megjelenési helye szerint. Egyetlen kritérium, ami a művet hungaricummá teszi az, hogy Magyarországgal, illetve Pesttel vagy Budával foglalkozik-e a könyv.

APPONYI Sándor és KONT Ignác csakis külföldi szerzők külföldön megjelent műveit tekinti hungaricának.

A GRAGGER-féle bibliográfia kritériumként az idegennyelvűséget szabja meg.

Az első kérdés tehát, amelynek tisztázása fontosnak látszik, az, hogy a külföldön megjelent magyar vonatkozású nyomtatványok közül melyek azok, amelyeknek nyilvántartása a nemzeti bibliográfia feladata.

Köztudomású, hogy a különböző nemzeti bibliográfiák keretei igen változatosak. MALCLÉS, SCHNEIDER, VORSTIUS¹² kimerítően fejtegetik ezt a kérdést. SCHNEIDER a nemzeti bibliográfiák kereteit a következőképpen határozza meg: „Der Rahmen der allgemeinen nationalen Verzeichnisse ist trotz ihrer Benennung nicht selbstverständlich . . . Er kann . . . sprachlich und völkisch oder staatlich sein.”¹³

Retrospektív nemzeti bibliográfiáink (SZABÓ Károly, PETRIK stb.) és kurrens nemzeti bibliográfiáink keretei sem azonosak. Kurrens nemzeti bibliográfiáink, valamint elődje, a *Magyar Könyvészet* kizárólag a Magyarország területén megjelent nyomtatványokat regisztrálja. Ez annak természetes következménye, hogy a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* és annak elődje, a *Magyar Könyvészet* az Országos Széchényi Könyvtár kötelempéldányai alapján készült.

¹¹ KOVACHICH Márton György: *Sammlung kleiner noch ungedruckter Stücke* . . . I. Bd. Ofen, 1805. XI. l.

¹² L. N. MALCLÉS: *Les sources du travail bibliographique*. T. I. Genève-Lille, 1950. 112. és köv. l. — Georg SCHNEIDER: *Einführung in die Bibliographie*. Leipzig, 1936. 97. és köv. l. — J. VORSTIUS: *Der gegenwärtige Stand der primären Nationalbibliographie in den Kulturländern*. Leipzig, 1930.

¹³ I. m. 100. l.

Fel kell vetni azonban a kérdést, hogy megelégedhetünk-e ezzel, és hogy kurrens nemzeti bibliográfiánkat teljesnek tekinthetjük-e mint nemzeti könyvészetet. A francia, német, angol nemzeti bibliográfiák az egész nyelvterület teljességre törekvő könyvészetei. Egyes kis népek (Svájc, Belgium) az országra vonatkozó irodalmat is regisztrálják.¹⁴

Nem vitás, hogy a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* nem teljes, ha nem regisztrálja a külföldön megjelent magyar nyelvű műveket. Ezek nemzeti irodalmunk részei és nem tekinthetők hungaricának, hiszen ez alatt a *Magyarországra vonatkozó* idegen nyelvű műveket értjük. Ha tehát retrospektív nemzeti bibliográfiánk hézagainak pótlásáról beszélünk, úgy nemcsak arra kell gondolnunk, hogy az egyes időszakokra vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre nemzeti bibliográfia, hanem arra is, hogy retrospektív nemzeti bibliográfiánk anyagát, ha az szükséges, a külföldön megjelent magyar nyelvű művek leírásával is pótoljuk. GYÖRGY Lajos és mások¹⁵ fáradozásainak eredményeképpen az anyag egy része rendelkezésre áll. A külföldi magyar nyelvű irodalom bibliográfiai feltárása olyan feladat, melyet helyettünk más nem végezhet.

Kurrens nemzeti bibliográfiánk ily értelemben való teljessé tétele, tekintetbe véve, hogy a szomszédos baráti államokban az ott élő magyarság népi kultúrája, irodalma évről évre továbbfejlődik, gyarapszik, ma már alig halasztható. A kérdés a nemzeti könyvtárak, illetve bibliográfiai központok együttműködése alapján oldható meg.

A technikai kivitelezés legmegfelelőbb módjának az látszik, ha a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* mellékleteként évente egyszer külön füzetben jelenne meg országok szerinti csoportosításban a külföldön megjelent magyar művek jegyzéke. Ehhez hasonló megoldást talált a prágai Národni Knihovna, amikor csehszlovák szerzők idegen nyelven megjelent műveinek jegyzékét a *Bibliografický katalog ČSR* évi mellékleteként adja ki.¹⁶

Nem téveszthetjük szem elől azt a szempontot, hogy a nemzeti bibliográfia elsősorban a könyvek azonosításának segédeszköze. Ezért teljességre törekvő könyvészeti összeállítás és ennek következtében az, hogy egy mű a nemzeti bibliográfiában szerepel, értékelést nem jelenthet.

A *Magyar Folyóiratok Repertórium*a, mely egyébként sem törekszik teljességre, használhatóbbá válna, ha a szomszédos államokban megjelenő fontosabb magyar folyóiratok egyes cikkeit nyilvántartaná.

A mai követelményeknek megfelelő nemzeti bibliográfia tehát számon tartja a Magyarország területén megjelent valamennyi nyomtatványt, a külföldön megjelent nyomtatványok közül pedig a magyar nyelvűeket.

Ha a nemzeti bibliográfiával szemben ennél nagyobb követelményeket állítunk fel, a nemzeti bibliográfia legpregnánsabb jellemzőjét, azt, ami a nemzeti bibliográfia legnagyobb gyakorlati értéke, a teljességet megvalósítani nem leszünk képesek.

¹⁴ A svájci kurrens nemzeti bibliográfia a következő címet viseli: *Das Schweizer Buch. Anzeigen werden ausser den in der Schweiz erschienenen Publikationen auch ausländische, die durch Inhalt, Verfasser, Übersetzer, Illustrator usw. die Schweiz betreffen.* A belga nemzeti bibliográfia címe: *Bibliographie de Belgique. Liste mensuelle des publications belges ou relatives à la Belgique acquises par la Bibl. Nat. de Belgique.*

¹⁵ Az erdélyi irodalom (*Románia magyar irodalmának bibliográfiája 1919–1939*).

¹⁶ *Zahraněčni Bohemika 1956* (Bibliografický katalog ČSR — Česká knihy 1957) Národni Knihovna v Praze. 1957.

Különösen a retrospektív nemzeti bibliográfia szempontjából fontossággal bír annak félreérthetetlen meghatározása, hogy mit értünk Magyarország területe alatt. A terület ebben az értelmezésben nemcsak földrajzi, hanem közjogi fogalom. Mint földrajzi fogalom, állandó, mint közjogi fogalom, változó. Éppen ezért egy földrajzi helyen megjelent művek csak attól függően tartoznak a nemzeti bibliográfia által számontartandó művek közé, ha *megjelenésük idején* a kiadási vagy nyomtatási hely a magyar állam területéhez tartozott. A múltbeli bibliográfusok is felfogták ezen államjogi distinkció jelentőségét, és a volt Horvátországra vonatkozó nyomtatványokat sem KONT Ignác, sem GRAGGER Róbert nem tekintette hungaricának, elismerve Horvátország közjogi különállását.

3.

A külföldön megjelent magyar nyelvű nyomtatványokat a nemzeti bibliográfia által nyilvántartandók közé soroltuk. Mivel a nemzeti bibliográfia csak olyan idegen nyelvű nyomtatványokat tartalmazhat, melyek Magyarország területén jelentek meg, a magyar vonatkozású művek, a hungaricumok bibliográfiája ennek következtében kizárólag külföldön megjelent idegen nyelvű műveket regisztrál.

Elsődlegesen magyar vonatkozásúaknak kell tekintenünk a magyarul megjelent művek idegen nyelvű fordításait és magyar szerzők idegen nyelven megjelent munkáit.

Sajnálatos, hogy egyik legnagyobb szabású hungarica-bibliográfiánk, a KONT Ignácé, éppen ezeket a műveket mellőzi szándékosan.

GULYÁS Pál előmunkálatnak tekintendő katalógus-kiadvásain,¹⁷ SZINYNYEI és GULYÁS bibliográfiai adatain, valamint néhány író bibliográfiai feldolgozásain kívül¹⁸ bibliográfiai összefoglalás nem áll rendelkezésünkre. E legfontosabb hungaricumok rendszeres bibliográfiai feldolgozása a megoldandó feladatok közé tartozik. Nem elégedhetünk meg azzal, hogy a fordítások nemzetközi kurrens nyilvántartása, az *Index translationum* a magyarból fordított műveket is nyilvántartja.

Az eddigi bibliográfiai kísérletek kizárólag a magyar szépirodalom idegen nyelvű fordításait regisztrálják, és főleg a könyvalakban megjelent műveket foglalják magukban. Egyes magyar versek, folyóiratokban megjelent novella- és tanulmány-fordítások, külföldön előadott magyar színművek, magyar irodalmi alkotások alapján készült filmek regisztrálása kapcsán nyerhetnének hű képet arról, hogy a világ irodalmi életében mi a magyar irodalom hozzájárulása.

Úgyiszlóván teljesen elhanyagolt a magyar szakirodalom idegen nyelvű fordításainak bibliográfiai feldolgozása.

Mindezek a feladatok csak egy jól szervezett bibliográfiai és dokumentációs szolgálat igénybevételével oldhatók meg. Külföldi magyar kulturális intézeteink újjászervezését ezeknek a megoldásra váró feladatoknak az ellátása is indokolja.

¹⁷ GULYÁS Pál: *Magyar szépirodalom idegen nyelven a Magyar Nemz. Múzeum könyvtárában*. Bp. 1915—1920.

¹⁸ DEMETER Tibor értékes összeállítása a magyar irodalom idegen nyelvű fordításairól kéziratosa. KOZCSA Sándor: *Móricz Zsigmond bibliográfiája*. Bp. 1955. egy író magyar és idegen nyelvű alkotásainak feldolgozása.

A hiányok részbeni pótlása csakis a kurrens nyilvántartás egyidejű megszervezésével valósítható meg.

A gyűjtés anyaga a magyarul megjelent művek idegen nyelvű fordításainak esetében világosan körülhatárolt. A magyar szerzők idegen nyelven, külföldön megjelent műveinek bibliográfiai feldolgozása esetében, — mely művek szintén elsődleges hungaricumok, — a határok megvonása már bonyolultabb feladat. Néhány emlékezetből kiragadott példa talán megvilágítja a kérdés mibenlétét. Magyar szerzőnek tekintendő-e Ödön von HORVÁTH, aki magyar szülők gyermeke, a weimari Németország egyik legtehetségesebbnek tartott írója, aki soha egy sort magyarul nem írt? Magyar szerzőnek tekintendő-e a Magyarországon született, magyar arisztokrata családból származó ORCZY Emma, a *Scarlet Pimpernel* című világsikert elért regény szerzője, aki ugyancsak sohasem írt magyar nyelven, vagy a Nobel-díjas orvos, az ugyancsak magyar származású, magyar nevű BÁRÁNY Róbert, aki sohasem tartózkodott Magyarországon? E példák sorát hosszasan lehetne folytatni. Az bizonyos, hogy például Joseph CONRAD műveit a lengyel bibliográfusok nem tekintik polonicának.

Köztudomású, hogy a magyarság sok teremtő egyéniséget adott a világnak, akiknek egy része külföldön folytatott irodalmi és tudományos munkásságot. Ezek közül minden kétséget kizáróan azok tekintendők magyar szerzőknek, akik magyar nyelven is publikáltak. A többiek esetében elfogultságtól mentes tényekre alapított elbírálás szükséges. Névelemzésnek, származáskutatásnak, születési hely szerinti elbírálásnak nincs értelme annak eldöntésében, hogy egy szerzőt magyar szerzőnek tekintsünk-e vagy sem.

Magyar szerzők idegen nyelvű publikációinak regisztrálása a rendelkezésre álló magyar és külföldi bio-bibliográfiák és életrajzi lexikonok módszeres feldolgozása mellett szükségessé teszi egy bio-bibliográfiai dokumentációs szolgálat megszervezését. Ilyen dokumentációs tevékenységet jónéhány külföldi intézmény rendszeresen ellát. Franciaországban két intézet is folytat bio-bibliográfiai dokumentációs tevékenységet. Az egyik a *Centre de documentation et d'accueil aux écrivains*, mely a kortársírók életrajzára és műveire vonatkozó dokumentumokat gyűjti, a másik a *Centre de documentation bibliographique Duportet*, melynek egyik kiadványa a *Répertoire permanent des intellectuels*, ez francia tudósok életrajzára vonatkozó bibliográfiai összeállításokat közöl.¹⁹

4.

Az elsődleges hungaricának nevezett nyomtatványoknak — magyar nyelvű művek idegen nyelvű fordításai, magyar szerzők idegen nyelvű művei — bibliográfiai feltárása, különösképpen kurrens feltárása kellő szervezet birtokában nem tartozik a megoldhatatlan feladatok közé.

Rendkívülieknek látszanak az akadályok, ha a tulajdonképpeni, vagyis másodlagos hungaricumok, rendszeres bibliográfiai feltárására gondolunk, azaz olyan idegen nyelvű művek feltárására, amelyek magyar vonatkozásokat tartalmaznak. Ha teljességre törekszünk, úgy tekintetbe kell vennünk minden olyan tárgyú könyvet, mely valamilyen formában Magyarországgal is

¹⁹ *Répertoire des bibliothèques de France*. T. 3. Centres et services de documentation. Paris, 1951. 35. és 79. l.

foglalkozik, vagyis az enciklopédiákat, lexikonokat, a világtörténelmi, Európa, Közép-Európa, Kelet-Európa történetével, irodalmával, művészetével stb. foglalkozó műveket, az általános tudománytörténeteket, az egyes tudományágak történeteit, az általános és európai néprajzi, földrajzi műveket stb.

Mindez olyan mértékben kitágítja a hungarica-bibliográfia kereteit, hogy mind a gyűjtést, mind a nyilvántartást egyszerűen lehetetlenné teszi. A honismereti bibliográfiák általában az ilyen jellegű műveket nem is regisztrálják. A hungaricum fogalmának ilyen tág értelmezése semmilyen gyakorlati eredményre nem vezet.

A gyakorlati szükségesség tehát a hungaricum fogalmának leszűkítését indokolja. A hungarica bibliográfia szükségszerűen nem enciklopédiák, hanem monográfiák bibliográfiája. Ha a Magyarországot alkotó két elemből: a területből és a népességből indulunk ki, a bibliográfia által regisztrálandó monográfiák jellege is világosan kibontakozik. A monográfia-jelleg természetesen nem azt jelenti, hogy csakis az olyan műveknek van helyük a hungarica-bibliográfiában, melyek az *egész* területtel vagy az *egész* népességgel foglalkoznak. E művek a monográfia felső határait jelentik. Alsó határként a területnél az egy földrajzi hellyel kapcsolatos, a népességnél az egy emberrel vagy annak egy alkotásával foglalkozó műveket tekinthetjük. A monográfia-jelleg főleg abban nyilvánul, hogy az *egész mű* vagy legalábbis annak *túlnyomó része* magyar vonatkozású.

Mindazok a nemzeti bibliográfiák, amelyek a külföldi, honismereti könyvanyagot regisztrálják, csakis ezeket a monografikus jellegű műveket veszik fel.²⁰ Ez a leszűkítés kétségtelenül egy születendő hungarica-bibliográfia elszegényedését, néha a legérdekesebb anyagtól való megfosztását jelenti. A leszűkítésre azonban szükség van már azért is, hogy olyan követelményeket támaszthassunk, amelyeknek egy meglévő bibliográfiai szervezet meg is tud felelni.

Az a tény, hogy egy általános jellegű bibliográfiában csak önálló jellegű monográfiák szerepelnek, nem zárja ki annak lehetőségét és szükségességét, hogy külön gyűjtésként a hungaricumok legváltozatosabb fajait ne tárjuk fel. Szinte visszhang nélkül maradt HANKISS János rendkívül érdekes publikációja a *Debreceni Egyetemi Könyvtár 1955-i Évkönyvében*.²¹ A könyvtár által katalogizált külföldi könyvek magyar vonatkozásait tárja fel ez a tanulmány. E publikációnak előzményei is vannak.²² A HANKISS-féle hungarica-kiadvány mind a régi, mind az újabb irodalomból közöl Magyarországra vonatkozó szemelvényeket. A *Debreceni Egyetemi Könyvtár Évkönyvében* az effajta gyűjtés folytatására hívja fel a magyar könyvtárosokat.

HANKISS János felszólítása feltétlenül meghallgatandó. És a folyamatosan megjelenő hungarica-bibliográfiának méltó kiegészítője lehetne a *Miscellanea Hungarica* mint periodikus kiadvány, melynek gazdag anyaga kiegészíthetné az elődök által megkezdett és sajnálatosan abbamaradt gyűjtést, a magyar történetírás és művelődéstörténet jól használható forrásanyagát.

A legújabbkori külföldi irodalom is bőséges feltáráásra érdemes magyar vonatkozásokat tartalmaz. Kiragadott példaként említem Klaus MANN: *Der*

²⁰ L. 14. sz. jegyzetet.

²¹ HANKISS János: *Magyar vonatkozások gyűjtése könyvtárainkban*. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Kvtárának Évkve. 1955. I. 183–260. l.

²² *Hungarica. Magyar vonatkozások idegen munkákban*. BIRKÁS Géza, BRACHFELD Olivér stb. közreműködésével gyűjtötte HANKISS János. I. füz. Debrecen, 1939. 80 l.

Wendepunkt (Berlin, 1952) c. önéletírását, mely az író 1935-ös magyarországi látogatása kapcsán az akkori magyar irodalmi és politikai élet haladó szellemű, éles szemmel meglátott leírását tartalmazza. Vagy Robert MAGIDOFF Yehudi MENUHIN életrajzát (London 1956), mely bőven fejtegeti a művésznak BARTÓK Bélával való kapcsolatait és magyarországi hangversenyélményeit. A *Miscellanea Hungarica* csak úgy láthatja el hivatását, ha a legújabbkori anyagot is tartalmazza.

A hungarica-bibliográfia számos speciális területének — egyes történeti események világviszhangjának regisztrálása, egyes országok irodalma magyar vonatkozásainak feltárása, a magyar zene és képzőművészet külföldi fogadtatása stb. — kérdéseit e rövid tanulmány nem tárgyalja. Egyedüli célja az volt, hogy a hungarica-gyűjtés és bibliográfiai feldolgozás legfőbb szempontjairól áttekintést adjon.

SZENTMIHÁLYI JÁNOS

JÁNOS SZENTMIHÁLYI: BIBLIOGRAPHISCHE PROBLEME DER AUSLÄNDISCHEN LITERATUR VON UNGARISCHEM BELANG

Es ist eine lang umstrittene Frage, was in den Rahmen der nationalen und was in jenen der Hungarica-Bibliographie gehört. Die Sammler und Bibliographen, die bisher die Werke über Ungarn bibliographisch bearbeitet haben, vertraten verschiedene Ansichten. Graf Alexander APPONYI, der seine hervorragende Hungarica-Sammlung der ungarischen Nation geschenkt hat, hatte seine Sammeltätigkeit nicht genau umgrenzt. Karl KERTBENY dehnte die Rahmen der Nationalbibliographie so weit, dass er alle Werke, die durch Inhalt oder Verfasser irgendwie mit Ungarn in Zusammenhang stehen, mit ihrem Titel in die nationale Bibliographie aufnehmen wollte. Ignaz KONZ schliesst aus seiner Bibliographie der französischen Literatur über Ungarn die Werke von ungarischen Verfassern in französischer Sprache, sowie die Übersetzungen aus dem Ungarischen aus. In die unter Leitung Robert GRAGGERS zusammengestellte Bibliographie der fremdsprachigen Literatur über Ungarn sind auch die Titel jener Werke aufgenommen, die von ungarischen Verfassern in fremder Sprache geschrieben wurden oder aus dem Ungarischen übersetzt sind. Die laufende ungarische Nationalbibliographie enthält nur Titel jener Werke, deren Druckort in Ungarn liegt.

Das erste Problem lautet: welche Werke gehören in den Rahmen der Nationalbibliographie und welche in jenen der Hungarica? Verfasser ist der Meinung, dass die ungarische Nationalbibliographie, gleich den deutschen, französischen, englischen und anderen nationalen Verzeichnissen, die alle Drucke in der Landessprache enthalten, auch alle jene Werke aufzunehmen hätte, die in Ungarn gedruckt oder wo immer in ungarischer Sprache erschienen sind. Die Lücken der ungarischen Nationalbibliographie bestehen nämlich nicht nur darin, dass gewisse Perioden keine umfassende bibliographische Bearbeitung besitzen, sondern auch darin, dass dieses Prinzip nicht folgerichtig zur Geltung kam.

Die Bibliographie der ausländischen Literatur von ungarischem Belang enthält folglich nur Titel fremdsprachiger Werke. Dazu gehören vor allem die Übersetzungen ungarischer Werke in fremde Sprachen, sowie fremdsprachige Werke ungarischer Verfasser. Als ungarische Verfasser haben in erster Linie nur jene zu gelten, die Schriften auch in ungarischer Sprache veröffentlichten oder veröffentlichen.

Die Zahl der Hungarica wäre fast endlos, wenn man den Rahmen der Bibliographie nicht strengstens umgrenzte. Verfasser meint, dass eine solche Bibliographie vor allem jene Monographien enthalten sollte, die sich inhaltlich ganz oder grösstenteils irgendwie mit dem geographischen Gebiet oder der Bevölkerung Ungarns befassen. Gebiet und Bevölkerung sind im weitesten Sinne aufzufassen. Um die landeskundliche Bibliographie zu ergänzen und sie fortlaufend zu vervollständigen, ist eine bio-bibliographische Dokumentation, sowie ein möglichst vollständiger Kataster der Übersetzungen aus dem Ungarischen zu errichten. Um diejenigen Werke zu erschliessen, die zwar keine Monographien über Ungarn sind, aber dennoch wertvolles Material für die Forschung und insbesondere für die Ungarnkunde enthalten: wäre eine periodische Veröffentlichung zu empfehlen, die den Titel *Miscellanea Hungarica* führen könnte.

Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában

Nagy mecénások alapítványai, a magyar műveltséget megbecsülő kisemberek adományai és lelkiismeretes könyvtárosok áldozatos munkája következtében a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára ma az országnak régi könyvekben egyik leggazdagabb gyűjteménye. 1100 ősnymtatvány, több mint 5000 régi magyar könyv és hungaricum, sokezer egyéb régi könyv gyűlt össze a könyvtár közel másfélszázados élete folyamán. TELEKI József, SÁNDOR István, TOLDY Ferenc, CZUCZOR Gergely, MADÁCH Imre, HELLEBRANT Árpád, KATONA Lajos, VIGYÁZÓ Ferenc és annyi más név mind egy-egy jelentős állomást vagy fontos epizódot jelöl azon az úton, amelyen az Akadémiai Könyvtár mind szebb, gazdagabb és jobban föltárt régi könyvállomány birtokába jutott.

Sajnos azonban a gyarapodással és katalogizálással nem tartott lépést a *könyvek védelme*. A könyvek, amelyek több évszázad viszontagságai után a legmegfelelőbb helyre, nagy közgyűjteménybe kerültek, nem kapták meg a szükséges konzerválást. A kötetlenség, rongált kötés, penész, állati kártevők, háborús károk következtében veszélybe került könyvek védelmére a legutolsó évekig nagyon kevés történt. Még a TELEKIEK adományából egy évszázada idekerült ősnymtatványok és XVI. század elejei könyvek is olykor siralmasan rossz állapotban voltak. Széteső kötetek, fölhasadozott bőrborítással, felibe tört fatáblákkal, minden kötés nélkül szakadozó könyvek, esetleg valamiféle rossz keménypapír darabok, elhasznált naptárhátak közé spárgával összekötözve sorakoztak egymás mellett az állványokon. Ha pedig új kötést kaptak, vagy a régi kötés javításra került, a gyöngye félvásznon vagy izléstelen tarka félbőr-kötések, a kötésen belül össze-vissza ragasztott lapok, a glosszákra tekintettel nem levő körülvágás, a mindenféle bőr és viaszkosvásznon darabokkal végrehajtott kiegészítések semmivel sem járultak hozzá ahhoz, hogy javítsák a meglehetősen vígasztalan képet. Kivételek csak a RÁTH-gyűjtemény bibliofil kötéseit és a VIGYÁZÓ-féle könyvek többnyire jó állapotban levő darabjai voltak.

Ez a szomorú kép nem valami különleges akadémiai jelenség volt. A többi magyarországi régi könyvgyűjtemény sem dicsekedhetett sokkal jobb sorssal. Könyvtáraink, amelyek sok vonatkozásban mindig együtt haladtak a világ általános könyvtári fejlődésével, a könyvkonzerválás és restaurálás vonalán sajnálatos módon elszakadtak a külföldi fejlődéstől.

Európában hosszú múltja van annak a törekvésnek, amellyel bibliofil könyvgyűjtők és nagy könyvtárak rongált kódexeket és régi könyveket próbáltak megmenteni, pusztulásukat megállítani és fönmaradásukat további

századok számára biztosítani.¹ Ezek a törekvések azonban ritkán terjedtek túl a kézművesipar fokán álló egyéni próbálkozásokon mindaddig, amíg a nagyhirű római könyvtáros, EHRLE a XIX. század végén el nem kezdte a rendszeres tudományos, kísérletező munkát. Az ő kezdeményezésére ült össze 1898-ban a svájci Sankt-Gallenben a könyvtárosok és levéltárosok konferenciája (*Conférence internationale pour la conservation et la restauration des anciens manuscrits*), hogy véleményt mondjon EHRLE eddigi eredményeiről, s általánosan elfogadott alapelveket tűzzön ki, illetőleg hogy nemzetközi mozgalmat szervezzen a régi írásos emlékek megmentése érdekében.

Az 1898. év tehát a tudományos alapokon folytatott könyv- és kézirat-konzerválás és restaurálás születési éve. A konferencián tizenkét ország tizenhét kiküldöttje vett részt Th. MOMMSEN elnökletével. Azóta több mint egy fél évszázad telt el. A könyvtárak és levéltárak világszerte konzerváló műhelyeket rendeztek be, sőt Olaszországban 1938-ban Alfonso GALLO vezetésével hatalmas könyvpatológiai intézet alakult, az *Istituto di Patologia del Libro*. A szakirodalom új és új kísérletekről és eredményekről számolt be, viták folytak különböző módszerekről.

Az indulás Magyarországon is biztató volt. A sankt-galleni konferencián nem kisebb ember képviselte Magyarországot, mint FEJÉRPATAKY László, a Múzeumi Könyvtár igazgatója, a *Magyar Könyvszemle* pedig két alapos beszámolóban ismertette EHRLE eredményeit és a konferencia tárgyalásait, határozatait.² A biztató kezdetnek azonban semmiféle folytatása nem lett. Bibliofil gyűjtőink továbbra is követték a régi módszert: szép kötéseket akartak, tehát a régi roncsok eldobásával anyagban és technikában egyaránt elsőrangú új kötéseket készítetttek régi könyveik számára, könyvtárosaink pedig eszentül is vagy hagyták segítség nélkül továbbromlani a jobb sorsra érdemes könyveket, rongált kötésükkel, szakadt lapjaikkal, vagy pedig többekévéb éb egyes könyvkötők, esetleg ügyetlen kontárok kezére bízták. A magyar szakirodalomban évtizedeken át még híradás is alig bukkant föl, ami ezen a téren külföldi eredményeket közölt, vagy csak egyáltalán a kérdés fontosságát megpendítette volna.³ Pedig a könyvtárainkban, levéltárainkban őrzött könyvek, iratok nemcsak nemzetünk múltjának pótolhatatlan kincsei-forrásai, hanem sorsuk gyakran a külföldi tudományra nézve sem közömbös. Mégsem rendezett be könyv- vagy iratkonzerváló műhelyt egyetlen magyar könyvtár sem, nem kezdtek hozzá önálló kísérletezésekhez, külföldi tapasztalatok elsajátításához, szakértő konzervátorok képzéséhez.

Az első komoly kezdeményezésre csak 40 évvel a sankt-galleni konferencia után került sor Magyarországon. Mint a magyar könyvtárügy modernizálása terén annyi másban, ezen a téren is a *Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának* akkori főigazgatója, FITZ József tette meg az első lépést. Könyvtáraink akkori szűkös anyagi helyzetében, a kormányzatnak a könyvtárak iránti csekély megértése idején természetesen a Széchényi

¹ Részletesen beszámol ezekről a törekvésekről: GALLO, Alfonso: *Patologia e terapia del libro*. Roma 1951.

² ERDÉLYI Pál: *Régi kéziratok tatarozása*. Magy. Könyvszle. 1898. 113—123. l. FEJÉRPATAKY László: *A sankt-galleni konferencia*. Uo. 321—343. l.

³ *Régi kéziratok megóvása*. Magy. Könyvszle. 1899. 321—328. l. a zapon használatáról számol be. — *A régi kéziratok megóvása*. Magy. Könyvszle. 1900. 223—224. l. EHRLE egy cikkének az ismertetése. — NYIREŐ István: *Elsárgult régi nyomtatványok fehéritése*. Magy. Könyvszle. 1925. 200—201. l.

Könyvtárban sem lehetett szó korszerű műhely berendezéséről, de gondoskodás történt arról, hogy a könyvkötészet vezetője, SASVÁRI Dezső megfelelő hazai és külföldi tanulmányok után, ha minimális mértékben is és kellő fölszerelés nélkül, de hozzáfoghasson a Széchenyi Könyvtár beteg kódexeinek és régi könyveinek gyógyításához. SASVÁRI szép munkája természetesen mennyiségben keveset jelentett az elvégzésre váró föladatok tengeréhez képest, mégis olyan alap volt, amire építeni lehetett. Az elmúlt másfél évtized alatt sok jó munka készült itt, de sem konzerváló-restauráló laboratórium és műhely nem létesült, sem új szakemberek rendszeres képzése nem folyt; olyan nagyobb anyagi áldozatra sem került sor, amely jelentékenyebb méretű, szervezett munkát tett volna lehetővé.⁴

Ilyen nagyobb méretű munkára először a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában* került sor. Itt először 1951-ben, BERLÁSZ Jenő irányításával indult meg a *Kézirattár és Régi Magyar Gyűjtemény* elhanyagolt, sokszor már pusztulással fenyegető anyagának nagyszabású mentőakciója. Az Akadémia illetékes tényezői már az első évben 50 000 forintot bocsátottak rendelkezésre ebből a célból, s néhány év alatt sikerült teljesen megváltoztatni ennek a gyűjteménynek a képét.⁵ Az Akadémiai Könyvtár számára is SASVÁRI dolgozott, mert hiszen könyvtárunknak nemhogy saját konzervátorai és restauráló műhelye, de még könyvkötészete sem volt.

Mikor azután 1954 januárjában a Különgyűjtemények keretén belül önálló csoportként megalakult a *Régi Könyvek Gyűjteménye*, ebben égetően sürgős feladatként jelentkezett a régi könyvek, elsősorban az aggasztóan rossz állapotban levő ősnymtatványok további pusztulásának megakadályozása. Ezért a kézirattár vezetője már ebben az évben átengedte a régi könyvek céljaira a kézirattári kötetésekre szánt összeg egy részét, nyilvánvaló volt azonban, hogy ilyen nagyszabású föladatot a rendes költségvetési kereten belül nem lehet megoldani, mert akkor beláthatatlan időre toldódott volna ki az eredmény, közben pedig tovább pusztul az állomány. A helyzet nagyarányú és sürgős beavatkozást tett szükségessé. Az Akadémia vezetősége tehát, — miután a könyvtár igazgatója megfelelően dokumentált anyag bemutatásával föltárta a helyzetet, — az 1955. évre engedélyezte, hogy a könyvtár a költségvetés más oldalán végrehajtott megtakarításból 50 000 forintot erre a fontos föladatra használjon föl. A következő évben 50 000 forint póthitelt kaptunk a munkák folytatására, 1957-ben pedig 11 900 forint rendes keretet és 20 000 forint póthitelt fordíthattunk régi könyvek konzerválására. Kisebb mértékben megindultak ebben az évben a Keleti Könyvtár hasonló munkálatai is.

A feladatokhoz képest számba kellett venni a lehetőségeket is. Az eddigi magyarországi viszonyokhoz képest az 1955-ben engedélyezett 50 000 forint hatalmas összeg volt, de arról szó sem lehetett, hogy kutató-laboratóriumot, restauráló-műhelyt rendezzünk be, költséges gépeket, eszközöket szerezzünk be, állandó szakembereket alkalmazzunk, hiszen akkor a rendelkezésre álló

⁴ SASVÁRI munkájának tapasztalatairól több cikkben számolt be a *Magyar Könyvszemlében*: *Kódexek és régi könyvek restaurálása az Országos Széchenyi Könyvtárban*. 1941. 180—182. l. — *Régi papírosok és kötések restaurálása*. 1941. 395—397. l. — *Porladásnak induló kéziratok és könyvlapok restaurálása az Orsz. Széchenyi Könyvtárban*. 1942. 426—428. l. — *Régi bőrkötésű könyvek restaurálása*. 1943. 435—437. l.

⁵ A részletes adatokat erről l.: BERLÁSZ Jenő: *Az Akadémiai Könyvtár kézirat-tárának átalakulása*. Megy. Könyvszle. 1957. 228—246. l.

összeg még az alapfeltételek megteremtésének is csak egy kis részére lett volna elegendő. Beruházásokra tehát nem költhettünk, hanem igyekeztünk minden fillért a legsürgősebb föladatok elvégzésére fordítani. De saját műhely fölállítására már csak azért sem gondolhattunk, mert megfelelő, képzett szakembereket nem kaphattunk volna. Akik Magyarországon könyvrestaurálással már foglalkoztak, vagy iparművészi fokon könyvkötői tudással és gyakorlattal rendelkeztek, azok nem hagyták volna el addigi munkakörüket egy kezdő könyvtári műhely kedvéért, új emberek betanításához pedig évek hosszú sora lett volna szükséges, hiszen a könyvrestaurálás alapvető követelményei közé tartozik a könyvkötés technikájának fölényesen biztos tudása és gyakorlata. Megindul munkánkat tehát csak külső emberekre alapozhattuk.

Ennek a munkának a megindítása azonban nem volt egyszerű. A feladat rendkívüli sürgősségét láttuk, a segítőkészség az illetékes tényezőkben megvolt, de hogy pontosan mit és hogyan kell tenni, arra vonatkozólag meglehetősen tájékozatlanság uralkodott. Magyarországon az ismertetett előzmények után a könyvkonzerválás és -restaurálás elveit és módszereit illetőleg nem voltak kialakult és általánosan elfogadott elvek és módszerek. Nem voltak ismeretesek a külföldön újabban alkalmazott anyagok és eljárások, a férgék és penész elleni védekezésre használt szerekek a könyvekben való használhatósága stb. Először tehát sürgősen be kellett szerezni és át tanulmányozni az idevágó külföldi szakirodalmat; meg kellett találni a munka elvégzésére alkalmas munkatársakat, az ő munkájuknak minden mozzanatát figyelemmel kísérni és megvitatni; az alkalmazott vagy javasolt anyagokat és módszereket megfelelő szakemberektől, biológusoktól, vegyész- és papírmérnököktől szerzett információkkal összhangba hozni és így tovább. S mindezt menetközben, de úgy, hogy a rendkívül értékes könyvanyagban már az első, kísérletező lépések se tegyenek kárt: *semmiféle, még oly tetszetős próbálkozással se veszélyeztessük az őrizetünkre bízott régi könyvek biztonságát.*

Így alakítottuk ki azokat az alapelveket, amelyeket könyvmentő munkánk számára kitűztünk, és egyeztünk meg azokban a módszerekben, amelyeket az adott lehetőségek között alkalmasaknak tartottunk. Legfőbb elvünk az volt, hogy *a cél: megmenteni és megvédeni a könyveket*, úgy is mint szellemi kincseket, tehát a bennük rejlő szövegeket, úgy is mint muzeális értékeket, tárgyi-forrásokat. Tehát *csak tudományos célok vezethetnek, nem pedig bibliofil szempontok.* Nem foglalkozhatunk tehát, — bármennyire vonzó feladat lenne is, — megsárgult, vízfoltos papírok kifehérítésével, elpusztult kötérszerek díszítményeinek pótlásával, hiszen egy-egy, kötéshez használt nyomódúc elkészítése többbe került volna, mint egy egész kötet konzerválása. Nem akarhatjuk ilyen rendkívül költséges kozmetikázással eltüntetni a természetes öregedés jeleit és az idők viszontagságai okozta sebek nyomait. *A mi feladatunk: újabb évszázadok számára megőrizni mindazt, ami előző korokból ránkmaradt; a legkisebb töredékeket is, és megakadályozni a további pusztulást. Bibliofília a szószerinti „könyvszereteten” kívül csak annyiban vezetett bennünket, hogy vigyáztunk arra: az alkalmazott megoldások ne legyenek kirívóak, izléstelenek, egy-egy gyűjtemény-részleg hangulatát megzavarók, hanem méltóak legyenek azokhoz az értékeihez, amelyeket meg akarunk menteni. Röviden: nem annyira restaurálásról, mint inkább konzerválásról lehet csak szó.⁶*

⁶ A munka feltételeinek biztosítása HARASZTHY Gyulának, az Akadémiai Könyvtár igazgatójának az érdeme, aki a munkálatokat is állandóan figyelemmel kísérte. A

Védekezés az állati kártevőkkel szemben

A konzerválás első problémája — a megfelelő elhelyezés biztosítása után — az élő, tehát az állati és növényi (penész) kártevőkkel szemben való védekezés. Mind a kétféle ellenség katasztrófát okozhat a könyvgyűjteményben. Az állati kártevők közül aránylag kevés bajt okozott nálunk az *egérveszedelem*, ami az épület átépítési munkálatai során összegyűlt törmelék-halmok miatt jelentkezett. Egyetlen, szakértő vállalkozó útján elvégzett akció (mérgezett eleség fölszórása) elpusztította a Kézirattárba és Régi Könyvgyűjteménybe beszivárgott veszedelmes jászágokat.

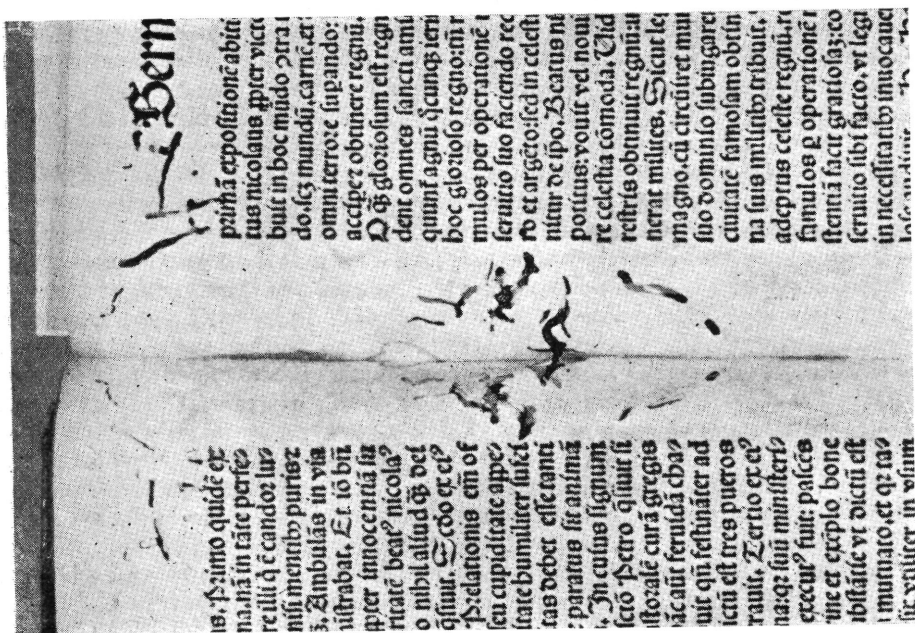
Alattomosabb, mert titkosabban, nehezebben észrevehető módon romboló ellensége minden régi könyvnek a *rovarok* sokféle fajtája. Tudjuk, hogy egyes országokban a könyvtárak számára valóságos elemi csapás az anobiumok⁷ és más, százezerszám szaporodó férgek, főleg pedig a természetes fölbukkanása.⁷

Felületes vizsgálat számára, könyvromboló rovarok szempontjából, a mi ősnymtatvány-gyűjteményünknek is kétségbeejtő képe volt: a régi fatáblák, de a könyvek belseje is ezernyi apró lyukacszkával átluggatva, levált kötészrészek alól a rágott járatok labirintusa bukkan elő, olykor az egész tábla nem más, mint törékeny, porladó váz.

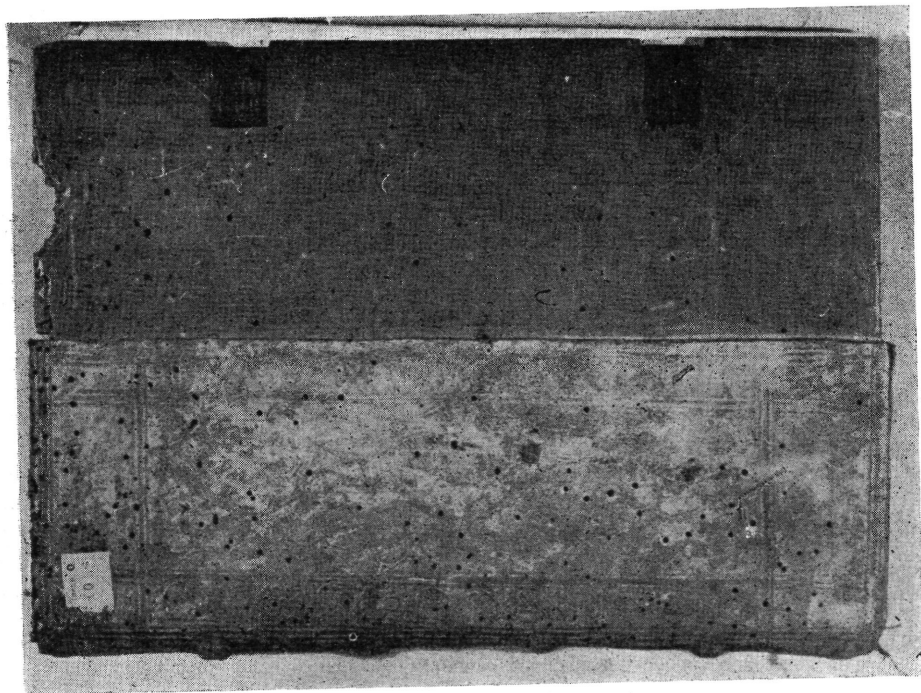
Szerencsére alaposabb vizsgálatnál majdnem minden esetben kiderült, hogy rég befejezett folyamatokról van szó. Talán még századokkal ezelőtt élt és pusztított bennük az anobium lárvája vagy kifejlett példánya, először megtámadva erős rágószervével a kötés ragasztóanyagát, azután a bőrt, a fatáblát, végül a papírt. Akkor folyt ez a pusztítás, amikor még ezek a könyvek, ki tudja, milyen elhanyagolt, sötét helyiségben voltak, és talán évtizedekig sem nyúlt hozzájuk senki, nem érte őket friss levegő, világosság. Az egész idáig folytatott könyvmentő akció során csak egyetlen egy akadémiai ő-

munka tudományos előkészítésében részt vettek, majd tanácsaikkal és szakszerű ötleteikkel támogattak: BERLÁSZ Jenő, SZENTGYÖRGYI Mária, HAJNAL Gáspár és SÁFRÁN Györgyi, az Akadémiai Könyvtár munkatársai. A külső szakértők és munkatársak közül köszönettel kell megemlékezni a következők segítségéről: BÁNHÉGYI József, a budapesti egyetem mikrobiológiai tanszékének professzora, BORRÉLY László könyvrestaurátor, DÓZSA Dezső, a Közegészségügyi és Járványügyi Állomás főmérnöke, FABRO József, a Képző- és Iparművészeti Gimnázium tanára, FITZ József, az Orsz. Széchényi Könyvtár volt főigazgatója, HASZNOSNÉ SZÖLLŐS Ilona, az Országos Levéltár konzerválóműhelyének vezetője, JÁSZAY Magda, az Istituto Italiano di Cultura per l'Ungheria könyvtárosa, KISS Béla okl. vegyészmérnök, B. KOROKNAY Éva, az Iparművészeti Múzeum osztályvezetője, KULACS Alisz, az Orsz. Levéltár restaurátora, LÁSZLÓ György üzemi könyvtáros, MAGYARI László, az Orsz. Levéltár pecsétrestaurátora, MAGYARI Lászlóné, az Orsz. Széchényi Könyvtár restaurátora, MONOSTORI Kálmán iparművész, NÉMETH Jenő, a Képző- és Iparművészeti Gimnázium tanára, OROSZ Gábor, a budapesti Egyetemi Könyvtár osztályvezetője, PÁRDÁNYI Dóra könyvtári segéderő, SASVÁRI Dezső, az Országos Széchényi Könyvtár könyvkötészetének vezetője, SIKÓ Éva iparművész, SLACHTA Erzsébet, az Orsz. Széchényi Könyvtár könyvtártudományi gyűjteményének könyvtárosa, SZABÓ-FROHREICH Antal, a budapesti Egyetemi Könyvtár munkatársa, néhai SZENTKÚTY Pál, a Magyar Bibliofil Társaság volt titkára, VÖRÖS Gyula, a budapesti Egyetemi Könyvtár könyvkötészetének vezetője, VARGHA Endre, az Országos Levéltár h. főigazgatója, VERA RADOSLAVLJEVIĆ, a jugoszláv levéltárak restaurátora.

⁷ Sokat foglalkozik ezekkel a kérdésekkel a római Gallo Intézet folyóirata, a *Bolletino dell'Istituto di Patologia del Libro*.



2. A rovarok a könyv belsejét is megtámadják



1. Az anobiumok elpusztítják a könyv kötését

nyomtatványban találtunk anobiumlárvát.⁸ Nyilvánvaló, hogy a magyarországi éghajlat általában elég kedvező a könyvek egészsége szempontjából. A nyugati országok nyirkos éghajlata, Dél-Európa párás melege sokkal rosszabb ebben a tekintetben. A nagyarányú rongálás nyomait viselő TELEKI- és VIGYÁZÓ-féle ősnymtatványok majdnem mind külföldi antikváriusok útján Olaszországból, Németországból hozzánk került darabok.

Természetesen a sötét helyen tárolás, levegőtlenység, évtizedes mozdulatlanság következtében magyar könyvtárakban és könyvraktárakban is fölbukkanhatnak és veszedelmesen elszaporodhatnak ezek a kellemetlen jövények. Gyakori szellőztetés, világosság, rendszeres tisztogatás, mozgatás, lapozás elejét veszi a veszedelemnek, mert pontosan ezeket nem szeretik a könyvpusztító rovarok. Valóban igaz az a tétel, hogy a megfelelő, kíméletes használat hozzátartozik a könyv egészségéhez. De az is nagyon fontos lenne, hogy egy könyvtár megfelelő fertőtlenítés nélkül sohasem engedjen be raktári állományába ismeretlen helyről származó vagy gondozatlanul tárolt könyveket,

Magyarországi viszonyok közt tehát — tapasztalatunk szerint — normális raktári viszonyok esetén aránylag csekély az állati kártevők okozta veszedelem. Ha azonban eleven kártevőre vagy nyomaira bukkanunk, de akkor is, ha bizonytalan eredetű könyvek besorolásáról van szó, radikális eljárásra van szükség. Igazán megbízható védőeszköz ebben a tekintetben csak egy van: a gáz. Alkohol-injekciók megölik az eleven rovarot és lárvát, ha a járatokon keresztül valóban sikerül minden helyre eljuttatnunk, de nem pusztítják el a petéket. A lyukacsáknak rovarirtó porral (DDT, Gesarol, Matador) való betömése bizonyos fokú védelmet ad, de ezek a szerek csak közvetlen érintkezés esetén ölnek, a táblák belsejében, kötések alatt, a könyv hátán rágszáló férgeket nem pusztítják el, s így azok bárhol egy újabb furaton keresztül továbbjuthatnak a következő kötetekbe vagy az állványzat fapalcaiba. A gáz ellenben mindenhová behatol.

Könyvtárunkban eddig egyetlen nagy gázosítást hajtottunk végre, 1957 februárjában. Az említett anobiumos ősnymtatvány és még 14 más gyanús ősnymtatvány⁹ mellett több mint 500 olyan régi könyvet helyeztünk gázba, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár Könyvelosztójától kaptunk, így tehát a legkülönbözőbb és ismeretlenül kezelt helyekről származott. Alapos megfontolás és szakemberekkel való érintkezés után a gázosítást a könyvtár egyik kisebb helyiségében cartox-gázzal (20% etilénoxid és 80% széndioxid keveréke) végeztük el. A műveletet, természetesen a könyveknek megfelelő föllazításban való elhelyezése után, gázosító vállalat végezte, mert az etilén-gáz emberre is életveszélyes. A könyvekre nézve azonban ez a gáz teljesen ártalmatlan, míg a cián bizonyos körülmények közt megtámadja a kötések és az iniciálék aranyozását.¹⁰

⁸ Meghatározását a Természettudományi Múzeum Állattárában végezték el. — Ezenkívül még egy eleven rovarlárva fordult elő könyvtárunk Keleti Könyvtárában, ahol egy antikváriumból vásárolt könyvben bukkant elő egy dermestida-(szúcsbogár-)lárva. Ennek meghatározást ENDRÓDI Sebőnek köszönjük.

⁹ Ha a könyv táblájából kocogtatásra fapor hullik, megvan a gyanú rá, hogy élő lárva van benne. Ha azonban a tábla és előzők közt kocogtatás nélkül is találunk már ilyen finom fűrészporszerű törmelékot, az már biztos jele a kártevő működésének.

¹⁰ Csak a keverés arányában tér el a cartox gáztól a lényegében ugyanolyan hatású T-gáz (10% etilénoxid és 90% széndioxid). Szóba jött a triklóracetonitril is, amellyel gázzekrényben több alkalommal fertőtlenítettünk féreggyanús régi könyveket, de a nagy gázosítás alkalmával kibíráhatatlan ingerlőhatása miatt lemondtunk ennek a

Ilyen nagyobb tételben a gázosítás rendkívül olcsó, a könyvek fertőtlenítése darabonként kb. egy forintba került a könyvtárnak, ami a könyvek értékéhez viszonyítva elenyésző. Természetesen a kívánatos megoldás a jövőben az lenne, ha be tudnánk szerezni egy kisebb gázosítószekrényt. Ebben minden beszerzett régi könyvet az állományba való besorolás előtt fertőtleníteni tudnánk.

Védekezés a penész és a nedvesség okozta egyéb károk ellen

A károkozó állatok után a könyvek második számú közellensége egy növényi mikroorganizmus, a *penész*; fekete, vörös vagy zöld alakjában a *Penicillium*, *Fusarium* stb. számtalan változatában egyaránt.¹¹ Csakhogy míg a rovarok elsősorban a bőrkötéseket támadják meg és csak másodsorban a könyvek belsejét, a penész esetében fordított a sorrend. Gyakoribb és nagyobb veszedelem a penész a papír, mint a kötés számára. Tudnunk kell azt, hogy penész-spórák mindig jelen vannak a levegőben és így a könyvek lapjain is, láthatatlanul. Veszedelmet azonban csak bizonyos, virulenciájukra nézve kedvező, a könyvekre kedvezőtlen körülmények közt hoznak. Legnagyobb ellensége a penésznek a szárazság, világosság, levegő, tehát kb. ugyanazok, mint amik az állati kártevőket riasztják el.

Normális raktározási viszonyok közt a könyvtárban penész nem fordulhat elő. Mindig fölbukkannak azonban a penészfoltok, a kifejlődött penész jelei, ha a könyvek nedves, sötét, szellőzetlen helyiségbe kerülnek, főleg pedig ha víz éri őket (háborús épületkárok, csőrepedés stb. esetén). Ilyenkor rögtön kiderül, hogy a könyvek minden alkotórésze: a papír rostjai és enyvezőanyaga, a kötéshez használt bőr, vászon, a különféle ragasztók mind elsőrangú táptalajok a penész számára. Ha a levegő relatív páratartalma a megengedett fok fölé emelkedik, vagy közvetlenül víz éri a köteteket, olyan esetben nemcsak a régi, inaktív állapotban levő penészmaradványok indulnak terjeszkedésnek, hanem a korábban teljesen fertőzésmentesnek látszó lapokon és kötésekben is rendkívüli gyorsasággal burjánzanak el a penészfoltok.

Azonnali beavatkozás a legfontosabb ilyenkor: megszüntetni a nedvességet előidéző okot, a könyveket kiszárítani és a penész számára kedvezőtlen körülményeket teremteni. Léghuzat, meleg levegő ventillálása, a kötetek föllazított elhelyezése, lapozása, esetleg enyhe központi fűtés még teljesen megakadályozhatja a penész kifejlődését. De ha már meg is jelentek a lapokon vagy a kötésben a penészfoltok, akkor is a rögtöni mechanikus eltávolítás és utókezelés és a fönt leírt szárító eljárás minden nyomot véglegesen eltüntet; de csak akkor, ha a beavatkozás idejében történt, és a fertőzés nem terjedt

használatáról. A célnak legjobban megfelelő, mert emberre nézve teljesen veszélytelen és mégis tökéletesen hatásos gáz az akrilnitril (ventox) lett volna, ehhez azonban, mivel külföldi készítmény, nem sikerült hozzájutnunk. (A rovarok elleni védekezésre és az egyes gázokra vonatkozó felvilágosításokat főleg Kiss Béla vegyészmérnöknek köszönjük.)

¹¹ A penészre vonatkozólag értékes felvilágosításokat és szakirodalmat kaptunk BÁNHEGYI József professzortól. (CZERWINSKA, E.—KOWALIK, R.: *A régi papírt pusztító Penicillium-fajták*. Fordítás az Acta Microbiologica Polonica 1956. évfolyamából. — KOWALIK, R.—SADRUSKA, I.: *A levéltári raktárhelyiségek levegőjében előforduló papír-, bőr- és viaszpecsétpusztító mikroflóra*. Uo. — KOWALIK — SADRUSKA: *A bőrkönyvkötéseket pusztító mikroorganizmusok*. Uo.)

még túl a papír felületén. Csak egy kis idővesztés is elég ahhoz, hogy a penész behatoljon a papír felületéről az anyag belsejébe, ezzel megkezdődik a papír nehezen vagy sehogy el nem távolítható színeződése és lassú szétmállása. Fekete, barnás, a szedésfestéken látható fehér, rózsaszín, olykor egészen lilás foltok terjednek mindenfelé. Ilyenkor a penésznymok eltűntése gyakorlatilag már reménytelen.¹²

A nedvesség azonban nemcsak azért ellensége a könyvnek, mert előidőzője a penész kifejlődésének, hanem magában is romboló hatást végez. Még akkor is, ha nem mint beázás, hanem a levegő túlságosan nagyfokú relatív páratartalma alakjában jelentkezik. Nemcsak a kötés ragasztóanyagát oldja, a tábla vetemedését okozza, a festett kezdőbetűk színeit áztatja szét, és a kézírás tintáját mossa le, hanem leáztatja a régi rongypapírok szilárd-ságát biztosító felületi enyvezést is. A kioldott enyv a vízfolt szélére húzódik barnás perem alakjában, a védőréteget-vesztett papírrész pedig foszlóssá válik, mint az itatós. Az is megtörténik, hogy nedvesség hatására az egész lap megbarnul, vagy apró rozsdafoltok támadnak rajta (vastartalmú víz fölhasználása a papírgyártáshoz, vasmorzsalék bekerülése a nyersanyagul használt rongy közé, de rozsdafoltokat okoznak gyakran a veretek fölerősítésére használt vasszőgek végei is).

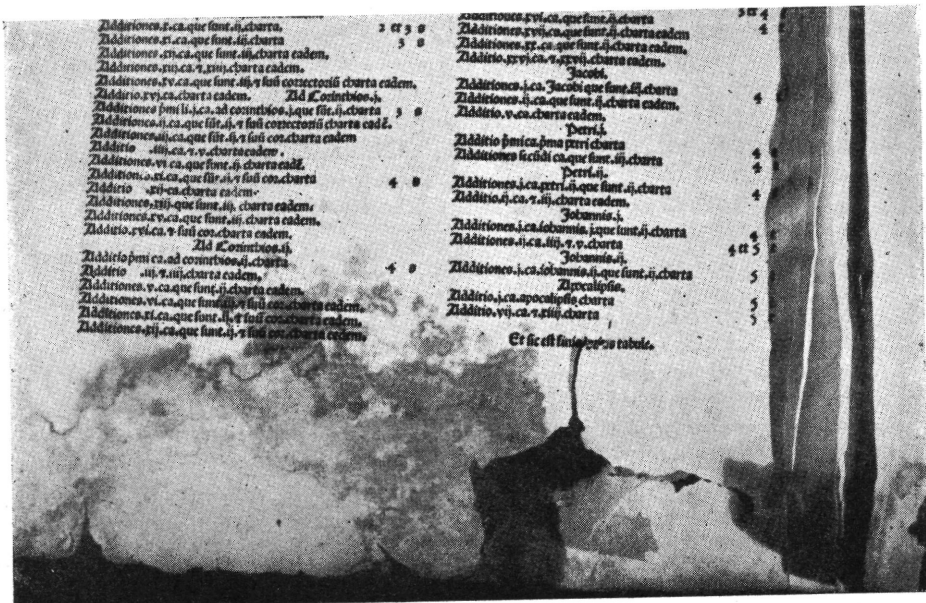
Könyvtárunk többféle formában is szembekerült a nedvesség és penész okozta károk problémájával. A mi régi könyveink is gyakran tele vannak sárga, barna, fekete, rózsaszín foltokkal, régi, inaktív vá vált, elpusztult penésznek a nyomaival, keveredve a kiázott enyv csíkjaival. Ha az ilyen penész már évtizedek óta nem jutott újabb nedvességhez, akkor már elpusztult és veszélytelen, hiszen a penészgombák sem élnek örökké. Ha azonban nem ilyen egészen régi penésszel van dolgunk, akkor mindig számíthatunk rá, hogy rájuk nézve kedvező körülmények közé jutva fölélednek, és újra folytatják romboló hatásukat, mert a penész-spórák nagyon hosszú életűek. Ilyen ősnymotatványok akadtak nálunk a VIGYÁZÓ-féle anyag egy részében, amely az ostrom idején sérült helyiségben nedvességhez jutott, és az akkori körülmények közt lehetetlen volt megfelelő kezelésben részesíteni.

De szembekerültünk az akut penészveszedelemmel is. A Kézirattár egyik fala ui., ahol bekötött kéziratok és nagyalakú ősnymotatványok állnak szekrényekben, érintkezik a szomszédos bérház falával. Ebben a falban pedig csőrepedés folytán két-három héten keresztül nagyarányú vízmennyiség szivárgott befelé, majd átterjedt észrevétlenül a könyvtár tűzfalába is. Néhány napi, előttünk megmagyarázhatatlan és szellőztetéssel el nem tüntethető dohos szag jelentkezése után egyik napról a másikra hirtelen zöld penészfoltok tűntek föl az említett szekrényekben elhelyezett kötetek felületén. A falhoz épített szekrények azonnali lebontása után tárult föl a baj oka. A még penésztől érintetlen könyvek azonnali elkülönítése és szellőztetése megakadályozta, hogy a penész azokon is megtelepedjék. Azokat a könyveket pedig, amelyek már felületi penészfertőzést kaptak, rögtön elszállítottuk olyan helyre, ahol száraz, szellős, világos helyen megkezdődhetett a penész gondos eltávolítása. Így sikerült megakadályozni, hogy a penész a felületről behatoljon a papír belsejébe. BORBÉLY László munkatársunk több heti lelkiismeretes munkájával pedig sikerült a foltokat is teljesen eltávolítani. Természetesen még

¹² LYDENBERG, Harry Miller—ARCHER, John: *Über die Pflege und das Ausbessern von Büchern*. Übers. v. Ch. VOIGT. Hamburg 1953. 25—26. l.

Regillum			
a	m	j	tz
vacat	esse speciem	tatio dicitur	trinfecun
Et inij	ne nec definitio	manebus sed	ta. sed
uine sūt	rum vni	bita reddat	sonis. uel
nem sui	ne per se		cti. r cum
b	n	z	z
quedam hō nō	possunt	cedunt.	tas non
ri efficiuntur	gunt. et ratio	no etia	ales eiusdem
bitus theologicus	mi. et ratio	ne ad aliud	ud relati.
scils Lbo. z. z.	tia dei	sum est	ci sciso
c	o	z	z
pendentiam	tentia qua	re in eodem	bet enim
num igit	ca dicit	et ad 3.	cipiū actiū
ctū ut dicitur	ter dicit	tionē	ctū. nō em
lectus potest	berit ad inuicē	ma sic	ctoz ybis
d	p	z	z
fert a velle	ginem que	bit. oia	bet creatura
berit sentiens	tionis. qua	fit. non	cti q. illi
bet esse fm	nir filio	fura adequata	citer intelligi
telligentia. plus	gulas. r	tur q licz	mo que est
e	q	z	z
oū illud habet	ponitur ens	test iudicare	menti.
finē fm q	dit ratio	beret quod	quid. sed
nati ad finē	re q ipsa	la tri relatio	tas q
rationē. sed	turalem	ra. Ita z	tutem b.
f	r	z	z
na clare visa	gento cyprus.	batione	cutio
non remouet	gradus	sio partib	tio et

1. A penész foltok alakjában megtelepszik a papír felületén



2. A nedvesség és a papír belsejébe behatoló penész elpusztítja a papírt

hónapokba telt a fal és a szekrények kiszárítása, az újra vakolás, a nedvesség elleni szigetelés és a könyvek visszahelyezése eredeti helyükre. Azóta a penész nem jelentkezett újra.¹³

Akár új, akár régi penészről van szó, ami még a papír vagy a kötés felületéről eltávolítható, azt el is kell távolítanunk. Nemcsak azért, mert nehezen lehet megállapítani, hogy még virulens spórákról van-e szó, hanem azért is, mert a penészfoltok rendkívüli mértékben elcsúfítják a könyveket. A letisztítás mechanikus úton történik. Száraz rongy, egészen puha radír teljesen eltünteti a foltokat, ha még a mikroorganizmusok nem terjedtek befelé, a papír rostjai közé. De a láthatatlanul ottmaradó spórákra való tekintettel nagyon ajánlatos az utókezelés is, főleg akkor, ha a penész már a felületen túl behatolt a papír belsejébe is.

Ilyen utókezelésként eleinte hőkezeléssel kísérleteztünk, mert ha a könyv lapjait hosszabb időn keresztül 100°-os meleg levegő járja át, a penész elpusztul benne. Csakhogy ez az eljárás bizonyos kockázattal jár. A hőkezelés csak megfelelő, állandóan ellenőrzött páratartalmú levegőben történhetik, különben a papír megsárgul, törékennyé válik, ugyanígy a bőrkötés is. Hiszen tudjuk, hogy a száraz meleg a könyvek egyik legnagyobb ellensége. A hőkezelést sok helyen használják,¹⁴ mi azonban nem tudtunk teljesen megnyugtató szakvéleményt kapni ebben a tekintetben, hiszen a régi könyvek esetében egészen más összetételű és készítési módú papirokról van szó, mint a mai cellulóze-papírok. Ugyancsak kísérleteztünk a penész ellen egyéb téren kitűnően bevált *nipagin*-nal, ez azonban szintén nehezen használható, mert bár száraz állapotban (kb. 70% cellulózpor, 30% talkum, 1% nipagin) dörzsöléssel rávihető a penésztől megtámadott helyekre, de ez a dörzsölés árthat a papír szilárdságának, főleg azért, mert legtöbbször a nedvességtől megtámadott, meggyöngyült papirokról van szó. Ezért azután inkább maradtunk a *szterogénolos alkohollal* való letörlés és a *thymol-éter* párologtatás mellett.¹⁵

Bármilyen jók is azonban a penészföld szerek, és bizonyos mértékű utólagos korlátozó hatásuk is van, egyet nem szabad elfelejteni: a leggondosabban sterilizált könyv is elveszti sterilitását abban a pillanatban, amikor a művelet befejezése után újra levegőre jut, mert *a penész mindig és mindenhol ott lappang a levegőben*, és a könyv minden pillanatban és minden pontján ki van téve a penész új támadásának, ha raktározása nem megfelelő, nemcsak ott, ahol a régi penészt sterilizáltuk. Minden vegyszernél többet ér a könyvek higiéniájának biztosítása.

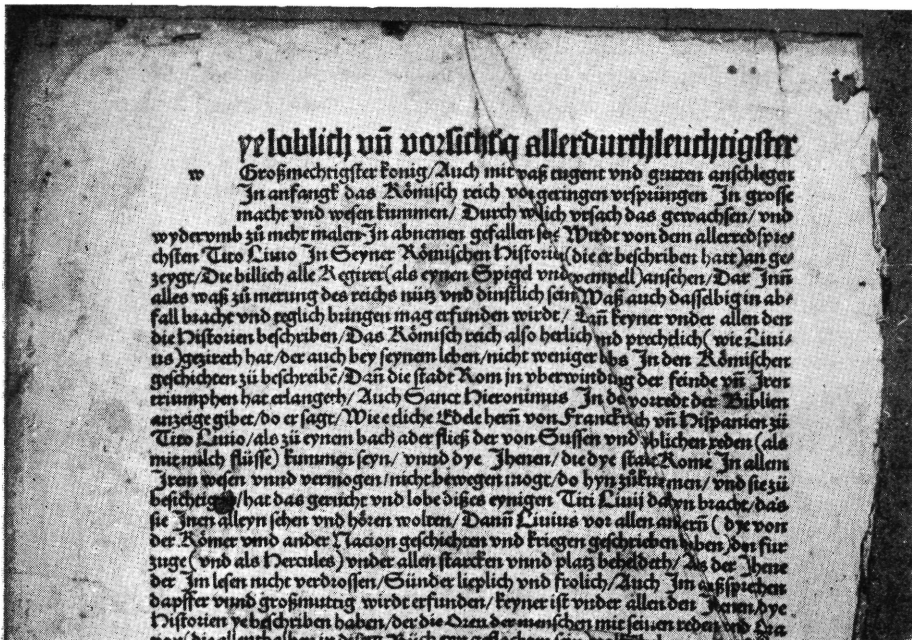
A sérült papír kezelése

A különböző eredetű foltok eltávolítása, teljesen megsárgult lapok *fehérítése* mindig fontos célja volt a bibliofil könyvrestaurálásnak. Kétségtelenül nagyon szép egy-egy régi nyomtatvány eredeti tisztaságában, a jóminőségű

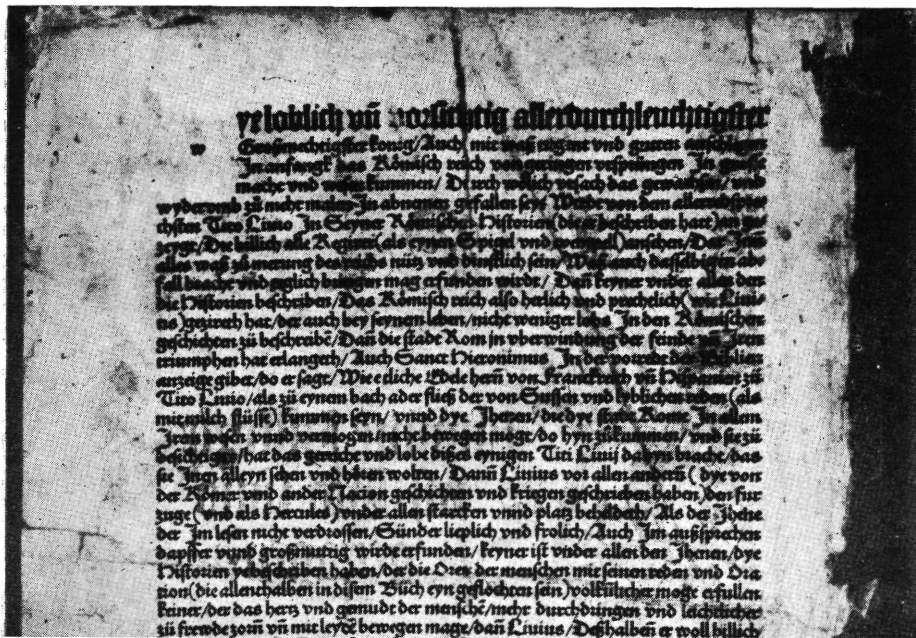
¹³ Némileg hasonló hirtelen víz-veszedelem leküzdését ismerteti: HEILAND, Hans: *Gesunde Bücherbestände — Reichtum der Bibliotheken*. Dokumentation, Fachbibliothek, Werksbücherei. 1956.

¹⁴ A hőkezelésről (fondran) l. HELWIG, Hellmut: *Handbuch der Einbandkunde*. I. köt. Hamburg 1953. 144. l.

¹⁵ Thymolt használnak a British Museumban (l. LYDENBERG—ARCHER: *I. m.* 26. l.) és a jugoszláv levéltári iratrestauráló műhelyekben.



1. Teljesen elgyöngült papír átragasztás előtt.



2. Ugyanaz a papír átragasztás után. (SASVÁRI munkája)

rongypapír tündöklő fehérségében. Ha valóban így maradt fenn. Akkor is szép, ha utólagos kozmetika érte el ezt az eredményt, de akkor már sokszor érezhető valami idegenszerűs éga könyvön, és ilyenkor mindig lehet félni attól, hogy a fehéritő anyagok (főleg a klór) idővel roncsoló hatást keltenek, az áztatás pedig meggyöngíti a papírt (egyreszintesebb részek esetleg meg is semmisülnek). De mindettől eltekintve rendkívül hosszadalmas és költséges munka az ilyesmi. Egy-egy teljes tisztogatás árából több pusztuló könyvet megmenthetünk. Egyébként is a természetes sárgulás nem túlságosan zavarja az olvasást, nem is bántja okvetlenül az esztétikai érzéket, sőt bizonyos mértékig éppen ezzel kelti a könyv a régiség vonzó benyomását. Ami pedig a penész- okozta színeződéseket illeti, azokon segíteni úgyis alig lehet már. A teljes tisztításokhoz, fehéritésekhez tehát nem folyamodtunk, csak az egyszerűen eltávolítható piszokfoltokat, zsírfoltokat tüntettük el, illetőleg a veretek rozsdás vasszőgei okozta rozsdafoltokat, mert ezek gombák segítségével továbbterjednének a könyv belsejében.

Az elszíneződésnél sokkal nagyobb károsodásokat is szenved a papír a mechanikus rongálástól, nedvességtől, penésztől, állati károkozóktól. Ilyen esetekben a papír a sérülés módjának és fokának megfelelően védelemre szorul. Az alapelv természetesen itt is csak az lehet: *minél kevesebb fölösleges beavatkozást*; mert a papírerosztó eljárásoknak több évtizedes múltjuk van ugyan, de véglegesen és egyöntetűen kialakult véleményekről és módszerekről ma sem beszélhetünk.

Könnyű a helyzet akkor, ha eredetileg is erős volt a papír, és összetételében nem következett be változás, hanem csak mechanikus károk érték: behasadások a lapszélén, anobium-rágás, egér-rágás. Ilyenkor a szakadás összeerősítése, a hiányok pótlása nem okoz különösebb problémát, bár a munka gondos kivitelezése erős próbája a restaurátor ügyességének és lelkiismeretes-ségének. A lapszélék kiegészítése szálméntében alkalmazott, régi rongypapírból történik, enyhén hozzászínezve a javított papírhoz, hogy elkerüljük a pótlás és a javított lap közti éles színellentétet.

Papírkiegészítést csak lapszéléken és ívhajlatokban alkalmazunk, illetőleg olyan esetben, ha a sérülés a papírlap további épségbenmaradását veszélyezteti. Így tehát az anobiumok jellegzetes apró furatainak eltüntetését csak a lapszélék közelében végeztük el, olyankor, ha sűrű előfordulásuk a lap beszakadását okozhatná. Szövegben az ilyen tömítés csak zavaró, de lapszéléken is — az említett esettől eltekintve — inkább árt, mint használ a szépségnek, mert még az ügyesen végzett tömítések is a lapok versóján himlőhelyszerű foltokkal szórják tele a felületet. Főleg pedig időtrabló, költséges munka. Ez az utóbbi szempont volt az oka annak is, hogy mellőztük a papírmasszával való kiegészítést, amivel egyébként prágai példára mi is kísérletet tettünk. Nagyon hosszadalmas munka, s ezért aránytalanul sokba kerül.

Sokkal nehezebb kérdés a nedvesség (akár víz, akár légköri nedvesség, akár penész) okozta gyöngülés ellensúlyozása. Pedig ez már gyakran a lapszélkiegészítések és szakadás-befoltozások számára is elengedhetetlen, mert a foszlott, elgyöngült papír a kiegészítést sem tartja meg. Idők folyamán sokféle eljárás és anyag merült föl a papír erősítésének céljára. A találmányok alkalmazói mindig mint csálhatatlan módszerre esküdtek a maguk eljárására, de idővel többnyire kiderült valami hátrány. Ma, a műanyagok korában természetesen egyre inkább előtérbe kerül itt is a műanyagok alkalmazása, de ezeknek az igazolását is még az időnek kell megadnia. *Acetátcelulóze,*

dibutilftaláttal lágyított polivinilacetát, novolit azok a műgyantafélék, amelyekkel munkatársaink ezeket a papírerősítő eljárásokat végezték.

A papír pusztulásának végső fokán, amikor már a lapok szétfoszlóban vannak, vagy esetleg már szét is estek foszlott darabokra, nem marad más hátra, mint a lapok teljes átragasztása mindkét oldalról. Átragasztásra jó minőségű, teljesen átlátszó külföldi papírokat (Silberweiss stb.) használunk, ragasztóanyagul pedig jól kidolgozott búza- vagy rizs-keményítőt, amelybe a penész megakadályozása céljából szterogénolt kevernek.¹⁶ Restaurátoraink tökéletesen szép munkája folytán az átragasztás az olvashatóságot csak kis mértékben, a fényképezhetőséget egyáltalán nem csökkenti. (Lásd a III. táblán.) Konzervatív, mondhatni kisipari módszer ez, de hátrányát még sem tapasztaltuk, pedig a legrégebb kéziratári átragasztott darabok már hét esztendősek. Természetesen itt is követjük az alapelvet, hogy csak a legvégső esetben ragasztunk át lapokat, csak akkor, ha már a papír fönmaradását másként nem látjuk biztosítottnak.

Külföldön sokáig általánosan használták a crepelt (selyemfátyol) ugyanerre a célra. Ehhez a drága és csak külföldről beszerezhető anyaghoz mi nem tudunk hozzájutni, s különben is újabban ezzel szemben is merültek fel aggodalmak abban a tekintetben, hogy idővel törékennyé válik.

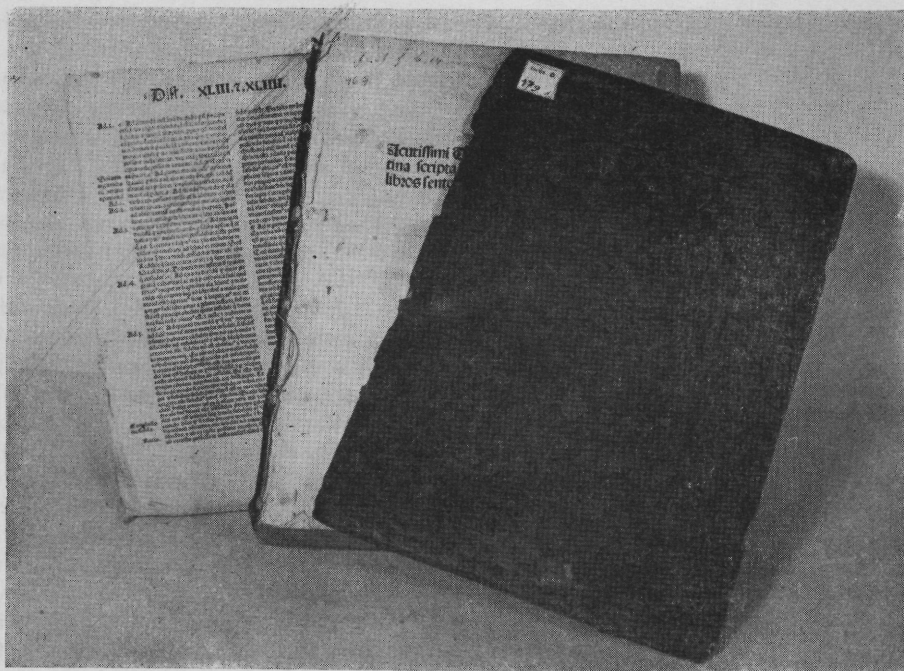
A műanyaggal való pusztá bevonás, bármennyire kívánatosnak látszik is első pillanatra, a gyakorlatban eddig nem vált be, mert a műanyag erős csillogása könyvszerütlenné teszi a papírt és magában alkalmazva könnyen behasad. Ezért a külföldön alkalmazott laminátorgép a műanyag-lapon kívül japánpapírt is ragaszt még a megerősítendő papírra. Ez viszont elég nagy fokban csökkenti az olvashatóságot. Meggondolásra készítő körülmények még a különböző gyártású műanyagfóliák különböző olvadáspontja és az alkalmazott magas hőfok is. Bizonyosnak látszik azonban, hogy a fejlődés iránya ez, a kérdés megoldását az átlátszó, romlásra, penészedésre, rovarkárookra nem hajlamos műanyagok hozzák majd meg, de sajnos egyelőre az anyag és az eljáráshoz szükséges gépi berendezés drágasága a mi számunkra nem teszi lehetővé a laminátor-eljárással való kísérletezést.¹⁷

A könyvek kötése

Az annyi ellenségnek: tűznek, víznek, embernek, állatnak, penésznek kitett papír, a szöveget hordozó könyvbelső első és legfőbb védője a kötés. Megfelelő, erős és egészséges kötésben ritkán éri komolyabb kár a könyv belsejét: a kötés sérülése vagy teljes hiánya pedig biztos pusztulást von maga után. Konzerváló munkánkban tehát a legnagyobb gondot éppen a kötések helyreállítására, illetőleg pótlására fordítottuk. Hiszen még a leg-

¹⁶ Burgonya- és kukoricakeményítőt erősebb penészesedési hajlamuk miatt nem szabad használni. A ragasztó utólagos penészedésének megakadályozására régebben formalint használtak, ez azonban nem eléggé hatásos, azért most a ragasztóba az erős gombaölő hatású szterogénolt keverik munkatársaink. Legújabbán BÀNHEGYI professzor a paranitrofenol, illetőleg a pentachlorfenolnátrium használatát javasolta. A jövőben tehát ennek az alkalmazására fogunk rátérni.

¹⁷ A legnagyobb átlátszóságú átragasztott ősnymotatványunk az, amit HASZNOSNÉ egy általa alkalmazott üvegszövet segítségével kezelt, műanyagragasztóval az Országos Levéltár laminátor-gépén. Remélhetőleg tartóssága is egyenlő lesz átlátszóságával.



1. Ósnyomtatvány restaurálás előtt



2. Ugyanaz restaurálás után (FABRO munkája)

rongáltabb papír is, ha a könyvet kevesen használják, többé-kevésbé már azáltal meg van védve, ha jó a kötése. Viszont kötés nélkül vagy sérült kötésben a legjobban megerősített és rendbehozott papírlapok sincsenek biztosítva.

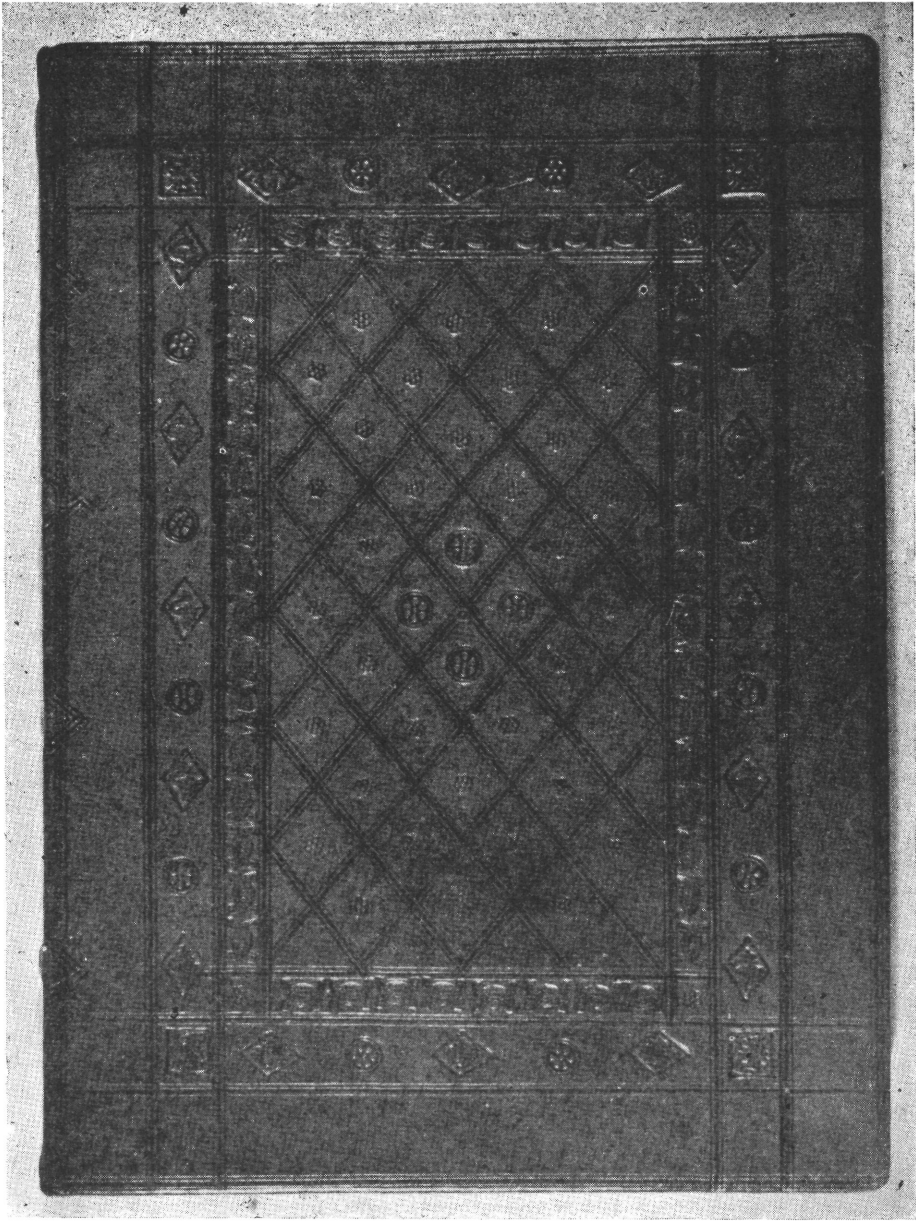
A legegyszerűbb megoldás természetesen az lenne, ha a sérült kötést egyszerűen eldobnánk, és a könyvet új, erős kötéssel látnánk el. A régi könyvgyűjtők századokon keresztül többnyire ezt az eljárást követték. Remekszép magángyűjtemények keletkeztek így, egységes benyomásukkal tulajdonosuk és a későbbi szemlélők esztétikai gyönyörűségére. Hogy csak a legközelebbi példát említsük: ilyen a mi könyvtárunkban a RÁTH-gyűjtemény. Alig találunk régi kötést ebben a páratlanul szép, régi magyar könyvekből álló gyűjteményben. A századforduló kitűnő pesti könyvkötőinek tudását, izlését, az akkor kapható bőryanagok elsőrangú minőségét dicsérik szebbnél szebb kötéseik. De hirdetik egyben a tudomány mérhetetlen kárát is. Régi magyar könyvek százszámra, amelyeknek egykori, esetleg töredékes, romlott kötése a régi magyar könyvkötészet emlékanyaga volt, a táblákon régi tulajdonosok neve, személyes bejegyzések, a művelődéstörténet, a könyvtártörténet fontos forrásai, — s mindebből nem maradt úgyszólván semmi sem. Az esztétikai élvezet pedig nem pótolja az elveszett történeti értékeket!

Ezt az eljárást tehát semmiképpen sem követhetjük. A mi fő célunk itt is az volt, hogy *mindent megőrizzünk a tudományos kutatás számára*. Minden kötést megtartunk tehát, amely még olyan állapotban van, vagy olyan állapotba hozható, hogy eredeti célját, a könyv védelmét szolgálhatja. Visszerősítjük a lógó részeket, kipótoljuk a hiányzó hátakat és egyéb bőrfelületeket, törött táblákat, sőt ha szükséges, teljesen új bőrkötést kap a kötet, de az új kötésre, eredeti helyére visszaillesztjük a megmaradt kötésrészeket. A kiegészítés mindig csak anyagi, de nem művészi kiegészítés; *konzerváló, de nem restauráló kiegészítés*. A hiányzó bőrt pótoljuk, megfelelő, el nem ütő színezéssel, de nem próbáljuk a kötések úgymint restauráltatni, hogy a kötések újonnan vésett nyomódúcok segítségével eredeti szépségükben állítsuk helyre, vagy éppen teljesen új, hibátlan másolatukat készíttessük el. Ezt mi bizonyos mértékig hamisításnak éreznénk, de meg felelőtlen gazdálkodásnak is tartanánk, hiszen ilyen módszerrel a rendelkezésre álló anyagi lehetőségek közt csak igen kevés könyvet tudnánk restauráltatni. A mi álláspontunk az, hogy a könyv elsősorban szellemi alkotások őrzője, s bármilyen szép is, csak nagyon másodsorban muzeális kiállítási tárgy. A könyvtárnak pedig az a célja, hogy ezeket a szellemi alkotásokat gyűjtse, védje és tartsa a használat számára megfelelő állapotban. Minél több könyvet kell tehát minél jobb állapotba hoznunk.

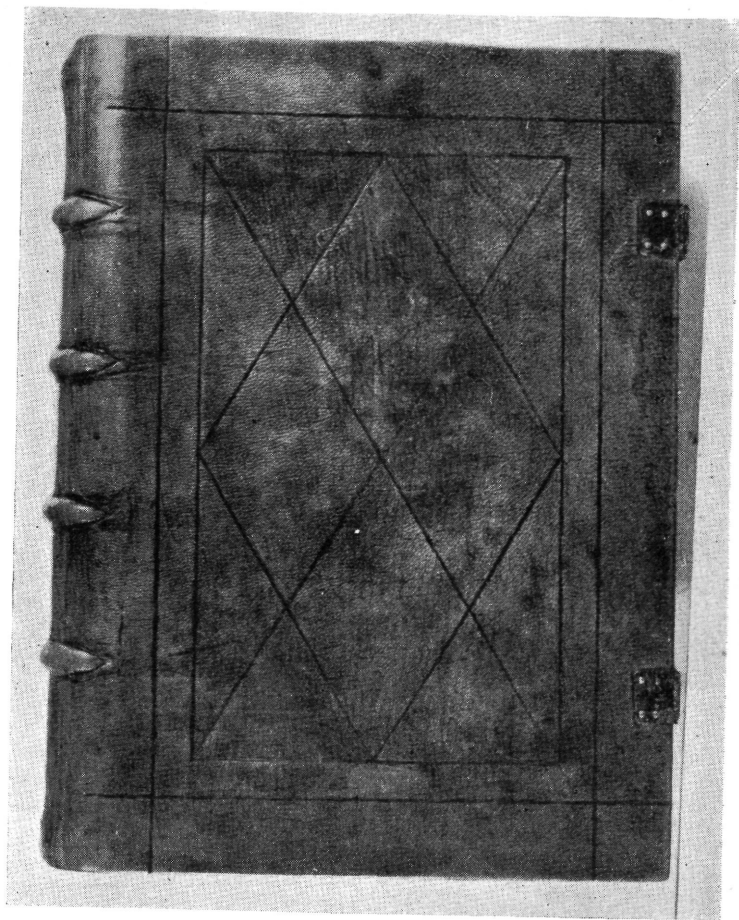
Természetesen a könyv muzeális érték is. Tehát a kiegészítésnek és az új bekötésnek olyan módon kell történnie, amely méltó a könyv történeti és művészi értékéhez: megbízható, nemes anyagokból, elsőrangú technikával, finom, művészi érzékkel, hogy a pótlások simuljanak az eredetihez, és ne zavarják a gyűjtemény összhangját.

A könyvvédelem szempontja vezetett abban is minket, hogy a fatáblás fóliókötetek *csatjait* minden esetben pótoltuk, mert a könyv szoros összezárása a legjobb ellensúlyozója minden mechanikus rongálásnak, por, piszok, élösködők behatolásának. Természetesen a csatokat is csak a legegyszerűbb kivitelben pótoltuk, nem pedig költséges imitációkkal.

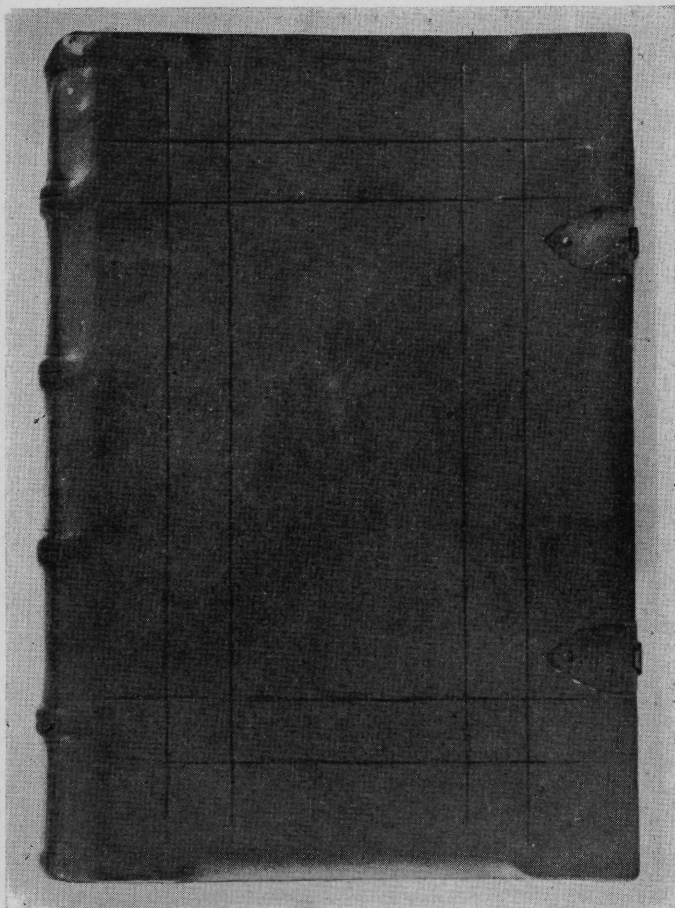
Ha a kötés teljesen hiányzik, vagy már menthetetlen, akkor a régi könyvnek *új kötést* adunk, de a réginak töredékeit is megőrizzük, és az eredeti kötetre utaló jelzettel ellátva tároljuk. *Az új kötések elkészítésében két alapvető*



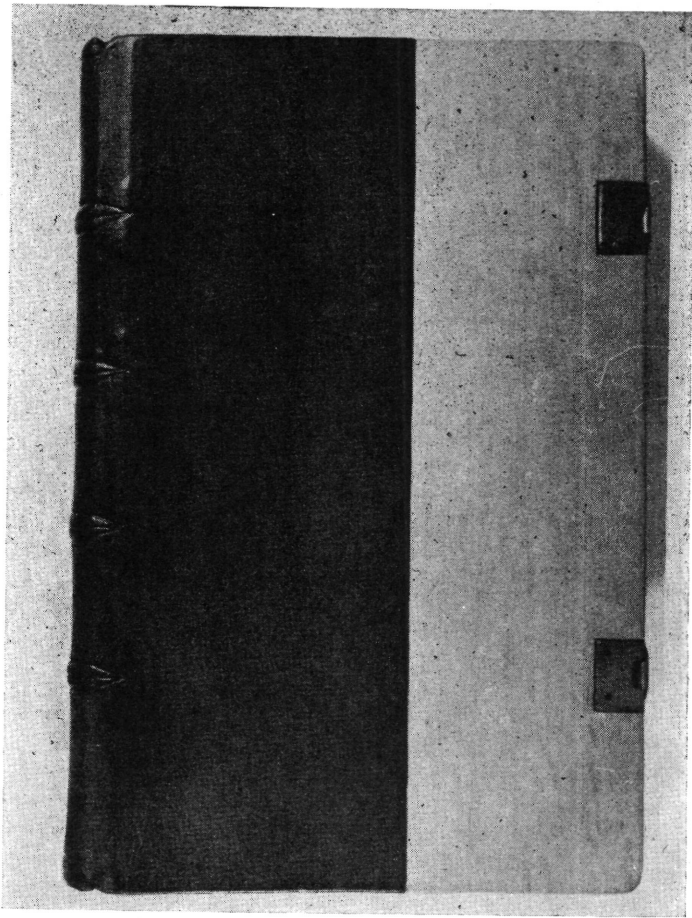
Ősnyomtatvány új kötésben (SASVÁRI munkája)



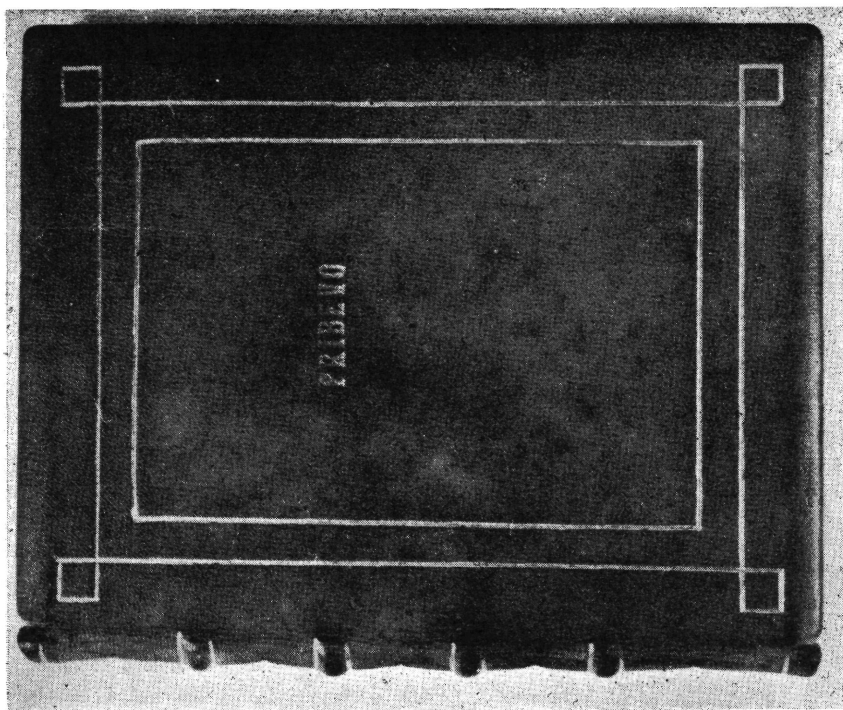
Ősnyomtatvány új kötésben (MAGYARINÉ munkája)



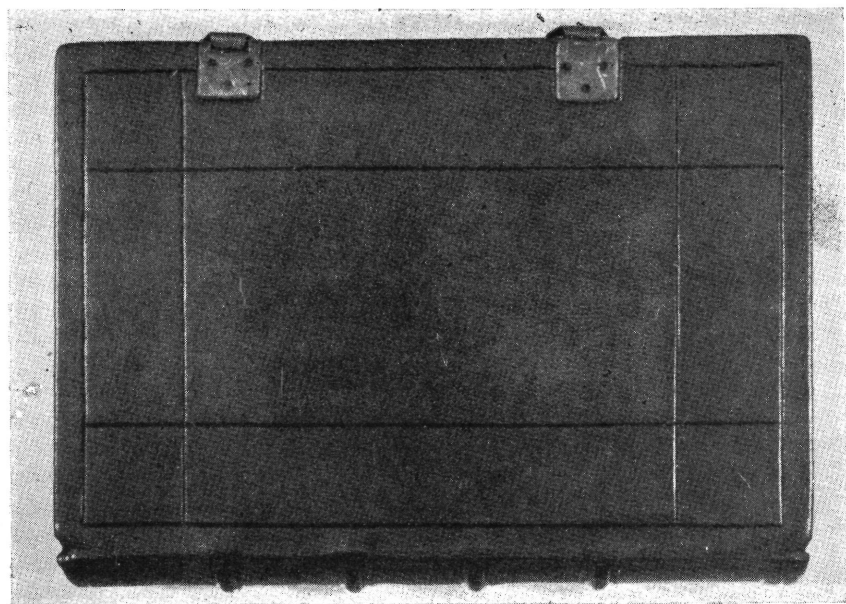
Ősnyomtatvány új kötésben (FABRO munkája)



Aldina folio-kötet új félbőr-fatábla kötésben NÉMETH munkája)



2. Aldina új kötésben (MONOSTORI munkája)



1. Régi magyar könyv új kötésben (NÉMETH munkája)

szemponthoz ragaszkodtunk : 1. képes legyen újabb századokra biztosítani azt, amit korábbi századok ránk hagytak, 2. az új kötés ne zavarja a gyűjtemény képeinek harmóniáját.

Az első cél megvalósítása érdekében az ívrét nagyságú ősnymotatványokat mindig fatáblába kötöttük, egész vagy félbőr borítással (az utóbbi esetben a fatábla többi része üresen marad, papírborítás nélkül), valódi bordára fűzve, csattal ellátva. Nem hiába kötötték annak idején így az ősnymotatványokat, a súlyos kötetek megvédésére semmiféle más módszer nem ilyen alkalmas.¹⁸

A második cél érdekében csak alap-szemponthoz beszéltünk meg munkatársainkkal, de *nem törekedtünk uniformizálásra*, sőt messzemenően igyekeztünk teret nyújtani az egyéni sajátosságok érvényesülésének, a könyvkötőművészet szabad kibontakozásának. Az elkészült kötetek *két különböző típust képviselnek*. Az egyikbe tartoznak SASVÁRI Dezsőnek a régi könyvkötések gondos tanulmányozása alapján készített, önálló tervezésű stílus-kötései, a másikba FABRO József nemesen egyszerű, monumentalitásukkal és finoman megválasztott színezésükkel, változatos formáikkal ható kötetei, NÉMETH Jenő és MONOSTORI Kálmán biztos technikájukkal elragadó, jellegzetes munkái és MAGYARI Lászlóné változatos vonalas díszel ellátott könyvei. A magunk részéről inkább a második csoportot érezzük hozzánk közelállónak, amely *korszerű, mert egyszerűség, szín, tagolás, mérsékelt vonalas díszítésmény és a technikai tökéletesség kelti bennük a művészi benyomást*, s az ilyen könyvek a korszerűség ellenére is, súlyos komolyságukkal és tudatos egyszerűségükkel harmonikusan simulnak a régi darabok közé. A *mérsékelt vonalas díszítésmények* ajánlásával azt akartuk elérni, hogy elkerüljük az egyhangúság sívárságát, és hogy legalább a gyűjtemény-megszabta keretek közt lehetőséget nyissunk a mai magyar könyvkötőművészet fejlődésének.

A régi könyvek gyűjteményének egyes részlegei természetesen nem egységes hatásúak. Más az általános képe az ősnymotatvány-, a régi magyar könyv-, aldina-, újabb muzeális és egyéb gyűjteményeinknek. Ennek megfelelően az új kötések is az egyes gyűjteményrészlegekben másként és másként alakulnak. Míg az ősnymotatványok kötésein aranyozást és hátcímet sohasem alkalmazunk, addig a régi magyar könyveken már előfordulhat mind a kettő. Aldináink mindig kapnak aranyozott díszítést és lehetőleg az első táblán aranyozott címnymást és így tovább.

Minden darabot úgy tekintünk, mint a mai magyar könyvkötőművészet egy-egy példányát. A konzerváló munka együttjár az alkotómunkával, gyűjteményünk tehát egykor egyik forrása lehet a XX. századi magyar könyvkötészet története kutatásának. Ezért kívánjuk meg munkatársainktól, hogy minden művet, nemcsak a restaurálásokat, hanem az új kötések is, nevükkel és a készítés évével szignálják.

A restauráló-konzerváló munka folyamán előkerülő töredékeket, akár táblatöredékeket, akár kódexlapokat vagy ősnymotatványrészeket, vagy más szöveges részleteket, ha eredeti helyükön nem tudtuk megtartani, külön tároljuk, az eredeti darabra utaló jelzettel ellátva. Ugyancsak megőrizzük azokat a jegyzőkönyveket, amelyeket minden egyes darabról készítettünk. A jegyző-

¹⁸ Fatáblaként jó a tömör, gözölt bükkfa vagy tölgyfa, ellenben az enyvezett lemez nem vált be. Nagyon jó eredménnyel használjuk a műfát, amely vékony, erős és nem vetemedik. Vékonyágánál fogva kisebb ősnymotatványok táblájául is alkalmas.

könyv tartalmazza a végzett munkák természetét, az alkalmazott eljárásokat, föltünteteti, mi az, ami az eredetivel szemben új pótlásként került a könyvbe (pl. oromszegő, csat). A rendbehozott vagy újonnan készült kötetek természetesen további gondozást, kezelést kívánnak.¹⁹ Jó karban tartásukról úgy gondoskodunk, hogy a bőrkötet rendszeresen tápláljuk a British Museum receptje szerint készült kenőccsel. Az egymás mellett álló kötetek épségét pedig az egymás csatjai részéről fenyegető karcolások ellen közbülhelyezett, flannelal borított papírlemezekkel védjük.²⁰

Három esztendő nem hosszú idő. De a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára régi könyvgyűjteményének ma már egészen más képe van, mint 1954-ben. Hála a könyvtárigazgatás energikus támogatásának és az Akadémia vezetősége megértésének, eddig majdnem 250 ósnyomtatványt és egyéb régi könyvet sikerült rendbehozatnunk (ebből mintegy száz darab új kötést is kapott), s azok most, ha nem is megfiatalodva, de további évszázadokra megerősödve sorakoznak a polcokon. Természetesen még nagyon sok esztendő anyagi áldozataira, szakemberek odaadó munkájára, tanulmányaira lesz szükség ahhoz, hogy a könyvtár minden régi könyve megkapja a szükséges kezelést.

Ha erre a nem hosszú ideig tartó, de nagy erőfeszítésre visszanezünk, egy dolgot le kell szögeznünk: ami értékes eredmény létrejött itt, abban nem a technikai felszerelés az érdem. Külföldi országok gazdag műhelyeivel szemben nálunk sem gépek, sem műszerek, sem megfelelő nyersanyagok nem álltak rendelkezésre. Az adott, rendkívül szerény viszonyok közt konzervatív módszerekkel kellett dolgoznunk. De rendelkezésünkre állott valami, amit semmiféle gazdag felszerelés sem pótolhatott volna: *munkatársaink művészi érzéke, szaktudása, egymásnak féltékenység nélküli támogatása, az emberi műveltség nagyszerű értékeinek, a magyar múlt kincseinek féltő szeretete.* Ez hozott létre olyan eredményeket, amelyek kiállják a versenyt a külföld nagy technikai fölényével szemben is.

CSAPODI CSABA

CSABA CSAPODI : CONSERVATION ET RESTAURATION DES LIVRES ANCIENS DANS LA BIBLIOTHÈQUE DE L'ACADÉMIE HONGROISE DES SCIENCES

Les bibliothèques hongroises se sont toujours tenues au courant de l'évolution des bibliothèques européennes en ce qui concerne les méthodes de travail, mais elles ont à surmonter, depuis plusieurs dizaines d'années, les difficultés causées par un équipement technique suranné. C'est pourquoi on ne fit, dans nos bibliothèques, que très peu de chose, jusqu'aux tout derniers temps, dans le domaine de l'hygiène du livre. Ce n'est qu'à la Bibliothèque Nationale Széchényi qu'on poursuivait, sur une échelle modeste, des travaux de cette sorte au cours des deux dernières décades, mais cette bibliothèque non plus ne possède point un atelier de conservation ni un laboratoire. Des travaux de conservation systématiques et de grande envergure ont été entrepris, pour la première fois en Hongrie, en 1955, dans la Collection des Livres Anciens de la Bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences. Ce furent surtout les incunables de cette collection — ils ont subi des dommages sérieux pendant le siège de Budapest en 1945 — qui exigeaient des soins urgents. La situation financière de la Bibliothèque ne permettait pas d'installer un laboratoire, mais avec le concours de spécialistes, relieurs et artistes décora-

¹⁹ BELAJA: *A régi bőrkötések megóvásáról.* (Ford. oroszból.) *Bibliotekar'*. 1956. 2. 42—43. l.

²⁰ HASZNOSNÉ javasolata, SASVÁRI kivitelezésében.

teurs n'appartenant pas au personnel de la Bibliothèque mais travaillant selon les directives de cette dernière on put obtenir, en trois ans, des résultats remarquables.

Il n'existait aucune publication en hongrois au sujet des principes de la conservation et de la restauration des livres. Nous avons à nous procurer, dans un court délai la littérature étrangère relative à ces problèmes spéciaux ; nous avons à trouver les collaborateurs les plus qualifiés ; nous devons surveiller continuellement leur travail ; il était nécessaire de soumettre au contrôle d'ingénieurs et de biologistes experts les méthodes appliquées et les matériaux utilisés, — et tout cela était à faire pendant que les travaux étaient déjà en marche et de manière à protéger les livres précieux de tout dégât pouvant survenir pendant les premiers essais.

Le principe fondamental que nous nous sommes prescrit était de ne pas nous efforcer à obtenir des résultats relevant de la bibliophilie, de nous abstenir des procédés cosmétiques coûteux servant à effacer les traces du vieillissement naturel ou à remplacer ce qui était détruit par des matériaux synthétiques, mais de prolonger la vie des livres précieux et d'en conserver les moindres fragments. Notre but était donc de conserver et non de restaurer.

La protection de notre collection contre les insectes nuisibles ne nous créait pas de graves soucis. Le climat sec et point excessivement chaud de la Hongrie n'est pas favorable aux insectes bibliophages. Si les livres sont convenablement emmagasinés et nettoyés régulièrement, le danger des insectes ne se présente que très rarement. Des dégâts causés par des insectes ne purent être constatés que dans les volumes que la Bibliothèque avait achetés à l'étranger il y a plusieurs dizaines d'années ; depuis, ces insectes importés avec les livres ont disparu. Pendant trois ans, nous n'avons trouvé qu'une seule larve vivante d'anobium. Toutefois, pour plus de sûreté, nous avons désinfecté tous les volumes suspects avec du gaz — unique procédé qui nous paraît tout à fait efficace (Cartox : mélange composé de 20 p. c. d'éthylène oxyde et de 80 p. c. d'oxyde carbonique). La moisissure due en partie à un emmagasinage défectueux et en partie aux dommages causés par la guerre a causé des dégâts plus sérieux. Nous avons traité les livres moisissés avec du thymoléther. Du reste, ce que nous venons de dire sur le caractère favorable du climat de la Hongrie est valable aussi — et dans une mesure plus grande encore — pour la défense contre la moisissure. Lors de la fissure récente d'une conduite d'eau, le séchage des livres et leur essuyage avec une solution de stérogénol dans de l'alcool a permis de faire disparaître complètement et définitivement les taches de moisissure.

D'après le principe énoncé plus haut, nous ne nous sommes pas préoccupés du blanchiment des papiers jaunés et nous n'avons complété les feuilles que sur leurs bords et le long de la ligne de pliage (*table IV. fig. 1.*) ; nous ne nous sommes pas efforcés de faire disparaître les menus trous forés par les anobia. Nous avons consolidé les papiers affaiblis par l'action de l'eau en les faisant imbiber de solutions de matières plastiques (acétate de cellulose, acétate polyvinyle adouci avec de la dibutilphtalate, novolite) et, dans des cas particulièrement difficiles, nous les avons entièrement recouverts, et sur le recto et sur le verso, avec du papier transparent. Pour le coller, nous avons utilisé de l'amidon de froment et de riz stérilisé avec du stérogénol. Un collage fait avec soin ne diminue pas la lisibilité des textes (*cf. table III.* : la même feuille avant et après le collage du papier transparent).

Nous avons apporté beaucoup de soin à la réparation des reliures endommagées et à la reliure des livres anciens non reliés, car le moyen le plus important de la conservation des livres sont les reliures solides et appropriées. Là aussi, nous nous sommes proposé comme but de conserver jusqu'aux plus petits fragments pouvant servir à l'étude du document et à les garder à leur place originale. Nous avons remis en place les morceaux de cuir détachés, nous avons fait remplacer les dos manquants et d'autres surfaces en cuir, ainsi que les plats cassés des reliures en cuir. Pour ces compléments nous avons utilisé des cuirs de couleurs pareilles à celle de la reliure originale pour obtenir un effet d'ensemble harmonieux ; cependant, nous n'avons pas remplacé les éléments décoratifs. Nous avons fait de sorte que les compléments puissent être distingués des parties originales. Au besoin, le livre a reçu une reliure complètement neuve sur laquelle nous avons fait appliquer les fragments conservés de la reliure détruite. Les boucles et fermoirs manquants ont été toujours remplacés par des imitations d'une exécution simple, car ils sont nécessaires pour une bonne conservation des livres.

Si la reliure avait manqué complètement, le livre ancien en reçut une nouvelle. Celle-ci dut répondre à deux exigences : 1/. être durable, 2/. ne pas déranger l'effet d'ensemble de la collection. C'est pourquoi nous faisons toujours relier les in-folios entre plats

en bois (ou en imitation de bois), en plein cuir ou en demi-cuir cousus sur des nerfs et nous les faisons munir de fermoirs. Quant au style, nous n'avons pas recherché l'uniformité; nous avons donné assez de liberté à nos collaborateurs pour déployer leur caractère individuel, mais seulement dans la mesure permise par le caractère d'ensemble de la partie respective de la collection. C'est ainsi que furent conçus les plans de reliures nouvelles (*table VI.*) qui harmonisent avec le style des livres anciens; pour nous, nous aimons mieux les pièces dont l'effet artistique est dû à la simplicité, au matériel de haute qualité, au décor linéaire modéré, à la couleur, aux belles proportions et à la perfection technique et qui s'accordent bien, malgré qu'elles soient modernes, avec les volumes anciens. (Pour les incunables cf. *table VII. et VIII.*; pour les Aldines: *table IX. et X. fig 2*; pour les livres hongrois du XVI^e siècle: *table X. : fig. 1.*)

Pendant les trois dernières années, nous avons traité de la façon qu'on vient de décrire environ 250 incunables et livres hongrois du XVI^e siècle. Ces travaux ont été faits, jusqu'ici, exclusivement par des spécialistes extérieurs, mais notre but est d'installer, prochainement et graduellement, un atelier appartenant en propre à la Bibliothèque de l'Académie. Alors que les bibliothèques des pays étrangers disposent d'ateliers bien équipés, nous devons travailler selon des méthodes traditionnelles. Cependant, nous avons à notre disposition quelque chose que l'équipement le plus perfectionné ne peut remplacer, et c'est le sens artistique délicat, les riches connaissances professionnelles et l'amour de nos collaborateurs (SASVÁRI, FABRO, NÉMETH, MONOSTORI, MAGYARINÉ) pour les grandes valeurs de la culture humaine et pour les trésors du passé.

A második magyarországi ősnymoda nyomai

A budapesti Egyetemi Könyvtár ősnymotatvány-állományában LAUDIVIVUS *Vita beati Hieronymi* című kis munkájának egy impressum nélkül megjelent s eddig meghatározatlan kiadása maradt fenn.¹ Jelzete: Inc. 862. A műnek ez a kiadása egyetlen ősnymotatvány-bibliográfiában, katalógusban sincs leírva vagy megemlítve; a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztőbizottsága sem tudott erről a kiadásról.² Az unikum-ősnymotatvány eredetére s ebből következő jelentőségére csak a mostani vizsgálódások derítettek fényt.³ A nyomtatványban használt típusok alapján ugyanis három olyan ősnymotatvány típuskapcsolata, szoros összefüggése állapítható meg, melyek egyetlen ismert XV. századi nyomda termékeihez sem sorolhatók.

A szakirodalom LAUDIVIVUS *Vita beati Hieronymi* című művének négy XV. századi kiadását tartja nyilván.⁴ Valamennyi Olaszországban készült, ahol a XIV. századtól kezdve rendkívül megerősödött a bibliafordító JEROMOS tisztelete. Az Egyetemi Könyvtár ősnymotatványa — a zárószavak szerint — az 1474. évi római GENSBURG-kiadás utánnymota.

A 10 levélből álló, negyedréti kis füzet két betűtípussal nyomtatódott. (1. kép), A típusok betűképei az olmtüzi származású Matthias MORAVUS nápolyi ősnymodász 3. és 5. típusának betűivel egyeznek meg; sorméretük

¹ Az ősnymotatvány-katalógusokban és bibliográfiákban Zacharias LAUDIVIVUS néven említett XV. századi olasz író és filológus (Laudivio ZACCHIA Vezzanense) életéről kevés adatot ismerünk. Észak-Olaszországból, a Liguria tartományban levő Vezzano-beli ZACCHIA családból származott. A jeruzsálemi Szent János-lovagrend tagja. A ferrarai és a nápolyi udvarban élt, majd a campaniai Ciciano városkába vonult vissza. Latin nyelvű Jeromos-életrajzán kívül a következő művei ismeretesek: *Epistolae Magni Turci LAUDIVIVUS latin fordításában és előszavával* (a leveleket az irodalom hol LAUDIVIVUSnak, hol II. MOHAMEDnek tulajdonítja); *De Laudibus Sapientiae et Virtutis; De Captivitate Ducis Jacobi* (verses tragédia Jacopo PICCININO generális fogságáról és kivégzéséről) és egy cím szerint nem ismert geográfiai munka. Kapcsolatban állt Antonio BECCADELLI (Panormita), Giovanni PONTANO, Battista GUARINO humanistákkal és Jacopo PICCOLOMINI kardinálissal. — A LAUDIVIVUS életére és műveire vonatkozó legfontosabb irodalmat l. HOEFER, J. Ch. F.: *Nouvelle biographie générale*. XXIX. köt. Paris, 1859. 887. l. — CHEVALIER, U.: *Répertoire des sources historiques du moyen âge*. II. köt., Paris, 1907. 2767. h. — *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque Nationale*. LXXXIX. köt. Paris, 1926. 1157. h.

² Dr. Helmut KIND szíves közlése.

³ SOLTÉSZ, Elisabeth: *Eine Unikum-Inkunabel der Budapester Universitätsbibliothek — ein neues Dokument für das Wirken einer unbekanntenen ungarländischen Druckerei im XV. Jahrhundert*. Gutenberg-Jahrbuch, 1958.

⁴ Nápoly: [Sixtus RIESSINGER], 1473. VII. 14. HAIN 9944.; — [Róma: Johann GENSBURG, c. 1474.] HAIN 9943.; — Róma: [Ulrich HAN], 1475. XI. 22., HAIN 9945.; — Róma: [Johann BESICKEN], 1495. VII. 11., HAIN 9946.

1

**Laudiuus Eques Hierosolimitanus
ad Francinu beitrādū bach;
nonensez de uita beati Hieronimi**

Nam tuo sepe hortatu. francine hieronimi ui-
am in lucem efflagitatis. Aepi mecum prius
ipse m. rari uehementer. hanc siue maiorum
negligencia. seu culpa temporum post habitam esse.
quomnino studiorum in grati quenta semper in hiero-
nimo. Licet pauci admodum obicure quedam nitris
ac seime de eo scripta reliquere. At nisi suis ipse laudi-
bus tota orbe claris haberetur. nos. ris adhuc ignorare
tur hieronimus. Quauis rei in dignitate per motus.
non passus sum diutius hunc in obscuro uersari. Nam
si plutarebus grecorum bistorias simul ac romanorum
oratione coplexus est. plinius summos ducere belli re-
bus a se gelis illustras. eloquentia tñ ornauerit. Quo-
rum breuis inter mortales gloria censeatur quanto sa-
ne rectis existimari hieronimi laudes uitam. studia
ac morum sanctitatem perscribere. Platenem enim et
aristotilem. quotidie legimus qui nil tantuz nisi huma-
num aut ipsi didicerant aut alios instruere. hieronimus
uero omnium de gencium. ac linguarum interprece. di-
uina simul atqz humana cosecutus est studia. Aatoris
quoqz. et Aristidis uirtutem et socratis continenciam
idem incredibili studio suporauit. iure eciaz pyetago-
re Appollonio. ceterisqz sapientibus anteponendus
Quos nil nisi ad peruestigandis nature casus se certa
qz rerum in longinqua maris spacia et terrarum orbz

LAUDIUIUS: *Vita beati Hieronimi* c. művének első lapja

azonban eltér a nápolyi típusok 20 soros méretétől. Minthogy a betűképek megegyeznek, a sorméret a különböző sortávolság, azaz a típusok átöntése következtében eltérő. A LAUDIVIUS-kiadás típusait Matthias MORAVUS 3. és 5. típusának matricáiról nagyobb sorméretre öntötték át.

Az azonos eredetű típusok azonban más szempontból is eltérnek egymástól. A LAUDIVIUS-kiadásban használt betűk szembetűnően deformáltak, kopottak. A nyomtatvány szedése is lényegesen gondatlanabb, mint a kiváló nápolyi nyomdász termékeié. A LAUDIVIUS-kiadás kezdetleges nyomdai kiállítása, típusainak kopottsága és eltérő sormérete egyaránt arra utal, hogy csupán a típusok matricái származtak Matthias MORAVUSTól, maga a nyomtatvány nem az ő műhelyében készült.

Régóta ismeretes egy másik nyomtatvány, melynek eredetét kutatva FITZ József 25 évvel ezelőtt lényegében ugyanerre az eredményre jutott.⁵ Ez a nyomtatvány ANTONINUS FLORENTINUS *Confessionáléjának* 1477. évi kiadása (2. kép), melyben sem a megjelenés helye, sem a nyomdász neve nincs feltüntetve. A *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* (2108) a *Confessionálé*nak ezt a kiadását Matthias MORAVUS nápolyi kiadványaként írta le. FITZ József meggyőző érveléssel mutatott rá arra, hogy az 1477. évi *Confessionale* több szempontból — gondatlanabb szedése, papirosa, szövegtípusának eltérő sormérete és szokatlan alkalmazása következtében — eltér Matthias MORAVUS nápolyi termékeitől, s az ősnymtatvány fennmaradt példányainak lelőhelyeiből arra a feltevésre jutott, hogy a „rejtélyes *Confessionale*” Matthias MORAVUSTól származó típusokkal a budai HESS-nyomdában készült.

Az 1477. évi *Confessionale* eredetének megállapításához a LAUDIVIUS-kiadás adja meg a lehetőséget, minthogy a *Confessionálé*ban alkalmazott mindkét típus megvan ebben a kis nyomtatványban is. A *Confessionale* szövegtípusa a *Vita beati Hieronymi* kiemelő-típusával azonos. Abból a kisméretű, észak-olasz stílusú betűtípusból (Matthias MORAVUS I.* típusa) pedig, melynek minusculai a *Confessionale* első quinterniojában a befestendő iniciálékat jelzik a rubrikátor számára, az *E* majuscula van meg a LAUDIVIUS-kiadásban. Ez a jellegzetes formájú *E* betű a LAUDIVIUS-kiadásban a szövegtípus szabályos *E* jelét helyettesíti.

A LAUDIVIUS-kiadással azonos típusokkal készült harmadik nyomtatvány egy búcsúlevél, melyet az 1480. jubileumi év során, 1480. május 11-én Johannes HAN pozsonyi kanonok, a pozsonyi Szent Márton székesegyház plébánosa bocsájtott ki (3. kép). A búcsúlevélnek a pozsonyi városi könyvtárban levő egyetlen ismert példánya kézírással „honeste Agnes de Pofonio” nevére van kiállítva.⁶

Johannes HAN *Litterae indulgentiarum*áról az első híradást 1942-ben Ovídius FAUST tette közzé; ugyanő 1944-ben részletesebben is ismertette a nyomtatványt.⁷ Az impressum nélkül megjelent búcsúlevél nyomdászának meghatározásával Anton DUBAY foglalkozott behatódobban. Kimutatta, hogy a búcsúlevél szövege a HAEBLER-féle *Typenrepertorium*⁸ szerinti

⁵ FITZ József: *Hess András, a budai ősnymdász*. Bp. 1932. 142–154. l.

⁶ Erről az ősnymtatványról és típusainak eredetéről Dr. Helmut KIND volt szíves tájékoztatni. A búcsúlevél fényképét és a rá vonatkozó irodalmat BORSA Gedeon bocsátotta rendelkezésemre.

⁷ FAUST, Ovídius: *O bibliofiliu*. Slovenský typograf. IV., 1942. 36. l. UA.: *Najstaršie tlačiarnie v Bratislave*. Slovenský typograf. VI., 1944. 74. l.

⁸ HAEBLER, Konrad: *Typenrepertorium der Wiegendrucke*. Halle-Leipzig, 1905—1924.

Incipit sūmula p̄fessionis utilissima: in qua agitur
quomō se habere debeat confessor: erga penitentē
in p̄fessionib⁹ audiendis. quā edidit Reuerendissi-
mus uir: ac in Christo pater dominus frater An-
tonin⁹ archieps florētīn⁹ ordis fratꝝ p̄dicatoꝝ:

D

Esece: ut scrutātes scrutinio ps: lxix.
Scrutinū quidē est confessio: Quo
et penitens scrutat̄ conscientiam suā:
et confessor: cum eo: Scrutans ergo
est p̄fessor: qui in hoc pōt tripliciter
deficere: Quia uel per maliciā absol-
uendo quē scit nō posse: uel per igno-
ranciā nesciendo discernere inter le-
pram et leprā et quem possit uel nō

possit absoluerē uel per infirmitatez concupiscēcie inde sumē-
do occasiones malorum ex auditu dū incaute se habet: unde
Aug. de peni. di. vi. c. j. Caveat spūalis iudex ut sicut nō com-
misit crimē nequicie: ita non careat munere sciēcie. Ex quib⁹
uerbis innuit̄ q̄ p̄fessor siue sacerdos debet habere illa tria ex
auctoritate Augu. p̄allegata. Primo p̄tātem in t̄o p̄sciēcie
ut. s. sit iudex spūalis. Secundo conseruare puritatez uite sue.
ne committat̄ crimen nequicie: Tercio habere sufficientem
sciēcie claritatem: ut non careat munere sciēcie:

**Capitulum primū de potestate seu auctoritate confesso-
ris et quis possit uel non possit audire confessiones.**

Notandum primo est q̄ non sacerdos: et si possit audi-
re confessiones in casu mortis non tamen absoluerē
potest: al' s̄ si absoluit ut sacerdos indicatiue secundū
quosdā incurrit irregularitatem: sicut si celebraret. Hoc tñ est
dubiū: quia non est in iure expressū: sicut de celebrāte: Unde
non uidetur irregularis. extra de sentē. exco. c. is qui libro. vi.
Ibi enim dicitur q̄ non incurrit quis irregularitatem p̄pter ali-
quod delictū: quādo non est in iure expressum: et p̄fess⁹ tali non

„M⁸²”-es betűtípussal készült, s megállapította, hogy a típust használó nyomdászok közül csupán a német származású római nyomdász, Johann BULLE tevékenysége szakadt meg a *Litterae indulgentiarum* megjelenése, azaz 1480 előtt. Összehasonlító anyag hiányában nem tudta a nyomtatványt Johann BULLE típusaival összevetni, s ezért fejtegetését azzal a feltevessel zárta, hogy a típusok egyezése esetében a búcsúlevelet Johann BULLE Rómából Németországba vezető útján nyomtathatta.⁹ Feltevését átvette Imrich KOTVAN, aki a pozsonyi városi könyvtár ősnymtatványainak 1956-ban kiadott katalógusában a búcsúlevelet „[Posonii, Johannes Bulle de Bremis?]” meghatározással ismertette.¹⁰ A búcsúlevél típusai azonban eltérnek Johann BULLE típusaitól, s a LAUDIVIUS-kiadásban használt Matthias MORAVUS-féle típusokkal (3. és 5.) azonosak.

Három olyan ősnymtatvány ismeretes tehát, melyek Matthias MORAVUS műhelyéből származó, azonos típusokkal készültek. E nyomtatványok előállításához mindössze három típust használtak. Az első típus — melynek betűképei Matthias MORAVUS 3. típusával egyeznek meg¹¹ — mindhárom nyomtatványban előfordul: a *Confessionálé*ban a szöveget, a másik két nyomtatványban a fejezetcímeket, illetőleg a kiemelt szövegrészeket szedték ezzel a típussal. Feltűnő azonban, hogy míg Matthias MORAVUS kiadványaiban e típus sormérete 112 mm, a mi nyomtatványainkban ugyanez a méret 115 mm.

A LAUDIVIUS-kiadás és a búcsúlevél szövege Matthias MORAVUS 5. típusával készült;¹² csakhogy itt is az eredeti 87 mm sorméret helyett a LAUDIVIUS-kiadásban 103 mm, a búcsúlevélben 94 mm e típus sormérete. A harmadik típus Matthias MORAVUS kisméretű 1.* típusával azonos.¹³ Ebből a betűkészletből való a LAUDIVIUS-kiadás szövegtípusának eltérő *E* betűje, valamint az a néhány minuscule, mely a *Confessionale* első quinter-niojában a befestendő iniciálékat jelzi a rubrikátor számára. Mindhárom típus betűi sokkal kopottabbak, mint a Matthias MORAVUS-nyomtatványok típusaié.

Az 1477. évi *Confessionálé*t, a LAUDIVIUS-kiadást és a pozsonyi búcsúlevelet azonban nemcsak típusaik eltérő sormérete és kopottsága választja el Matthias MORAVUS kiadványaitól. Ősnymtatványaink papírosa is különbözik a nápolyi nyomdában használt papírosfajtáktól. A *Confessionale* ismert példányai ökorfej, illetőleg különböző mérleg vízjegyű papíron készültek.¹⁴ A búcsúlevélben nincsen vízjegy. A LAUDIVIUS-kiadás egyetlen vízjegye nyolcasról függő körbezárt mérleg, köralakú serpenyőkkel (BRIQUET 2529)¹⁵. Ehhez a típushoz igen hasonló mérleg-vízjegy van a *Confessionálé*nak a budapesti Egyetemi Könyvtárban levő példányaiban is.¹⁶ A két nyomtatvány tehát feltételezhetően azonos eredetű papíron készült. A Matthias MORAVUS-

⁹ DUBAY, Anton: *Bratislavská prvotlač*. Slovanská Bratislava. I (II—III), 1950. 109—122. l.

¹⁰ KOTVAN, Imrich: *Katalóg prvotlačí Vedeckej knižnice mesta Bratislavy*. Bratislava, 1956. Nr. 25.

¹¹ *Veröffentlichungen der Gesellschaft für Typenkunde des XV. Jahrhunderts*. Taf. 752.

¹² *Uo.* Taf. 754.

¹³ *Uo.* Taf. 750.

¹⁴ FITZ: *I. m.* 144—145. l.


¹⁵ BRIQUET, C. M.: *Les filigranes*. Genève, 1907. — A vízjegy képét közli *Gutenberg-Jahrbuch*, 1958.

¹⁶ Inc. 45. 121. lev. és Inc. 46. 122. lev.

Johannes Canonicus et plebanus Ecclesie sancti Martini Pozonensis Commissarius in sancto negotio
 Jubilei in eodemque loco deputatus per Reverendissimum et Illustrissimum dominum don Johānem de
 Aragonia tituli sancti adriani Sacrosancte Romane Ecclesie primum Cardinalem apostolicum
 de latere legatum ad Hungarie Bobemie et polonie Regna et Sanctissimo domino nro Sixto
 papa quarto destinatum fidem facimus per presentes quod quia honesta Agnes de posonia
 debitum fecit ponendo et contribuendo ad Cippum pro expeditione facienda contra
 impiosissimos Turcos Christiani nominis atrocissimos hostes iuxta ordinacionem prelati domini legati
 Ideo declaramus quod possit ab idoneo Confessore et se eligendo ab excois Sententia et peccatis
 omnibus Contritis et confessis absolvi et assequi sancti Jubilei omnium peccatorum remissionem in vita
 et in mortis articulo plenariam Indulgentiam Datum ipsa Die Ascensionis domini Anno eiusdem Millesimo
 Quadringentesimo Octuagesimo

Forma Absolucionis

Discrete fili mi omnipotens deus et cetera Dominus noster ihesus christus te absolvat et ego auctoritate beatorum
 petri et pauli apostolorum et Ecclie Romane Ecclesie mihi in hac parte commissa et tibi concessa absolvo
 te ab omni vinculo excommunicationis suspensionis et interdicti aliisque censuris a iure vel ab hoc
 generaliter aut specialiter te prolati et restituo te Communioni fidelium et participationi Sacramentorum
 Sacramentorum et eadem auctoritate ego ab solvo te ab omnibus peccatis tuis Contritis et Confessis etiam de
 oblitis et concedo tibi omnium peccatorum tuorum plenariam remissionem et remitto tibi omnes penas in presenti
 seculo aut in purgatorio faciendas In nomine patris et filii et spiritus sancti Amen


 Si hoc non mouerit Peccata tua

JOHANNES HAN 1480-ban kibocsátott búcsúlevele

kiadványok papirosának ökörféj, illetőleg mérleg vízjegyei viszont eltérnek a *Confessionale*- és a LAUDIVIUS-kiadás papírfajtáinak vízjegyeitől.¹⁷

A legszembetűnőbb különbség a három ősnymotatvány szedése és a Matthias MORAVUS-kiadványok tipográfiai kiállítása között mutatkozik. Matthias MORAVUS impressummal ellátott kiadványait kivételesen gondos, igényes kiállítás jellemzi. Betűi élesek, frissek, nyomtatványainak szedése szinte kifogástalannak mondható; a sorbázisok egyenesek, a sorkezdés, sorzárás gondos, a levelek szedéstükrei fedik egymást. A három ősnymotatvány tipográfiai kiállítása messze elmarad ettől a színvonaltól. A *Confessionale* szedése még elég gondos. Ebben a terjedelmes kötetben a sorbázisok viszonylag egyenesek, a sorzárás — a különböző sorzáró pótlékok alkalmazása következtében — meglehetősen pontos. A recto- és verso-lapok szedéstükrei azonban szinte véletlenül sem fedik egymást. A nehezebben kezelhető, kisebb típusokkal készült LAUDIVIUS-kiadás és a búcsúlevél szedése még jobban eltér a Matthias MORAVUS-kiadványok igényes nyomdai kiállításától.

A *Confessionale*, a LAUDIVIUS-kiadás és a búcsúlevél betűtípusaiból, szedéséből és a fennmaradt példányok papirosából adódó következtetések tehát egyaránt arra utalnak, hogy egyik nyomtatvány sem Matthias MORAVUS kiadványa, csupán a típusok matricái származtak a nápolyi nyomdász műhelyéből. Ősnymotatványaink megjelenése idejében, 1477—1480 között azonban más ismert nyomda nem használta ezeket a Matthias MORAVUS-féle típusokat. Magyarország nyugati határaihoz közeleső területen ebben az időpontban könyvnyomtató műhely működéséről nem tudunk. Bécsben 1482-ben,¹⁸ Brünmben 1485-ben, Kuttenbergben 1489-ben, Olmützben 1499-ben létesült az első könyvsajtó. Budán 1473-ban, Krakóban és Pilsenben pedig 1476-ban is volt már nyomda, ezek a műhelyek azonban Matthias MORAVUS típusaitól lényegesen eltérő típusokat használtak.

Nyilvánvaló tehát, hogy az 1477. évi *Confessionale*, a LAUDIVIUS-kiadás és a búcsúlevél egy olyan ismeretlen ősnymonda terméke, mely a betűöntéshez szükséges matricákat Matthias MORAVUSTól szerezte be. A XV. században elég gyakran előfordult, hogy jól felszerelt nyomdák matricákat ajándékoztak vagy adtak el volt alkalmazottaiknak, illetőleg a nyomdászat mesteriségét kitanult, önállósulni szándékozó ismerőseiknek. Matthias MORAVUSSzal kapcsolatban még egy hasonló példára hivatkozhatunk. 1491-től kezdve a sevillai Meinard UNGUT és Stanislaus POLONUS-nyomda használt Matthias MORAVUS műhelyéből származó típusokat.¹⁹

A nápolyi típusokkal felszerelt ismeretlen ősnymonda valószínűleg 1476—1477-ben kezdte működését. Három nyomtatványa közül a *Confessionale* jelent meg legkorábban: 1477-ben. Kinyomtatásakor a LAUDIVIUS-kiadás szövegtípusa még nem lehetett a nyomda birtokában, mert ez esetben bizonyára a terjedelmes *Confessionale* sem készült volna a papírpazarló kiemelő típussal. A nyomda következő terméke az 1478—1479-re datálható LAUDIVIUS-kiadás lehetett. A búcsúlevél kinyomtatásakor ugyanis a szövegtípus *E* és *H*

¹⁷ FITZ: *I. m.* 144. l.

¹⁸ Az ingolstadti születésű s rövid időre Bécsben megtelepedett Ulrich HAN — az 1462. évi *Almanach* nyomdásza — 1467-től kezdve Rómában dolgozott. Vö. HAEBLER, Konrad: *Die deutschen Buchdrucker des XV. Jahrhunderts im Auslande*. München, 1924. 18. l. — BOHATTA, Hanns: *Ulrich Han, der erste Wiener Buchdrucker*. Gutenberg-Jahrbuch, 1933. 31—33. l.

¹⁹ HAEBLER, Konrad: *Die deutschen Buchdrucker ...* 141—142. l.

betűje már nem volt meg a nyomda betűkészletében. Ez a két betű a LAUDIVIUS-kiadás megjelenése után elveszhetett. Az *E* betűt hevenyészett jel,²⁰ a *H*-t pedig a kiemelő típus *h* minusculájának kissé torzult példánya pótolja a búcsúlevélben. Johannes HAN *Litterae indulgentiaruma* — ősnymodánk utolsó ismert terméke — valószínűleg közvetlenül kibocsátása, azaz 1480. május 11-e (JÉZUS mennybemenetelének napja) előtt jelent meg. A következő évben Johannes HAN már nem nyomtatott, hanem kézzel írott búcsúlevelet bocsátott ki.²¹

A három nyomtatvány közül a *Litterae indulgentiarum* szedése és nyomása a legkezdetlegesebb. Szövegében az *a* praepositio két ízben is versalissal van szedve, néhány betű pedig kiesett a szedésből. Mindez valószínűleg csupán gondatlanság vagy az alkalmi munkával együttjáró sietség következménye; az is elképzelhető azonban, hogy a búcsúlevelet már nem a *Confessionale* nyomdája, hanem a nyomda egyik volt alkalmazottja — esetleg saját vállalkozásaként — nyomtatta ki.

Mai ismereteink alapján a nyomda működési helyének meghatározása csak következtetésekkel, feltevésekkel közelíthető meg; a megjelenési hely egyik nyomtatványban sincs feltüntetve. Annál lényegesebb, hogy a művek szövegéből, valamint fennmaradt példányaik papirosából és lelőhelyeiből egyértelmű következtetések adódnak.

Három ősnymogatványunk közül kettő magyarországi vonatkozású. LAUDIVIUS kis műve a IV. században élt egyházatya, a bibliafordító JEROMOS életét beszéli el, aki a dalmáciai-pannóniai határ közelében fekvő Stridoban született.²² LAUDIVIUS maga munkája első fejezetében a következőképpen emlékezik meg JEROMOS származásáról: „Jeronimo, pater fuit Eufebius, qui nobili genere natus, ftridonis fummaꝝ imperii aliquando gefsit, que olim inter pannonias, ac fines Dalmatie fita bello poft gothorum funditus deleta eft.” A magyarországi néphit JEROMOS szülőhelyét a Dráva mentén fekvő, muraközi Stridoval (Stridova, Strigova)²³ azonosította. A hagyomány szerinti pannóniai származás következtében JEROMOS tisztelete széles körben elterjedt hazánkban. CILLEI Frigyes 1446-ban Stridoban kegyhelyet alapított tiszteletére, amely néhány év alatt igen látogatott zarándokhellyé fejlődött.²⁴

A magyarországi JEROMOS-kultusz távolról sem korlátozódott az egyszerű hívők körére. A klasszikus műveltségű bibliafordító azoknak a magyar humanistáknak is eszményképe volt, akik a korabeli skolasztikával szemben az „új vallásosság” (devotio moderna) hívei voltak.²⁵ A magyar humanisták JEROMOS-tisztelete VITÉZ Jánostól kezdve nyomon követhető. Esméik a németalföldi eredetű JEROMOS-kultuszt megelőző olasz törekvésekből, közvetlen forrásként pedig a nagy JEROMOS-tisztelő Pier Paolo VERGERIO magyarországi hatásából vezethetők le. VERGERIO élete utolsó éveit egy budai remete-kolostorban, az ún. „gesuati”-k kolostorában töltötte.²⁶ A gesuati-k rendje olyan világi személyek

²⁰ Dr. Helmut KIND közlése szerint ez a jel az *S* majusculából van átalakítva.

²¹ DUBAY: *I. m.* 116. l. — KOHÚT, L.: *Niektoré zvláštnosti typografie tlačeněj odpustkovej listiny Johanna Hana z roku 1480.* Knižnica. 1957. 174–177. l.

²² *Lexikon für Theologie und Kirche.* V. Bd. Freiburg im Breisgau, 1933. 13. h. — KÜNSTLE, KARL: *Ikongraphie der christlichen Kunst.* Freiburg i. B. 1926. II. Bd. 299. l.

²³ KISBÁN Emil: *A magyar pálosrend története.* Bp. 1938–1940. I. kötet. 51. l.

²⁴ *Uo.*

²⁵ KARDOS Tibor: *A magyarországi humanizmus kora.* Bp. 1955. 107. l.

²⁶ *Uo.* 108. l.

egyesülése volt, akik életüket — JEROMOS példáját követve — elmélkedéssel és betegápolással kívánták eltölteni. A budai gesuati-kolostor létrejötté a magyarországi JEROMOS-kultusz kétségtelen bizonyítéka. JEROMOS tanításainak ismeretéről, nagyrabecsüléséről VITÉZ János *Leveleskönyvén* kívül számos Magyarországon használt JEROMOS-kódex is tanúskodik. VITÉZ János könyvtárának maradványai között fennmaradt JEROMOS *Epistolae* című kötetének egy kézirat másolata.²⁷ JEROMOS leveleinek díszesen illuminált másolatával kívánt VÁRADI Péter kalocsai érsek valamelyik olasz barátja is az érsek várható bíborosi kinevezése alkalmából kedveskedni.²⁸ Megvoltak JEROMOS művei MÁTYÁS király könyvtárában is: a ma ismert Corvinák között négy HIERONYMUS-kódex van.²⁹

Nyilvánvaló tehát, hogy a széles körben elterjedt magyarországi JEROMOS-kultusz következtében LAUDIVIUS *Vita beati Hieronymi* című munkája Magyarországon is kedvelt olvasmány volt.

Nyomtatványaink eredetének kutatásakor komoly megfontolást érdemel Johannes HAN *Litterae indulgentiarum*ának kétszeres pozsonyi vonatkozása is. A búcsúlevelet ugyanis a pozsonyi Szent Márton székesegyház plébánosa bocsájtotta ki s az egyetlen fennmaradt példány kézírással pozsonyi lakos, AGNES DE POSONIO nevére van kiállítva. Ez a nyomtatvány tehát kétségkívül pozsonyi megrendelésre, magyarországi felhasználásra készült.

Igen fontos következtetésekhez vezet ősnymtatványaink papirosának vizsgálata is. A *Confessionale* ökörfej és különböző mérleg vízjegyű papirosát a XV. század utolsó negyedében Magyarországon elég gyakran használták. Hasonló ökörfej és mérleg vízjegyű papiroson készült pl. a *Nyírkállói-kódex*, melynek első füzeteit az 1470-es évek második felében MAGHI János budai közjegyző másolta.³⁰ Ismeretlen nyomdánkkal azonos forrásból fedezte papír-szükségletét HESS András budai ősnymdász is. Első nyomtatványában, az 1473-ban megjelent *Chronica Hungarorum*³¹ két mérleg-vízjegy váltakozik: az egyik típusnál csillagról, a másiknál nyolcasról körbe zárt mérleg függ alá.³² A csillagról aláfüggő mérleg-vízjegy csaknem megegyezik a *Confessionale* azonos típusú vízjegyével. A másik kétségtelen budai ősnymtatvány, a BASILIUS-kiadás egyik vízjegye³³ viszont feltűnően hasonlít a LAUDIVIUS-kiadás mérleg-vízjegyéhez. A vízjegyek között mutatkozó eltérések annyira lényegtelenek, hogy e papirosfajtákat azonos műhely termékeinek tekinthetjük. Az 1477. évi *Confessionale* és a LAUDIVIUS-kiadás tehát kétségtelenül Magyarországon is használt papirosfajtákon készült.

Ősnymdánk működési helyének megállapításához harmadik támpontunk a fennmaradt példányok lelőhelyeinek számbavétele. A *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztősege is gondosan mérlegelni szokta meghatározá-

²⁷ FRAKNÓI Vilmos: *Vitéz János könyvtára*. Magy. Könyvszle 1878. 19. l.

²⁸ HOFFMANN Edit: *Régi magyar bibliofilek*. Bp. 1929. 133—134. l.

²⁹ *Commentarii in Epistolas S. Pauli ad Galatas* etc. (FITZ József—ZOLNAI Klára: *Bibliographia bibliothecae regis Mathiae Corvini*. Bp. 1942. 74. l.) — *Commentaria in Ezechielem prophetam*. (Uo. 91. l.) — *Breviarium in Psalmos David*. (Uo. 83. l.) — *Expositio evangelii* etc. (Uo. 92. l.)

³⁰ FITZ: *I. m.* 144. l.

³¹ Buda 1473. [jún. 5.], HAIN 4994. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* 6686.

³² Képét közli: FITZ: *I. m.* 85. l.

³³ BASILIUS MAGNUS: *De legendis libris gentilium*. [XENOPHON]: *Apologia Socratis*. Buda [c. 1473], A[ndreas] H[ess]. HAIN 2687, *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* 3702. A vízjegy képét közli: FITZ: *I. m.* 85. l.

saiban azt a körülményt, hogy a megjelenési hely és a nyomdász neve nélkül közreadott nyomtatványok példányai hol maradtak fenn. Hatványozódik a lelőhelyek bizonyító értéke az olyan esetekben, midőn azonos típusokkal előállított több nyomtatvány lelőhelyeiből egyértelmű következtetések adódnak. Magyarországi viszonylatban egészen speciális jelentőségű az ilyen bizonyíték. Alig képzelhető el ugyanis, hogy több azonos eredetű külföldi nyomtatványból sehol ne maradt volna fenn példány, csak éppen a középkori állományukban oly alaposan megfogyatkozott magyarországi könyvtárakban.

Az 1477. évi *Confessionale*nek négy példánya ismeretes. Mind a négyet magyarországi gyűjtemény őrizte meg számunkra. Az egyik példány a XV. század elején alapított gyöngyösi ferences rendház könyvtárából való, a másik három magyarországi egyházi könyvtárakból került a budapesti Egyetemi Könyvtár állományába. Közülük egy példány a XV. század elején létesített leopoglavai pálos rendházból származik, kettő pedig 1632-ben, illetőleg 1633-ban a nagyszombati jezsuita-kollégium tulajdona volt.³⁴ A nagyszombati kollégiumot 1561-ben OLÁH Miklós prímás alapította. A kollégium néhány évvel később, 1567-ben feloszlott, s csak 1615-ben indult újra.³⁵ A *Confessionale* két nagyszombati eredetű példánya tehát kinyomtatásánál jóval később került a nagyszombati kollégiumba. Ismeretes, hogy a XVI. században a török előrenyomulás következtében veszélyeztetett magyarországi könyvtárak anyagát a nyugati határtételekre s elsősorban Nagyszombatba menekítették. A nagyszombati kollégiumi könyvtár állományába is több egyházi könyvtár olvadt be.³⁶ Lehetséges, hogy ez a két ősnymtatvány is egy nyugatra szállított gyűjtemény anyagával került Nagyszombatra.

A LAUDIVIUS-kiadás az Egyetemi Könyvtár régi állományából való; korábbi őrzési helyéről nincsenek adataink. Valószínűleg II. JÓZSEF idejében, a szerzetesi könyvtárak felszámolása (1782) után került az 1777-ben Budára telepített egyetem könyvtárába.

A búcsúlevél egyetlen ismert példánya Franz PICHLER pozsonyi polgár hagyatékával jutott a pozsonyi városi könyvtár állományába.³⁷ Az 1477. évi *Confessionale*, a LAUDIVIUS-kiadás és a búcsúlevél lelőhelyeinek áttekintéséből kitűnik, hogy a három nyomtatvány valamennyi ismert példány a XV. századi Magyarország területén maradt fenn. A példányok Magyarországon használatos papirosa s magyarországi lelőhelyei alapján csaknem bizonyosra vehető, hogy mindhárom ősnymtatvány Magyarországon is jelent meg.

*

Hogyan kerülhettek tehát Matthias MORAVUS típusai Magyarországra? Matthias MORAVUS maga nem dolgozott hazánkban, mert a szakirodalomban általánosan ismert időpontnál (1474) jóval korábban, 1450—1460 között már Felsőolaszországban, Veneto tartományban tartózkodott.³⁸ Szerzetes s mint

³⁴ A budapesti Egyetemi Könyvtár a *Confessionale* egyik példányát (Jelzete: Inc. 44.) 1927-ben elcserélte a berlini Staatsbibliothek-kal.

³⁵ GYENIS András: *Régi magyar jezsuita rendházak*. [Bp. 1941.] 39. l.

³⁶ *Magyar Minerva*, VI. köt. Bp. 1932. 75. l.

³⁷ FAUST, Ovídius: *Najstaršie tlačiarne v Bratislave*. Slovenský typograf. VI. 1944. 74—76. l.

³⁸ MARINIS, Tamaro de: *Nota per Mattia Moravo*. Gutenberg-Jahrbuch, 1930. 115—118. l.

oly sok XV. századi nyomdász, ő is scriptorként kezdte munkásságát. A milánói HOEPLI könyvesbolt 1927. április 7–9-i katalógusa leírt egy 1450–1460 között, különböző kezektől másolt latin miscellanea-kötetet, melynek első művét, CICERO *Rhetoricáját* Matthias MORAVUS másolta. A kézirat kolofonjában Matthias MORAVUS nevén és szerzetesi voltán kívül szülőhelyét is pontosan megjelölte: „Explicit Liber Tulii Rethoricorum per manus fratris Mathie de Germania alias de Olomucz siue de Cetkovicz.”³⁹ 1468-ban HIERONYMUS *Epistolaejät* másolta le MÓZES bellunoi püspök számára, 1476-ban pedig egy *Bibliát* másolt és díszített ügyes miniaturákkal.^{39a} Nyomdaalapítása előtt tehát mint scriptor és miniátor tevékenykedett.

A betűmetszés és könyvnyomtatás mesterségét 1468 és 1473 között Felsőolaszországban sajátította el. HAEBLER szerint nyomdaalapítása előtt a legelső genuai nyomdász, Antonius MATHIAE alkalmazottja volt,⁴⁰ majd MICHAEL VON MÜNCHENNEL társulva alapított nyomdát Genuában. Közös kiadványuk, NICOLAUS DE AUSMO *Supplementum summae Pisanellae* című munkája (HAIN 2152) 1474. június 22-én jelent meg. A következő évben Matthias MORAVUS Nápolyba költözött, s ott 1491-ig több mint 40 gondos kiállítású nyomtatványt adott ki. Nápolyi tevékenysége alatt előbb a humanista műveltségű Blasius ROMERO szerzetessel, majd az 1480-as évek végén a nápolyi királyi könyvtár két egykori alkalmazottjával, Johannes Marcus CYNICUSSzal és PETRUS DE MOLINISSZal állt szorosabb kapcsolatban.⁴¹

A nápolyi könyvnyomtatókat FERDINÁND király, ARAGÓNIAI BEATRIX apja, fejedelmi bőkezűséggel pártfogolta. A Németországba visszatérő RIES-SINGERT püspökséggel kívánta visszatartani, társát Francesco del TUPPOT pedig „impressor regius”-nak nevezte ki.⁴² FERDINÁND király Matthias MORAVUST is rendkívüli kegyben részesítette. 1489. január 31-én megjelent CARACCIOLUS-kiadásának (*Sermones de laudibus sanctorum*, HAIN 4480) sikerét kivételes királyi privilégium biztosította.⁴³

Nápolyi nyomdásztársaihoz hasonlóan Matthias MORAVUS is több kiadványát a királyi család tagjainak, köztük BEATRIX magyar királynénak ajánlotta. Ajánló soraiban a köteles hódolatnál nagyobb tisztelettel, a pártfogót megillető hálával adózott a királynőnek. Mindebből természetesen adódik, hogy Matthias MORAVUS munkásságát MÁTYÁS király s baráti köre is bizonyára jól ismerte és becsülte. Régóta tévesnek bizonyult az a nézet, mely szerint HUNYADI Mátyás nem rokonszenvezett a könyvnyomtatással. A királyi rendeletre külföldön nyomtatott munkák, a MÁTYÁSNAK ajánlott könyvek s a Corvinában kétségkívül meglévő ősnymtatványok egyértelműen azt tanúsítják, hogy a kor haladó törekvéseivel lépést tartó uralkodó és környezete jól ismerte a nyomdászat jelentőségét.⁴⁴

³⁹ *Uo.*

^{39a} A Matthias MORAVUS által készített *Bibliára* CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára volt szíves figyelmemet felhívni. Matthias MORAVUS miniatiori tevékenységére vonatkozóan l.: THIEME—BECKER: *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler*. XXIV. k. Leipzig 1930. 243. l.

⁴⁰ *Die deutschen Buchdrucker* ... 139. l.

⁴¹ HAEBLER, Konrad: *Typenrepertorium der Wiegendrucke*. Abt. II. Leipzig-New York, 1908. 62. l.

⁴² HAEBLER, Konrad: *Die deutschen Buchdrucker* ... 67. l.

⁴³ *Uo.* 140—141. l.

⁴⁴ FITZ, Joseph: *König Mathias und der Buchdruck*. Gutenberg-Jahrbuch, 1939. 128—137. l. ÚA. *Mátyás király, a könyvbarát*. Mátyás király Emlékkönyv. Bp. II. köt. 1940. 209—249. l.

Vitathatatlan tény az is, hogy a könyvnyomtatás mestersége iránt a HESS-nyomda megszűnése után is volt érdeklődés Magyarországon. A XV. század utolsó két tizedében több magyarországi származású nyomdász dolgozott külföldön. Különös vonzóerőt gyakorolt nyomdászainkra az olasz könyvkiadás központja, Velence, de Mantuában, Modenában, Perugiában, Cremonában és Nápolyban is dolgoztak magyarországi származású könyvnyomtatók.⁴⁵ A külföldre vándorolt magyar nyomdászok közül csupán azokról tudunk, akik egy nyomda keretén belül vezető szerephez jutottak, vagy alkalmilag önállósították magukat. Nyilvánvaló tehát, hogy a név szerint ismert nyomdászokon kívül is dolgoztak magyarországi könyvnyomtatók külföldi officinákban. A szerényebb tehetségű nyomdászok, nyomdászlegények neve azonban nem került a kiadványok kolofonjába, s így tevékenységükről vajmi kevés nyom maradt az utókorra. Ezért nem tudunk semmi bizonyosat a budai HESS-nyomda egykori alkalmazottairól, sorsuk további alakulásáról. Alig hihető azonban, hogy valamennyien felhagytak volna tanult mesterségük gyakorlásával.

Az Olaszországban megtelepedett magyarországi származású könyvnyomtatók és Matthias MORAVUS magyarországi összeköttetések ismeretében egyáltalában nem meglepő, miért éppen Magyarország területén maradtak fenn Matthias MORAVUS műhelyéből származó típusokkal készült nyomtatványok. MÁTYÁS király uralkodása idejében oly szoros kapcsolatok fűzték Magyarországot Nápolyhoz, hogy akár a HESS-műhely egyik volt alkalmazottja, akár más ismeretlen magyarországi nyomdász vagy Matthias MORAVUS valamelyik korábban scriptorként működő, majd a nyomdászat mesterségét elsajátító szerzetestársa különösebb nehézség nélkül hozzájuthatott a jól ismert nápolyi nyomdász típusaihoz.⁴⁶

*

A számos tény és megfontolás alapján joggal Magyarország területére lokalizálható ősnymda működési helyének kutatásakor mindenekelőtt két városra gondolhatunk: Budára és Pozsonyra. Buda királyi székhely, a központosított államszervezet intézményeinek, hivatalainak centruma, az ország minden más városát felülmúló jelentőségű kulturális központ. A királyi udvar külföldi és hazai tudósok, humanisták állandó tartózkodási helye, ahol a nagy renaissance uralkodó, HUNYADI Mátyás a szellemi élet valamennyi külső feltételét megteremtette. Felolvasásokat, nyilvános vitákat rendeztetett, gazdag könyvtárat, kódexkészítő műhelyt létesített. A Corvina és a kódexkészítő műhely élén évtizedeken keresztül olasz tudósok és művészek álltak, s ugyancsak olasz művészek irányításával folyt az 1470-es évek végén a budai várpalota átépítése is. A nagyszabású budai építkezéseken s a királyi kőfaragó műhelyben számos olaszországi művész és mesterember dolgozott.

⁴⁵ GULYÁS Pál: *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században* Bp. 1931. 41–46. l. és FITZ, Joseph: *Ungarische Buchdrucker des XV. Jahrhunderts im Auslande*. Gutenberg-Jahrbuch, 1931. 109–121. l.

⁴⁶ 1482-ben és 1485-ben egy BERNARDINUS SICULUS nevű minorita szerzetes volt Matthias MORAVUS nápolyi műhelyének korrektora. FITZ József megállapítása szerint (*Gutenberg-Jahrbuch*, 1931. 113. l.) BERNARDINUS SICULUS nemcsak szicíliai származású, hanem székely is lehetett. Esetleges magyarországi származása ellenére sem valószínű, hogy BERNARDINUS SICULUSnak része lett volna a *Confessionale*-nyomda megalapításában.

Magyarországon sehol nem volt olyan lehetőség az olasz szellemi és technikai vívmányok átvételére, mint Budán. Itt létesült az első magyarországi könyvnyomtató műhely, s MÁTYÁS halála után is itt telepedtek meg az ország könyv-szükségletét beszerző könyvkiadók.⁴⁷ Buda mellett szól az a körülmény is, hogy a *Confessionale* és a LAUDIVIUS-kiadás a HESS-nyomda termékeivel azonos eredetű papiroson készült. Joggal feltételezhető tehát, hogy a HESS-sajtó megszűnése után a második könyvnyomtató műhely is Budán létesült. Ezt a feltevést azonban ma még semmiféle teljes értékű bizonyíték nem támogatja.

Ugyanez érvényes arra a feltevésre is, mely szerint a búcsúlevél Pozsonyban nyomtatódott. Kétségtelen, hogy a búcsúlevél Johannes HAN pozsonyi kanonok megrendelésére készült. Az alsóausztriai származású Johannes HAN, teljes nevén HAN de Wyt alias de Ispar fontos szerepet töltött be Pozsony város kulturális életében. 1462-ben már kanonok volt, s három ízben választották meg a pozsonyi Szent Márton székesegyház plébánosának.⁴⁸ Igényességét, bibliofil hajlamát pompás *Gradualéja* s több illuminált pozsonyi kódex bizonyítja.⁴⁹ Valószínű, hogy a művelt, tevékeny kanonok egy helyi nyomda felállítását is szívesen támogatta volna. Székhelye, Pozsony is alkalmas volt nyomdaalapításra, mert a város a XV. század végén Magyarország egyik legfejlettebb gazdasági, művelődési és művészeti központja volt. Mind-ezideig azonban XV. századi pozsonyi nyomda létezéséről sincs semmiféle bizonyítéknak tekinthető adatunk. Számos XV—XVI. századi nyomda nem is gazdasági és kulturális központokban létesült, hanem mecénást, munkaalkalmat keresve vándorolt.⁵⁰ Lehetséges, hogy a *Confessionale*-nyomda is alkalmi megbízásokat teljesítő vándorsajtó volt. Működését mai ismereteink alapján csupán Magyarország területére lehet lokalizálni.

*

Vizsgálódásunk során nem jutottunk el a *Confessionale*-nyomdával kapcsolatban felvetődő valamennyi kérdés megnyugtató megoldásához: egyes problémák tisztázásához, mindenekelőtt a nyomda lokalizálásához újabb bizonyítékok felkutatása szükséges.

Bizonyos azonban, hogy a kizárólag Magyarország területén fennmaradt három ősnymtatvány kapcsolata magában véve is fontos művelődéstörténeti tényre utal. Arra, hogy a budai HESS-nyomda megszűnése után néhány év múlva már újabb könyvnyomtató-műhely működött hazánkban. Ez pedig, bármily rövid időre is terjedt a *Confessionale*-nyomda tevékenysége, a MÁTYÁS-korabeli Magyarország magas műveltségi színvonalának újabb, igen jelentős bizonyítéka.

SOLTÉSZ ZOLTÁNNÉ

⁴⁷ VÉGH Gyula: *Budai könyvkiadások jelvényei, 1488—1525*. Bp. 1923.

⁴⁸ HOFFMANN: *I. m.* 152. l.

⁴⁹ HOFFMANN: *I. m.* 152—158. l. HOFFMANN Edit: *A Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának illuminált kéziratjai*. Bp. 1928. 92. l.

⁵⁰ FITZ József: *A vándornymdák*. Magyarságtud. 1943. 13—35. l.

ERZSÉBET SOLTÉSZ: DIE SPUREN DER ZWEITEN UNGARLÄNDISCHEN
DRUCKEREI IM XV. JAHRHUNDERT

In der Budapester Universitätsbibliothek wird eine ohne Impressum erschienene, unbekannte Ausgabe des kleinen Werkes von LAUDIVIVS ((Laudivio ZACCHIA Vezzanese) *Vita beati Hieronymi* aufbewahrt. Die bisher nicht bestimmte Unikont-Inkunabel wurde mit Typen hergestellt, die mit den 3. und 5. Typen des aus Olmütz stammenden neapolitanischen Druckers Matthias MORAVUS fast völlig identisch sind. Aus dem abweichenden Zeilenmass und dem primitiven Satz aber schliessen wir darauf, dass das Büchlein nicht von Matthias MORAVUS selbst herausgegeben wurde, sondern dass nur die Matrizen der Typen aus der Offizin des neapolitanischen Druckers stammen.

Die in der LAUDIVIVS-Ausgabe verwendeten Typen in demselben Zeilenmass und Zustand weisen auch zwei andere, beinahe gleichzeitige Inkunabeln auf. Der eine Druck ist die 1477-er Ausgabe des *Confessionale* von ANTONINUS FLORENTINUS (GW 2108), deren Text mit der 3. Type von Matthias MORAVUS, die man in der LAUDIVIVS-Ausgabe als Auszeichnungsschrift verwendete, gedruckt wurde. Im ersten Quinternio des *Confessionale* dienten einige Buchstaben einer anderen, kleineren Type dem Rubrikator als Hinweis für die auszumalenden Initialen. Von dieser Type wird in der LAUDIVIVS-Ausgabe die Majuskel E verwendet. Der dritte Wiegendruck mit identischen Typen ist der vom Pressburger Domherrn Johannes HAN den 11. Mai 1480 erlassene Ablassbrief, in dem der Text und die hervorgehobenen Wörter mit denselben zwei Typen gedruckt wurden, wie die LAUDIVIVS-Ausgabe.

Der Satz dieser drei Inkunabeln ist bei weitem nicht so sorgfältig, wie die typographische Ausstattung der neapolitanischen Druckwerke von Matthias MORAVUS. Auch ihre Papiersorten weichen von jenen der Ausgaben des Matthias MORAVUS ab. Es ist also offensichtlich, dass keiner der Wiegendrucke bei Matthias MORAVUS erschienen sein kann. Da uns keine andere Druckerei bekannt ist, die zur Entstehungszeit unserer Inkunabeln diese Matthias Moravus'schen Typen verwendete, können die drei Wiegendrucke nur das Produkt einer bisher unbekannteten Offizin sein, die sich ihre Matrizen von Matthias MORAVUS besorgte.

Über den Druckort dieser Druckerei, die zwischen 1476/77 und 1480 tätig war, lässt sich auf Grund unserer heutigen Kenntnisse noch nichts Endgültiges aussagen: in den genannten Drucken ist der Erscheinungsort nicht angegeben. Aus dem Text der Drucke, den Papiersorten und Fundorten der erhaltenen Exemplare ergeben sich aber eindeutige Folgerungen. Der Ablassbrief wurde zweifellos für Pressburg bestellt und dort verwendet. Das *Confessionale* und die LAUDIVIVS-Ausgabe wurden nachweisbar auf Papiersorten gedruckt, die in Ungarn gebräuchlich waren. Und endlich haben sich sämtliche bekannten Exemplare der drei Inkunabeln — von dem *Confessionale* kennen wir 4 Exemplare, vom Ablassbrief und von der LAUDIVIVS-Ausgabe je eines — in Ungarn erhalten. Auf Grund der Papiersorten und der Fundorte können wir mit Sicherheit annehmen, dass die Inkunabeln in Ungarn hergestellt worden sind. Andernfalls würden sich gewiss nicht *sämtliche* Exemplare *in jenem Lande* erhalten haben, das unter der Verwüstung der Türken am meisten gelitten hat.

Die drei Inkunabeln beweisen also nicht nur den Bestand einer bisher unbekannteten Druckerei im XV. Jahrhundert, sondern sie weisen auch auf eine wichtige kulturhistorische Tatsache hin: kurz nach der Auflösung der Budaer (Ofner) Werkstatt des Andreas Hess war schon eine neue Druckerei in Ungarn tätig.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Az Országos Széchényi Könyvtár 31. számú német kódexe. Az OSZK német nyelvű kódexeinek nagy része még ismeretlen a szélesebb körű nyilvánosság előtt. A magyar nyelvemlékekről, a középkori latin, görög, héber kéziratokról már megjelentek teljes, illetve megközelítően teljes nyomtatott katalógusok és értékes értekezések, a német anyagot azonban, bár szám szerint is elég tekintélyes részét alkotja középkori kéziratainknak, mind a könyvtártudomány, mind a magyar germanisztika egy kicsit elhanyagolta. Német irodalomtörténészek és filológusok munkáiban pedig nem ritkán találunk ide vonatkozó utalásokat.¹

Ezeknek a kéziratoknak jelentős hányada JANKOVICH Miklós könyvtárából került a Nemzeti Múzeumba. JANKOVICH kódexeinek többségét Nürnbergben vásárolta Hieronymus Wilhelm EBNER von Eschenbach patrícius 1813—1820-ban felosztott gazdag gyűjteményéből.²

A *Cod. Germ. 31.* azonban, mely a középkori *Oswald-eposz* prózai átdolgozását tartalmazza, nem ebből a németországi könyvtárból került a neves magyar műgyűjtő birtokába, hanem feltehetőleg magyar eredetű.

A 215 × 155 mm nagyságú, 59 levél terjedelmű papírkódex a második másoló kéz tanúsága szerint 1471-ben készült. A másolóktól használt jól olvasható, tiszta basztarda-írás bajor—osztrák területre utal,³ Magyarországon is ez az írásforma hatott leginkább. A fatáblákra húzott disznóbőr-borítást a XV. században szokásos rombusz alakú beosztás díszíti. A liliumvésztű kapesok és a kötést védő öt-öt rézgomb közül már több hiányzik. Inicialéit vörös és arany színekkel festette a művész.

A kódex első lapjának verzóján a következő, JANKOVICH kezétől származó bejegyzést találjuk: „*Codicem hunc germanicum, scriptum anno 1471 comparavi Leutschoviae in Hungaria anno 1793 a f. 40*” — tehát gyűjtő tevékenységének még kezdetén, Felső-Magyarországon jártában vásárolta. Saját könyveiről vezetett katalógusaiban többször megemlékezik a kéziratról,⁴ de egyik helyen sem mondja meg, hogy az régen is lőcsei illetőségű lehetett-e, vagy pedig csak Lőcsén valamilyen vándor könyvárústól vette, akik nem sokkal II. JÓZSEFnek az osztrák—magyar szerzetesházakat felosztató rendelete után mindenütt járták az országot, és a hozzájuk került kéziratokat elkótyavetyélték.⁵

¹ Legutóbb Wolfgang STAMMLER: *Die deutsche Scholastik*. Zeitschr. f. dt. Philol. 1951. 1—23. l.

² Béla von PUKÁNSZKY: *Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn*. Münster, 1931. 58. l.

³ Vö. Joachim KIRCHNER: *Germanistische Handschriftenpraxis*. München, 1950, 38. sk. l.

⁴ Fol. Lat. 38/I. 114^r, Quart. Lat. 2683/III. 42^v.

⁵ Vö. T. Vadassi Jankowics Miklós Gyűjteményeiről és Régiségei között található két ismeretlen Emlékekről, eddig meg nem magyarázott Írásokról. Tudományos Gyűjtemény. 1817. IX.

Az eladó mindenestre igyekezett az előző tulajdonosok bejegyzéseit eltüntetni. A hátsó tábla belső oldalán egy XV. századi kéz utólag vastagon átmázolt sorai állnak:

„Caspär preumeister
zuan der
Rössenn gässen ist die hanntschrift.”

Sajnos, éppen a helység megjelölése vált teljesen olvashatatlaná. Az időrendben utána következő, XVI/XVII. századi tulajdonos, Josephus WAGENER (2.) neve is durva vakarásnak és radírozásnak volt kitéve. WAGENER valószínűleg műveltebb egyházi körökből származott, mert kezétől több, a tartalomra vonatkozó irodalmi utalást találunk. (1.) Ugyancsak pecsét vagy bejegyzés lehetett az elülső tábla belső oldalán is, ahonnan egy nagyobb négyzet alakú részt hasított ki a kíméletlen árus keze, úgyhogy a fában is mélyen látszik a metszés.

Ezek alapján tehát biztos adatunk nincs arról, hogy a kézirat valamelyik magas kultúrájú, német ajkú felső-magyarországi városban keletkezett volna. Lőcsén mindenestre több középkori könyvtár volt, és a könyvek, kéziratok nagy része még az 1800-as évek végén is a református nagytemplom padlásán hevert.⁶

A szövegnek helyesírási és hangtani sajátosságai délbajor—osztrák, tehát közvetlenül szomszédos és részben Magyarországra is átnyúló nyelvterületre utalnak. (Szókezdő b > p; szóközi b ~ w, közép-felnémet i > ei, szövegi k > kh, ckh.) Helyesírása és stílusa azonban a másolás idejénél jóval régebbi nyelvallapotot tükröz, amint ezt már JANKOVICH is megállapította.⁷

A kódex Szent OSZVALD és Szent ELEK legendáját tartalmazza (1—43., ill. 49—55. f.). Ezek közül terjedelménél és irodalomtörténeti jelentőségénél fogva az első érdemel különösebb figyelmet, amely a XI—XII. századból eredeztetett *Oswald-Spielmannsepos* prózai feldolgozása. A Spielmann — a magyar énekmondókhöz hasonlóan — a korai német középkor vándor énekes, szórakoztató artistája volt.⁸ Kéziratunkat a német irodalomtörténet eddig is számontartotta,⁹ a szöveg közlésére azonban mindeddig nem került sor. Ezenkívül az eposznak még hat verses és négy prózai kézírata ismeretes a XV. századból, valamennyi megjelent már nyomtatásban is.¹⁰ Az érdekes történet a vallásos keret felhasználva, OSZVALD angol király színes, kalandos, helyenként drasztikus fordulatoktól sem visszariadó leányszerzési útját beszéli el. Az ősi germán „Brautwerbung”-motívumnak keresztény legendái és német népi elemekkel átszőtt oly változatát találjuk itt, amely már az új igényekhez alkalmazkodik: a polgárságnak a keresztes háborúk óta megnyílt, kalandot és nyereséget kínáló Kelet utáni érdeklődését igyekszik kielégíteni.

⁶ BALLAGI Aladár: *Felvidéki könyvtárbevételek*. Magy. Könyvszle. 1879. 151. l. és CSONTOSI János: *XV. századi egyházi könyvtárak*. Uo. 1880. 333—342. l.

⁷ „Codices autographi licet ejusdem saeculi 15. sed . . . vetustas dictionis germanicae . . . antiquior est.” (Quart. Lat./III. 42^v.)

⁸ A Spielmann-ok történeti léte, költői szerepe és az eposzok műfaji sajátosságai a középkori német filológia sokat vitatott kérdése. L. legutóbb: JOACHIM BAHR: *Der „Spielmann” in der Literaturwissenschaft des 19. Jahrhunderts*. Zeitschr. f. dt. Philol. 1954. 174—196. l.

⁹ GUSTAV EHRSMANN: *Geschichte der deutschen Literatur bis zum Ausgang des Mittelalters*. II. Teil, I. Band, München, 1922, 329—331. l. és GEORG BAESECKE: *Der Münchener Oswald*. Germ. Abh. 28. 1907. 237. l. — *Der Budapester Oswald* néven.

¹⁰ A különböző változatok kiadásai: MIS. GEORG BAESECKE: *I. m.*; WO. G. BAESECKE: *Der Wiener Oswald*. Germ. Bibl. 2. 1912.; D. GERTRUD FUCHS: *Der Wiener Oswald*. Germ. Abh. 52. 1920.; s. EDZARDI, Germania, XX—XXI.; b. HAUPT, Zeitschr. f. dt. Altertum, XIII.; z. ZINGERLE: *Die Oswaldlegende*, München, 1856.; n. JON SIGURDSSON, Annaler for nord. oldkynd, 1854.

Az OSZVALD-kultusz központja a XIV—XV. században Stájerország és Karinthia volt, itt éltek legélénkebben a német népköltészet hagyományai is, GUNTHER bambergi püspök is Karinthiában kereste a vándor énekesek kéteshírű társaságát.¹¹ — A szent tisztelete a századforduló idején már Magyarországon is elterjedt. Ebben nagy szerepe volt az 1347-i pestisjárványnak, amely után OSZVALDOT az egyház felvette a segítő szentek névsorába. Az 1552-ben elpusztult keszthelyi minorita rendház is róla kapta a nevét, és a magyarországi misekönyvekben gyakran szerepel saját miséje. A XV. századi szepeshelyi székesegyház főoltárának egyik szárnyképe pedig teljes királyi pompájában ábrázolja a szentet.

Az OSZVALD keresztnév használatáról 1374-ből van az első magyar adatunk; az 1400-as években már a jobbágyok között is feltűnik. Később csaknem teljesen kihalt, s csak a részben még ma is élő családnevek mutatnak egykori elterjedtségére (Azsalt, Eszbát, Asbót, Osvát, Oszvári stb.).¹²

Sok érdekes probléma merült fel OSZVALDnak az eposzban szereplő, gyűrűt és levelet vivő, beszélő hollójával kapcsolatban, amely a német mitológia, népmesék és -babonák kedves alakja. FEST Sándor pedig a HUNYADIak hollóját OSZVALDnak ettől a szárnyas követétől eredezteti.¹³ FEST gondolatmenete a következő: BONFININÁL és HELTAINÁL is előfordul a gyűrűs holló alakja. (ZSIGMOND király a tőle születendő gyermek anyjának egy gyűrűt adott, hogy ezzel együtt hozza fel a gyermeket az udvarba, a gyűrűt azonban egy holló elragadta, és alig tudták visszaszerezni tőle.) Ezt a legendát állítólag a CILLEIEK terjesztették HUNYADIRÓL, akik ezzel a nagy törökverőnek ZSIGMONDTÓL való törvénytelen származását akarták bizonyítani.

Mármost FEST az Ausztriában éppen ekkor legvirágzóbb OSZVALD-kultusból és OSZVALDnak a gyűrűs hollóval való nagyon gyakori ábrázolásából arra következtet, hogy ez szolgálhatott például a HUNYADIak hasonló hollójához, annál is inkább, mert a CILLEIEK éppen Stájerország és Karinthia hűbérurai voltak. A következtetés azonban kissé merésznek látszik, még ha hozzávesszük a magyarországi OSZVALD-kultusz és az esetleges magyar származású *Oszvald-kódexet* is, amelyet sem MIKESY,¹⁴ sem FEST nem ismert. A gyűrűt lopó szarka vagy holló oly közismert, a nép között is élő motívum, hogy ehhez OSZVALD közvetítő szerepe nem látszik szükségesnek.

Bizonyos azonban, hogy a csőrében gyűrűt tartó holló tévesztette meg PULSZKY Ferencet is, mikor egy Felső-Magyarországon feltűnt *Oszvald-festményt* SZILÁGYI Erzsébet egykorú portréjának vélt. JACOPO DE BARBARI, az Alpokon túlra vándorolt velencei művész 1500-ban készült festménye az ANDRÁSSY-család birtokában volt és Krasznahorka várában őrizték. PULSZKY 1882-ben, a Gömör megyei szépművészeti kiállításon már revideálta álláspontját, de a kép ekkor már belekerült TELEKI Józsefnek *Hunyadiak kora Magyarországon* c. művébe (Pest, 1852—56) és ennek alapján a pesti Vigadó párkányát díszítő domborművek közé.¹⁵ Lehetséges tehát, hogy a holló véletlen vagy szándékos átvétele, a két hollós király összetévesztése régebben is előfordulhatott. Kódexünk provenienciájának felkutatása — amennyiben ez lehetséges — és a magyarországi OSZVALD-kultusszal és ábrázolásával való behatóbb foglalkozás talán fényt deríthetne erre a kérdésre.

VIZKELETY ANDRÁS

¹¹ L. ERDMANN: *Fabulae curiales*. Zeitschr. f. dt. Altertum, 1936. 87—98. l.

¹² Vö. MIKESY Sándor: *Az Oszvald keresztnév magyar vezetéknevi származékai*. Magy. Nyelv, 1953. 403—409. l.

¹³ FEST Sándor: *A Hunyadiak hollós címere*. Budapesti Szle. 1937. 277—293. l.

¹⁴ MIKESY is csatlakozik FEST véleményéhez. I. h.

¹⁵ Vö. VAYER Lajos: *Angol király képe a pesti Vigadón*. Budapest. 1947. I. sz. 19—20. l. Erre a cikkre J. HAJDU Helga szíveskedett figyelmemet felhívni.

Corvinaként felismert kódex a Vatikán könyvtárában. A *Scriptorium* c. folyóirat 1957. évi XI. kötetében D. J. A. Ross (London, Birkbeck College) *A Corvinus manuscript recovered* címmel tanulmányt közöl, amelyben a Mss. Vat. lat. 5268. jelzetű kódexet mint Corvinát ismerteti. A kézirat 3. fóliójának iniciáléjában MÁTYÁS mellképe, ugyanezen lap alján középen koronával díszített magyar és cseh címer, valamint holló látható (utóbbit a cikkíró — nyilván tévedésből — crow névvel jelöli, ami magyarul varjú-nak, latinul cornix-nak felel meg, corvus, azaz holló, angolul raven helyett).

A kódex ARRIANUSnak *De expeditione Alexandri* című munkáját tartalmazza, amelyről eddig is tudtuk Taddeo UGOLETONAK egy MÁTYÁSHOZ intézett keltezetlen leveléből, hogy Olaszországban elkészült a budai könyvtár számára (vö. ÁBEL—HEGEDÜS: *Analecta nova*. Bp. 1903. 458—459. l.), eddig azonban csupán a cím szerint ismert Corvinák között tarthattuk nyilván.

D. J. A. Ross tanulmánya nyomán megtudjuk még, hogy a Vatikánban őrzött ARRIANUS-kézirat pergamenre írt 230 × 140 mm méretű kódex, terjedelme 311 fólió. Kötése nem egykorú, a XVIII. század második feléből való. Keletkezési idejét az 1487—1490 közötti évekre tehetjük; Taddeo UGOLETO ugyanis 1487-ben indult Olaszországba MÁTYÁS könyvtára számára megrendelt munkák ügyében, 1490 pedig MÁTYÁS halálzási éve. ARRIANUSnak a kódexben olvasható (egyébként újabban többször is kiadott), NAGY SÁNDOR hadjáratairól szóló művét görögből Pier Paolo VERGERIO fordította le latinra 1434—1437 táján, ZSIGMOND császár számára. VERGERIO kéziratát AENEAS SYLVIUS találta meg Ausztriában, és elküldte NÁPOLYI ALFONZNAK 1455-ben. Utóbbi megbízásából FACIO Bartolommeo átdolgozta a fordítást, Giacomo CURLO és két görög tudós, Nicolaus SAGONDINUS és THESSALONICAI THEODOR részvételével. (Utóbbiról Ross nem talált sehol említést, azonban érdemes lesz majd felkutatni az ARRIANUS-kódex szövegének teljes ismeretében, hogy vajon személye nem azonos-e a thessalonikai származású Theodoro GAZA-val, aki 1458 előtt az ARRAGONIAI, ill. NÁPOLYI ALFONZ birtokából MÁTYÁS könyvtárába került ARISTOTELES-TRAPEZUNTIUS kódex editorának vallja magát.)

Kódexünk két dedikációt is tartalmaz, az egyiket FACIO intézte NÁPOLYI ALFONZHOZ, a másikat CURLO patrónusához, egy Arnaldo FENOLEDA nevű spanyol lovaghoz. A kódex első lapjának *M* iniciáléjában NÁPOLYI ALFONZNAK PISANELO szobra után készült mellképe, a harmadik lapon *C* iniciáléban (amely *E* helyett áll a szövegben — Ross feltevése szerint azért, hogy ezzel a miniátor megbízójának, CORVINUSNAK hízelegjen) MÁTYÁS királynak a *Brüsszeli Misszale* és a Pierpont Morgan Library DIDYMUS-kódexében található portréira emlékeztető mellképe látható. Az ARRIANUS-kódexben a művész az uralkodót antik sisakban, pikkelyes, Meduza-főss mellvértben, NAGY SÁNDOR-ként ábrázolja.

A kódex miniátorának a kódex felfedezője Francesco Antonio del CHERICO-t tartja, de ezt a kérdést nem dönti el véglegesen.

A *Scriptorium* most ismertetett cikkét tartalmazó számából úgy látszik technikai hiba folytán kimaradtak a cikk szövegében jelzett illusztrációk, így csupán a tanulmány szövege alapján alkothatunk magunknak fogalmat a magyar szempontból különösen nagy értékű kódexről, amely eggyel megnöveli a fennmaradt Corvinák számát, és egyben bizonyítéka annak, hogy érdemes és szükséges lenne beható kutatásokat folytatni különböző külföldi könyvtárakban hasonló felfedezések céljából.¹

CSAPODINÉ GÁRDONYI KLÁRA

¹ E közlemény már sajtó alatt volt, amikor megérkezett a *Scriptorium* XI. kötetének 2. része, amely pótlólag közli az előző kötetből tévedés folytán kimaradt reprodukciókat az ismertetett Corvináról. A kódex 3. fóliójának fényképmásolata alap-

A „Kolokol” három évfolyama az Országos Széchényi Könyvtárban.

A világirodalom egy jelentős értékével gyarapodott az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárának gyűjteménye: A. I. GERZEN *Kolokol* c. lapjának 1857—1859-es évfolyamaival.¹ Értéke mellett külön érdekessége, hogy a lap megindulásának századik évfordulóján került gyűjteményünkbe, és vált közvetlenül is hozzáférhetővé tudományos kutatásunk számára.

HERZENNEK e lapja annak az illegális orosz forradalmi sajtónak volt a terméke, mely a múlt század 50-es éveiben indult meg az ő kezdeményezésére.² GERZEN publicisztikai munkásságával az akkori haladó orosz társadalomnak akart segítséget nyújtani azoknak a gondolatoknak terjesztésével, melyek a cári Oroszország cenzúrázott sajtójában nem találhattak helyet. Programját a *Kolokol* első számában így határozza meg: „Mindennél, mindenben mindig a szabadság oldalán állani az erőszak ellen, az értelem oldalán az előítéletek ellen, a tudomány oldalán a babonák ellen, a fejlődő népek oldalán az elmaradó kormányok ellen...” Lapja ezt a feladatot valóban be is töltötte. Hiába tiltották be a cári kormány nyomására Franciaországban, Poroszországban, Ausztriában és több más nyugati országban, hiába volt a szigorú határzár, mégis bejutott Oroszországba, ahol mindenütt olvasták, még az olyan rétegekben is, melyek nem szoktak hozzá a nyomtatott szóhoz. „Hatalommá lett barátok és ellenség számára egyaránt” — írta emlékirataiban.³

Szerepe jelentős volt az oroszországi forradalmi mozgalom történetében. Úttörője volt a (szociáldemokrata) munkássajtó megjelenésének. LENIN szerint a forradalmi harcnak az a zászlaja, melyet GERZEN tartott magasra, amikor elsőként fordult szabad orosz szóval a cári Oroszország elnyomott tömegeihez.⁴

A lap létrejöttét és fejlődését lényegében három tényező határozta meg: 1. Az 1855—1866. évek Oroszországának eseményei. 2. A *Kolokol* szerkesztőinek az a magatartása és munkája, mellyel a lap középpontjába tudták állítani az orosz élet leglényegesebb eseményeit, és amellyel sikerült hatniuk az eseményekre. 3. Az olvasóknak az a széles köre, mely nemcsak olvasója és kritikusa volt a lapnak, hanem ugyanakkor aktív munkatársa is.⁵

Léte, hivatása, fennállásának 10 éve alatt végzett mozgósító munkája — bár GERZEN az orosz eseményeket nem elszigetelten és önmagukban szemlélte, — az orosz életből nőtt ki és azt szorgálta. 1868 végén — miután a lapot egy évig *La Cloche* címmel francia nyelven adta ki, — GERZEN ezeket írta: „Egy évvel ezelőtt úgy gondol-

ján meg lehetett állapítani, hogy a *C* iniciálében látható mellkép nem MÁTYÁS királyt ábrázolja NAGY SÁNDORKÉNT, ahogyan ezt ROSS tanulmányában kifejti, hanem az egy tipikus NAGY SÁNDOR-portré. A MÁTYÁS-címer hitelességéhez azonban nem fér kétség. (Vö. *Scriptorium*, 1957. XI. k. No. 2., 352. l. és 28—29. tábla.)

¹ *Kolokol* [A Harang] Alcím: Pribavocsnie liszti k Poljarnoj Zvezde. London, 1865; Genf. Megj. havonkint. 1858. márc. 1.: havonkint kétszer, 1861. okt.—nov.: hetenkint, 1861. dec.: havonkint [rendszeretlenül]. 1857. júl. 1.—1867. júl. 1. Szerk. és Kiadó: [GERZEN, Alekszandr Ivanovics—OGARJOV, Nikolaj Platonovics]. Ny. Vol'naja Ruszszkaja Tipografija [Szabad Orosz Nyomda]. Melléklapok: 1859. okt. 1—1862. júl. 15.: *Pod Szud!* [Bíróság elé!] 1—13. sz. 1862—1867: *Obščee vecse* [Közgyűlés]. 1—29. sz. A lapnak 1—244/245. száma jelent meg. Utóbb: *La cloche*. A címfelvétel adatait a *Bol'saja Szovetszkaja Enciklopedija* 22. köt. 19—20. l. és a *British Union-Catalogue of Periodicals* 1956. II. köt. segítségével egészítettük ki.

² V. I. LENIN: *Herzen emlékére*. V. I. Lenin Művei. 18. köt. Bp. Szikra, 1955, 9—16. l.

³ HERZEN, A. I.: *Emlékezések és elmélkedések*. (Szemelvények.) Bp. 1953. 233—238. l.

⁴ *Bol'saja Szovetszkaja Enciklopedija*. 22. köt. 19—20. l.

⁵ BAZILEVA, Z. P.: „*Kolokol*” *Gercena*. 1857—1867. Moszkva, 1949. 70—71. l.

tam, hogy a francia kiadás felválthatja az orosz. Tévedtem. A mi igazi hivatásunk az volt, hogy hívjuk az élőket és elsirassuk az elhunytakat, nem pedig az, hogy elmondjuk szomszédainknak koporsóink és bölcsőink történetét.”⁶

Nem érdektelen a *Kolokol* magyar vonatkozásaiban sem. GERCENNEK a magyar emigránsokkal való kapcsolatai ismertek. Hasonlóképpen ismert a szabadságharcral kapcsolatos állásfoglalása, valamint az, hogy állandó érdeklődéssel kísérte a magyar eseményeket a szabadságharc bukása után is.⁷ Írásaiban nemcsak hangsúlyozta a magyar nép jogát a szabadsághoz és függetlenséghez, hanem rendületlenül hitt abban, hogy egy győztes forradalom következtében megszületendő szabad Oroszország segítségével lesz a magyaroknak és románoknak abban, hogy szabad és független államot alkothassanak.⁸

Kevesbé ismertek azonban lapjának, a *Kolokol*nak és az általa alapított Szabad Orosz Nyomdának magyar vonatkozásai. Feltáratlanok GERCENNEK a *Kolokol*-ban megjelent magyar vonatkozású cikkei is, melyekre GERCENNEK egy 1859. máj. 6-án PULSZKY Ferenchez intézett levele utal: „Dans le N. suivant de la Cloche je parle de la guerre et de la Hongrie. Voulez vous que je vous [le] traduise . . .” A Szabad Orosz Nyomdával való esetleges kapcsolatra egy KÖRNER nevű osztrák titkos ügynök 1859. jún. 18-i jelentése utal a magyar emigránsok forradalmi kiáltványaival kapcsolatosan: „Einer aus London kürzlich anher gelangten vertraulichen Mittheilung zu Folge, sollen die meisten von K[ossuth] in Ungarn verbreiteten Proclamationen in der Herzen-schen Druckerei in London gedruckt . . . worden sein”.¹⁰

KOSSUTHNAK, PULSZKYNAK GERCENNEL való kapcsolata, és az idézettek kivül néhány más vonatkozó adat figyelmeztet arra, hogy mindezeknek feltárása még adósság részünkről.

A *Kolokol* gyűjteményünkbe került példányai, az 1857—1859-es évfolyamok címlappal és összefoglaló tartalommutatóval ellátott számai, kiadói kötésben.¹¹ Érdekessége a kötetnek, hogy az 1857: 1—1858: 30/31. számok a hírlaptörténetben ritkán előforduló második kiadásúak (vtoroe izdanie).

A lap második kiadását 1860-ban készítették. 1860-ban az 1857—1859 közötti számokat, majd később az 1860—1861-es évfolyamokat nyomták újra.¹² Ebben az időben a lap már elérte a 2500 példányt. Oroszországban olyan nagy volt az igény, hogy nemcsak Moszkvában, de Harkovban, Kievben, Kazánban is litografált példányokban terjesztette az egyetemi ifjúság a *Kolokol* egyes számait vagy azoknak egyes cikkeit. De hasonló volt az igény Oroszországon kívül is. Hamburgi, bécsi, berlini, párizsi, a *Kolokol*al kapcsolatban álló könyvkereskedők sürgették a lapnak újabb és újabb példányait.¹³

⁶ KOZMIN, B. P.: *Az 50-es évek újságírása. A. I. Gercen újságról és közlő munkássága.* [Bp. 1952, soksz.] 30. l.

⁷ FOGARASI Béla: *Magyar—orosz történelmi kapcsolatok.* Tudomány és demokrácia. Bp. 1948. 158—171. l.

⁸ Prof. V. KIRPOTIN: A. I. Herzen. Uj Szó. 1948. jan. 16.

⁹ BELIA György—Cs. GÁRDONYI Klára: *Gercen és a magyar emigráció.* (Tizenkét kiadatlan Gercen levél.) Irod. tört. Közl. 1954. 1. sz.

¹⁰ KOLTAY-KASTNER Jenő: *Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez. 1859.* Szeged, 1949. Acta Universitatis Szegediensis. Sect. Philologica. Tom. XVIII. Ser. nova. Tom. III. 180. l.

¹¹ A kötet a *Kolokol* 1857: 1—6., 1858: 7—28., 30/31., 1859: 34—44., 46—55., 57—59. és a *Pod Szud!* 1859: 1—3. számait tartalmazza. Az 1858: 29., 1859: 32/33., 45. és 56. számai utólagos csonkítás folytán hiányoznak.

¹² G. I. IONOVA: „*Kolokol*” i ego programma v godi revolucionnoi szituacii (1859—1861). Voproszi Isztorii. 1957. 7. sz.

¹³ BAZILEVA, Z. P.: I. m. 139., 152. l.

BAZILEVA és IONOVA említett tanulmányaikban a *Kolokol* újra való kiadásának szükségességét a lap nagy népszerűségével és keresettségével magyarázzák. E valóban helytálló és adatokkal igazolt megállapítás mellett van azonban egy eddig még nem ellenőrzött olyan magyar vonatkozású adat is, ami hozzájárulhatott a második kiadás létrejöttéhez.

Az *Irodalomtörténeti Közlemények* említett cikke ismerteti PULSZKY Ferencnek azt a kiadatlan naplótöredékét is, amelyben PULSZKY egy, 1859. ápr. 26-án GERCENNÉL tett látogatásával kapcsolatosan a következőket jegyezte fel: „... [Herzen arról beszélt, hogy] utánnyomja a Kolokolt s kihagyja a személyes megtámadtatásokat a hivatalnokok ellen.” Ennyit jegyez fel PULSZKY. Lehet, hogy ez GERCENNEK egy gondolatban felmerült szándéka volt csupán, mely egy baráti beszélgetésben hangzott el, de lehet, hogy a második kiadásnál meg is valósította. GERCENNEK az 1861-i földreform előtti útkeresése feltételezhetővé teszi egy ilyen szándék felmerülését.

PULSZKY ezen adatának ellenőrzése — a *Kolokol* első és második kiadásának összevetésével — hosszabb időtartamú és e közlemény keretét meghaladó feladat. Ennek az ellenőrzésnek végrehajtása után talán nem lesz lehetetlen a második kiadás genézisének egy olyan új megvilágítása, mellyel esetleg a szovjet irodalomnak és tudománynak lehetünk szolgálatára, — de mindenesetre a magyar–szovjet irodalmi és történelmi kapcsolatok feltárásához egy, talán nem kis értékű adatot szolgáltathat. (E cikk nyomdába adása óta az Országos Széchényi Könyvtár a Szovjetunió Tudományos Akadémiája moszkvai könyvtára baráti segítsége útján megkapta a *Kolokol* első kiadásának teljes mikrofilmjét, és így lehetővé vált a további kutatás. Szerk.)

A *Kolokol* fent leírt kötete az Országos Széchényi Könyvtár Könyvelosztójának külföldi folyóiratanyagából került elő az elmúlt évben. Eredetére a kötetben csak egy konstantinápolyi könyvkereskedő bélyegzője („Ruszszkij Magazin Nikolaja MAVRO. V Konstantinopol.”) utal, más bejegyzés a kötetben nem található.

Kutatásaink alapján, bár okmányszerűen nem igazolható, de elfogadhatónak látszik az a feltevés, hogy a kötet a Konstantinápolyban élt 48-as magyar emigráns, SZILÁGYI Dániel könyvtárának egyik darabja volt. SZILÁGYI Dániel halála után 1885-ben könyvtárának egy részét a volt kiskunhalasi református gimnázium vásárolta meg.¹⁴ A gimnázium államosítása alkalmával pedig e könyvtár nagy része felajánlás útján az akkori Népkönyvtári Központ Könyvelosztójához került.

A kötet értékét a SZILÁGYI Dániel-féle könyvtár akkori tulajdonosai és rendezői (a gimnázium értesítője szerint a híres orientalista, Kiskunhalas akkori református lelkésze, SZILÁDY Áron rendezte) feltehetően ismerték, mégis az idők folyamán feledésbe merült — igazolva sok más hasonló sorsra jutott értékünkkel együtt a talán elkoptatott, de mégis igaz közmondást: „Habent sua fata libelli”.

HORVÁTH VIKTOR—SÁGI ANTALNÉ

¹⁴ „A Szilágyi Dániel-féle konstantinápolyi könyvtárt az egyik örököstől... a szállítási költségekkel együtt összesen 1100 forintért vette meg tanintézetünk. E könyvek 48 ládában érkeztek meg s hozzávetőleges számitással 10 ezer kötetre számítjuk.” (*A kis-kun-halasi helv. hitv. lyceum értesítője az 1885/86-ik tanévről.*) JANÓ Ákos muzeológus, a kiskunhalasi Thorma János Múzeum vezetőjének közlése szerint a volt református gimnázium könyvtárának leltári naplója 1944 óta nem található.

FIGYELŐ

Szentkúty (Drescher) Pál (1889—1957). A régi könyvtárosnemzedék egyik érdemes, nagy tudású, a könyvet igazán szerető és ahhoz technikai vonatkozásokban is kitűnően értő tagja szállt sírba SZENTKÚTY Pállal. Bibliográfiai és nyomdai szaktudása, szépérzéke és írásművészete, szeretetreméltó, halkszavú egyénisége — barátai, ismerősei, kartársai tiszteletét és nagyrabecsülését váltotta ki.

1889. április 10-én született Baján. Jogot végzett, s doktori szigorlata után a főváros szolgálatába lépett. A Fővárosi Könyvtár kebelében működött egy emberöltőn keresztül, s mint könyvtári főfelügyelő vonult nyugalomba. 1957. október 19-én halt meg Budapesten.

Társadalmi működésének területe is a könyv: a Magyar Bibliophil Társaságnak a harmincas évektől a társaság megszűnéséig nagy érdemeket szerzett titkára. Titkársága idején jelentek meg a Társaság legszebb kiadványai, ebben az időszakban voltak legeredményesebbek „az év legszebb könyve” címéért évente megismétlődő pályázatok, és ekkor rendezték időről időre a Társaság nagysikerű könyvkiállításait.

Irodalmi munkássága sokrétű: mint tudós, mint műfordító és költő egyaránt figyelemre méltó. S ha most nem térünk ki sem fordításaira (GOETHE, RILKE s más német költők versei, HUIZINGA, KOCH Rudolf: *Jelek könyve* és mások tanulmányai), sem verses műveire, melyeket CSÖNDES PÁL írói néven bocsátott közre, ez távolról sem jelent értékelést vagy állásfoglalást.

Számunkra könyvtörténeti, nyomdászattörténeti, könyvesztetikai és bibliográfiai munkássága jelent maradandó értéket, mindenekelőtt a régi magyar gyermekkönyvekről, valamint a nyomdai betűmintakönyvekről írt pompás monográfiái.

Előbbi művének (DRESCHER Pál: *Régi magyar gyermekkönyvek 1538—1875*. Bp. 1934. M. Bibliophil Társaság, 8r. 136 l. + 14 színes tábla) bevezető tanulmánya a régi magyar gyermekkönyv fejlődéstörténetét adja nagy vonásokban. A könyveket CZENTKÚTY szépségük erőteljes hangsúlyozásával, sok szép, többségében színes illusztráció kíséretében tárgyalja; pedagógiai, irodalomtörténeti jelentőségüket figyelmen kívül hagyja. Könyve második felében anyaga bibliográfiáját találjuk. Az 1711-ig megjelent gyermekkönyvekről csupán SZABÓ Károly *Régi Magyar Könyvtárának sorszámain* közli, az 1711—1860 és az 1860—1875-ig terjedő korszakok anyagát pedig cím, illetve a szerző neve szerint betűrendben sorolja fel. Közel ezer könyvcímet találunk itt, és méltán ragadja meg figyelmünket régi gyermekirodalmunk rendkívüli gazdagsága. Felbukkan a bibliográfiában olyan írók, tudósok is, akikre nem szoktunk gondolni az ifjúsági könyvek szerzői sorában: TÁNCSICS Mihály, CZUCZOR Gergely, DÖBRENTAI Gábor; BRASSAI Sámuel, HUNFALVY János, BEÖTHY Zsolt és még számosan.

Külön megemlítjük a könyv ízléses nyomdai kiállítását, amely a Bibliophil Társaság áldozatkészségén és SZENTKÚTY hozzáértésén felül a gyomai Kner-nyomdának és a Főváros Házinyomdájának érdeme.

Másik rendkívül érdekes, ugyancsak a Kner-nyomdában készült, pompás kiállítású munkája a régi nyomdai betűmintakönyvekről szól (*Régi hazai nyomdák mintakönyvei*. Adalékok a magyar betű és a nyomdai „cifra” történetéhez. Bp. 1940. M. Bibliophil Társaság, 4-r. 114 l.). Ezek nyomdászattörténeti jelentőségére nálunk először SZENTKÚTY Pál mutatott rá. Műve sokkal többet nyújt, mint annyit szerény címe ígér: az „adalékok” rávilágítanak a magyarországi nyomdák technikai felszerelésére, betűkészletére, felkészültségére, és nyomdászaink ízlésbeli fejlődésének is valósággal történetét kapjuk. MISZTÓTFALUSI KIS Miklósnak, de főképpen FALKA Sámuelnek és betűmetsző társainak tevékenységét ugyancsak kitűnően világítja meg. Ezen a téren folytatott további kutatásainak eredményeképpen ismertette SZENTKÚTY a *Magyar Könyvszemle* hasábjain (1943) MISZTÓTFALUSI KIS Miklós amszterdami betűmintalapját. Külön értéke művének a szedhető nyomdai díszítmények, a nyomdai „cifrák”, körzetek méltatása a nyomdai ízlés és stílus fejlődéstörténete szempontjából. Ezt az addig elhanyagolt területet kitűnő érzékkel nálunk elsőként tekinti át SZENTKÚTY. Hogy mennyire úttörő e téren, mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a Bíró-féle *Nyomdászati Lexikonban* (1936) sem a *cifra*, sem a *körzet*, a *rózsa* vagy más hasonló címszó nem szerepel, csupán a *fleuron*-t magyarázza három rövidke sor.

Végezetül csak rámutatunk SZENTKÚTY Pálnak könyvesztétikai műveire. Ezek közül a legszélesebb körű érdeklődést és figyelmet *A szép magyar könyv 1473—1938* (Officina képeskönyvek, 9.) című népszerűsítő munkája váltotta ki. *Betűesztétika* c. írása a *Magyar Könyvszemle* 1942. évfolyamában jelent meg. A könyvillusztrációról írt tanulmánya a *Tíz írás a nyomdászatról* c. Hungaria-könyv (Budapest, 1942) egyik fejezete. Ebben a szöveg és a kép egybehangelődésének követelményét fejtegeti, és a művészi könyv utólérhetetlen remekéként a XVIII. századi francia illusztrált könyvet állítja elé.

MÁTÉ KÁROLY

Az ETO és a magyarországi dokumentáció szervezési kérdései. I. Visszapillantás. Nyolcadik éve irányítja hazánkban az Országos Osztályozó Bizottság a könyvtári osztályozás munkáját. Kezdetben a Bizottság főképpen az új osztályozó könyvtárosok megsegítésére törekedett. A népi demokrácia nagyarányú könyvtárfejlesztése ugyanis kapcsolatban a szovjet példa szerinti intellemmel, hogy régi könyvtáraink közül a más szakrendszerűek lehetőleg térjenek rá a tizedes osztályozásra és azzal az utasítással, hogy az újonnan felállított könyvtárak és dokumentációs központok csak ezt a rendszert használhatják, sok új szakértőt vont a tizedes osztályozás munkakörébe mind egyéb könyvtárosi funkcióból, mind más foglalkozási ágakból. Szakozó könyvtárosaink egymástól eltérő irányú és mérvű előképzettsége, a társadalmi rendszerben bekövetkezett változás és egyes rohamosan fejlődő tudományágakban felszínre került új terminológia folytán egységes magyar osztályozást csak útmutatással, irányítással remélhettünk. Az első segítséget az egyetemes tizedes osztályozás nemzetközi táblázatainak kivonatolása és magyar nyelvű közreadása jelentette; fennmaradtak persze ezen túlmenően bizonytalanságok. Éppen ezért mindjárt az ETO táblázatainak első hivatalos, de még kísérleti jellegű sokszorosításának évében, 1950-ben, megalakult az Országos Osztályozó Bizottság. Menten sorompóba is lépett, hogy felmerülő viták esetén a szakozás mikéntjében állást foglaljon, hogy a még nem mindenütt kialakult magyar terminológia útvesztőibe bevilágítson, továbbá hogy a nemzetközi táblázatok új vagy esetleg nálunk szocialista tartalmat nyert fogalmainak hovátartozandóságáról hozzon döntéseket, illetve magyarázatot adjon az osztályozási technika bizonytalan, kétes, félreérthető eseteiben.

A Bizottság tanácskozásainak eredményét *Határozatokban* fektette le. Ezeket 1950-ben és 1951-ben sokszorosítva juttatta el az érdekeltekhez, a továbbiakban *A Könyv-*

táros nagyobb nyilvánosságát véve igénybe, abban összesítve közölte 1950—1953. évi döntéseit.¹ Majd az 1954. és 1955. évi határozatokat a *Magyar Könyvszemlében* publikáltuk, s egyidejűleg rávilágítottunk² az évek folyamán az egységes osztályozás terén felmerült, de határozatokba nem szorítható kérdésekre is: olyanokra, amelyek megoldhatók voltak, s olyanokra is, amelyek a tervezés vagy előkészítés állapotába kerültek.

Tovább haladva ma áttekintjük, hogy mi történt az utóbbi két esztendőben az osztályozás vonalán, melyek központi irányításának tervei és egyben azt is, hogy az itt nyert tapasztalatok alkalmazhatók-e és miként a dokumentáció központi irányításában.

2. Az OOB határozatai 1956-ban és 1957-ben

áru 330.123[38]

árualap 330.123[38] kapcsolatban tervezési jelzettel, amely lehet .001.14 szempont szerinti, de lehet viszonylati alosztás is: és tervgazdasági főtblázati szákszám. automatizálás közgazdasági vonatkozásban 338.91[621-52]

bejáratás, szempont szerinti alosztása .002.29, pl. motorok bejáratása 621.43.002.29

belterjesség, belterjes művelési mód a mezőgazdaságban 631.153.33

dolgozó paraszt, egyénileg dolgozó paraszt 323.333

erkölcsi kopás 657.372.32 : 621.004.63

galenusi készítmények 615.41

gazdasági model. 330.19.001.572

gazdaságvezetés 338.98.07

gázkötőrekes szénelepek 622.33 : 622.815

input—output 339.4 Input

ipari demokrácia 338.981

juhnyírás 636.32/38.088.4

kisbirtokos paraszt 323.333

kolhozparaszt 323.333[333.2]

középparaszt 323.333[333.38]

mintagazdaság 631.14 : 658.5.018.2

motorok bejáratása 621.43.002.29

munkások egységfrontja 329.331[007]

munkástanács 331.152.3

négyzetes vetés 631.531.24

primőrök: a mezőgazdasági termék főtblázati számához kapcsoljuk a „712.4” időbeli alosztást.

Pl. korai burgonya a szántóföldön 633.491 „712.4”

korai zöldfőzelékek 635.3/5 „712.4”

repülőmodellezés 797.597 : 689

szabadpolcrendszer a könyvtárban 024.5

talajmorzsa 631.434

TSz dolgozó 323.333[333.2]

védőbevonatok vastagságának mérése 620.198 : 531.717

Két év termésének ez nem sok. Nem jelenti azonban az egyes szakjelzetek megoldására vonatkozó döntések számában mutatkozó csökkenés azt, mintha a szakozás iránti érdeklődés vagy a segítő készség megcsappant volna. Ellenben, mint következő fejezetünkben látni fogjuk, mindinkább az osztályozás átfogóbb kérdéseire helyeződik át irányító tevékenységünk súlypontja.

3. *A határozatokat meghaladó tevékenység.* Legfontosabbnak mutatkozott a nemzetközi kapcsolatok ápolása. Munkánk csak úgy lehet eredményes, ha a más országokban szerzett tapasztalatokat magunk számára hasznosítjuk, ugyanakkor az együttműködés szellemében mi sem zárkozunk el, ha véleményünket kérik külföldről, vagy honi javaslatot kell közvetíteni az egyetemes tizedes osztályozó rendszer fejlesztésére, módosítására, tökéletesítésére. Külföldről 1956-ban és 1957-ben a következő kérdésekben kérték ki az Országos Osztályozó Bizottság véleményét: a textilipar felosztását a nemzetközi köz-

¹ *Könyvtáros.* 1953. 8—9. sz. 43—45. 1. és 1954. 5. sz. 26. 1.

² *Magy. Könyvszle.* 1955. 263—280. 1. és 1956. 150—153. 1.

vélemény nem tartotta már kielégítőnek, s ezért új elrendezésére megindultak a tanácskozások. Az elkészült alternatív (angol-német) javaslatokhoz a mi Bizottságunk véleményét is kikérték. Tüzetes tanulmányozás után állást foglaltunk, részletesen kifejtettük, hogy milyen alszakokat kell tovább tagolni, hol nem tartjuk még kielégítőnek a felosztást stb. Ugyancsak hozzánk fordult mind a német, mind a svájci osztályozási szakbizottság, hogy a textilmemesítés újrendezésének kérdésében a magyar véleményt meghallgassa. Itt is körvonalaztuk, hogy az egyik vagy a másik elgondolásban mit tartunk a szak fejlesztése szempontjából előnyösnek.

További állásfoglalásunk a folyamatosan szállító berendezések szakfelosztásának revíziójával kapcsolatos. Csakhogy itt már felszólítás nélkül éppen magyar részről történt kezdeményezés.³ Az illetékesség folytán hozzánk került javaslat tanulmányozására — mint a textilipari szak módosításával kapcsolatos szakvélemény kialakítására — az OOB most is albizottságot küldött ki, amely kétféle megoldást dolgozott ki. Mindkét elgondolást figyelemre méltónak találtuk, s ezért mindkettőt a Nemzetközi Dokumentációs Szövetséghez (FID) továbbítottuk; az elsőben a 621.867 szakcsoport törlésével az idevágó kérdések logikusabb csoportosítását ajánljuk a le nem foglalt 621.868 számszám tagolásával, míg a második alternatíva a 621.867 szakcsoporton belül javasol az eddiginél alkalmasabb felosztást. Előterjesztésünk a FID-től a Központi Osztályozó Bizottsághoz (Central Classification Committee, röviden CCC) jut. Egyidejűleg a szállítóberendezések táblázatának teljes átdolgozásával foglalkozik egy angol és egy német albizottság, akik a CCC-től megkapták javaslatainkat. Már értesítést is kaptunk, hogy elgondolásainkat a kérdéses szakcsoport új elrendezésének tervezésében felhasználták.

A nemzetközi szervekkel való kapcsolat ápolására két okból is kellett nagyobb figyelmet fordítanunk. Egyrészt az OOB-ra hárul most már minden tizedes osztályozást módosító, fejlesztő magyar javaslat, amely nemzetközi elismerésre törekszik, másrészt az a körülmény is késztetett a fokozott együttműködésre, hogy kormányzatunk az ETO eddigi magyar kivonatos kísérleti sokszorosításaival szemben kissé részletesebb nyomtatott kiadás előkészítését bízta ránk. Még 1956-ban értesítettük a Nemzetközi Dokumentációs Szövetséget készülő kiadásunkról, majd kívánságukra közöltük azt a néhány eltérést, amelyet ez a kiadás a nemzetközi táblázatokkal szemben felmutat. Módosításainkkal szemben megértéssel találkoztunk ott, ahol a leghivatottabbak vagyunk javaslatételre, így a magyar folyók és hegyek földrajzi alosztásainak általunk eszközölt bővítése tekintetében, de egyebütt is, ahol az eltérések nem veszélyeztetik a nemzetközi használat egységét. A számbetűs kombinációk, amelyeket TROPOVSKIJTÓL vettünk át, nem ilyenek. Ezeket tehát nem közölhetjük nemzetközi jelzetekként, hanem csak magánhasználatra ajánlhatjuk. A magyar irodalom 81-es jelzetéről is rá kell térnünk a nemzetközi 894.511-re, mert az ETO fejlesztési tervzetében a 81-et arra tartották fenn, hogy a nyelvészetet ide fogják átcsoportosítani (a felszabaduló 4 másirányú felhasználásával).

Reméljük, hogy a FID-dal való együttműködésünk nemzetközileg elismert magyar tizedes osztályozási táblázatot eredményez.

Az OOB tagjai az utolsó két esztendőben azon dolgoztak, hogy korszerű magyar táblázat álljon a szakozó könyvtárosok, dokumentálók rendelkezésére. Részleteztek ott, ahol az osztályozó gyakorlat bizonyos fogalmakra, tárgykörökre vonatkozó jelzeteket nélkülözött, figyelemmel kísérték és feldolgozták a tudományos fejlődés folytán újonnan keletkezett, illetőleg a tudományos, valamint a gyakorlati, gazdasági élet előterébe került ismeretanyagot, nyomon követték a nemzetközi és hazai osztályozási döntések után megszilárdult változtatásokat. Az így elkészült kéziratot ötven ív terjedelemben 1957. szeptember elsején a kiadó rendelkezésére bocsátottuk.

³ L. ZAKARIÁS Zoltán javaslatát a *Gép* c. folyóiratban 1956. 1. sz. 17—18. l.

A könyvtári osztályozás elméleti kutatói és gyakorlati alkalmazói az utóbbi években a nemzetközi osztályozás irányítóival együtt mindinkább rájöttek arra, hogy a tudomány fejlődésével párhuzamosan az osztályozó rendszer csak akkor teljesedik ki, ha a tizedes osztályozás szakértői az egyes ismeretágak, olykor kisebb szakmák kutatóival karöltve munkálkodnak az új ismeretek felosztásán, fogalmaik besorolásán az egyetemes rendszerbe. Ez a felismerés vezetett arra, hogy a FID keretében a központi osztályozó bizottság mellett mind több szakmai osztályozó bizottság alakult, s van még most is alakulóban. A magyar OOB-nak is meg kellett indulnia ezen az úton: határozatait szakmai bizottsággal előkészíttetni, fogalmilag, rendszertanilag tisztáztatni az elnevezések mögött rejlő tartalom lényegét, határát. Az elvi irányítás továbbra is az OOB-nál marad, de szakmai albizottságaink tüzetesebb előkészítésével könnyebb lesz egyes szakterületeken az osztályozás egységén örködni, kapcsolatot létesíteni szakintézetek osztályozó munkájával, tapasztalatcserét szervezni közöttük, az oktatás és továbbképzés módszereit kidolgozni.

Egyelőre három ilyen szakbizottságot szerveztünk. *Műszaki* szakbizottságunk volt az első, amely meg is alakult s megkezdte működését. Hatáskörébe a technikán és technológián kívül a nem biológiai természettudományok tartoznak. Követte a *mezőgazdasági és biológiai* tudományok (beleértve az orvostudományt) osztályozási vonatkozásaival foglalkozó második szakbizottságunk, amely az első lépéseken szintén túl van. Harmadiknak *társadalomtudományi* szakbizottságunk körvonalai és hatásköre bontakoznak ki.

Nem sokfélét akarunk, de alapos munkát. 1956/1957-re szóló beszámolómk nem volna teljes, ha elhallgatnók, hogy két memorandumunk (CZELLÁR Ferenc munkája) a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség 1957. szeptemberi párisi konferenciája elé került, és a Szövetség irományai⁴ közé nyert besorolást. Kívánatosnak tartjuk, hogy mind az analitikus szakozásról szóló, mind a másik dolgozat, amely a tudományos meghatározások feljegyzését propagálja az osztályozási táblázatok fontosabb és újabb keletű fogalmihoz, magyar nyelvű kiadványban is nyilvánosságra kerüljön.

4. *Közeli és távlati tervek.* Amikor 1957-ben a szakbizottságokat az Országos Könyvtárügyi Tanács szárnyai alá összevonták, a feladatok koordinálása és az egységes elvi irányítás érdekében munkatervek készültek. Az OOB most vázolt nyolc évi munkaságából szervesen bontakoztak ki a feladatok. A kitaposott ösvényen kívánunk továbbra is haladni, de az utat kiszélesíteni, megszilárdítani s gördülékenyebbé alakítani.

Tervezésünket két gondolat köré csoportosítjuk. Oktatással és kiadványok megjelentetésével kívánjuk az osztályozás szintjét emelni, mégpedig úgy, hogy ezeken keresztül gyakoroljuk a központi irányítást a magasabb színvonalú szakozás egységes kifejesztésére. Oktatási és továbbképzési téren először a feladatokat kell felmérni, a didaktikai, módszertani kérdéseket számbavenni. Fel kell vetnünk a problémát, hogy a képzésben milyen feladatok hárulnak ránk közvetlenül, s milyen oktatási formát és hogyan támogassunk? Saját tanfolyamainkat lehetne úgy megszervezni, hogy a tudományokat összefoglalóan esetleg külön előadó ismertesse, aki történeti fejlődésüket, összefüggésüket, filozófiai rendszerezésüket az ETO-tól függetlenül mutathatná be. Ilyen ismeretekkel felszerelve kerülne a sor a továbbiakra: bemutatni a tudományok elhelyezkedését az egyetemes tizedes osztályozó rendszerben s rátérni felépítésének, szerkezetének ismertetésére, majd tanulmányozni egy nagyobb tizedes rendszerű szakkatalógust, élesen rávilágítani a szakkatalógus és az osztályozás összefüggésére. Ha eleinte könnyű

⁴ F 57—81., ill. F 57—82. sz. alatt mint Report from the Hungarian Classification Committee *Analytical classification within the scope of the U. D. C.*, ill. *Recording (entering) scientific definitions in the tables of decimal classification after main UDC numbers concerning concepts of great importance* címen.

példákat, feladatokat ezzel a megalapozottsággal oldatunk meg, a szakozást a tanulók jól fogják végezni, s kedvet kapnak mind összetettebb jelzetek alkotására. Sőt itt kell az oktatónak megint visszakanyarodnia s megmutatnia, hogy nemcsak és nem elsősorban a könyv tartalmát kell maradéktalanul kifejezni a tizedes osztályozás nyújtotta gazdag lehetőségekkel, hanem mindenekelőtt a szakkatalógusban kell a kutatók számára használható, áttekinthető csoportokat biztosítani. Ezeket az elveket nemcsak saját használatra kell leszögezni, hanem alkalmaztatni is, ha lesz módunk megsegíteni más szerveket (egyetemi könyvtáros tanszék, oktatási szakbizottság stb.).

Kiadványok publikálása terén feladataink szerteágaznak. Az ETO magyar nyelvű nyomdai kiadásának kézírata lezárult és 1957 decemberében került nyomdába. Hátra van nyomdai gondozása. Folytatni kívánjuk továbbá *Az ETO rendszer kiegészített táblázatai* című sorozatot, amely egy-egy szakcsoport nemzetközi kiadásainak mindenkor a legújabb állapot szerinti feldolgozását jelenti valamennyi időszaki kiegészítés és módosítás betudásával. Ezek az Országos Műszaki Könyvtárral közösen kiadott táblázatok magyar nyelven, esetleg két vagy három nyelvű alakban jelennek majd meg. A műanyagok osztályozásában bekövetkezett lényeges változások miatt az ETO 678/679 szakcsoportja kerül ilyen céllal először kiadásra.

További kiegészített táblázatok kiadásával folyamatosan akarjuk szakozó könyvtárosaink munkáját könnyebbé, ugyanakkor alaposabbá tenni. Távlati tervünk első szakaszában főképpen technikai és technológiai szakcsoportok kerülnek feldolgozásra. Rendre az építőipar—építészet, az elektrotechnika, a kohászat táblázatainak kiegészítését és összesítését terveztük meg. Majd egyéb albizottságaink megerősödésével figyelmünket kiterjesztjük nem műszaki tudományágakra is. Reméljük, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács támogatásával külső szakértőket vonhatunk be egyes szakok táblázatainak speciális ismereteket kívánó feldolgozásába, és ezzel munkánkat tökéletesíthetjük.

1958-tól az osztályozás hazai gyakorlatának egységesítésére és szintjének emelésére évi 2—4 alkalommal tájékoztatót kívánunk sokszorosítani és az érdekelteknek szétküldeni. Eleinte így a nagy- és középkönyvtárak, majd az érdeklődés fokozódásával mind több szakozó rendszeresen értesül az osztályozás nemzetközi fejlődéséről, a felmerülő új problémákról, kétes esetekben döntéseinkről.

Az oktatás és a kiadványok kérdésének megoldása sok esetben karöltve kell hogy járjon. Amikor arra törekszünk, hogy az osztályozás elvi és gyakorlati kérdéseivel kapcsolatban cikkek jelenjenek meg, hogy szűkebb szakterületünkön elmélyíthessük az ismereteket, mindkét célt szolgáljuk. Ugyanígy azzal is, hogy távlati tervünkben szerepel az egyetemi könyvtáros tanszéken folyó törekvés megsegítése rövidített osztályozási táblázat kiadására, amelyben nem a tagoltságon van a hangsúly, hanem az összefoglaló szakok tartalmi ismertetésén, a részletes és szabatos tárgyi tájékoztatáson, módszertani utasítások révén a tartalmi megismerés alaposságán, a valósághoz közel álló gyakorlati példák felsorakoztatásán. A könyvtárakban folyó osztályozási képzés és különböző tanfolyamokon történt továbbképzés során szerzett tapasztalatainkat szívesen adjuk át akár oktatási, akár kiadványi vonalon.

De maga az OOB is tervezi, hogy oktatási célból már nem pusztán táblázatokat, hanem az egyes szakterületeken kiválóan képzett szakértők kidolgozásában tartalmi, módszertani, gyakorlati magyarázatokkal, példákkal, utalásokkal bőven ellátott részanyagot állítson össze. Az évek folyamán mind több, majd valamennyi szakra kiterjesztett részfeldolgozás⁵ egysítésével tervezzük meg az osztályozási tankönyvet, melynek kialakításában persze a bel- és külföldi eredményeket egyaránt kívánjuk felhasználni.

⁵ Ilyen pl. UHLMANN Aladár: *A kohászati irodalom osztályozása*. Miskolc, 1955. 45 l. Ua.: *A bányászati irodalom osztályozása*. Miskolc, 1957. 79 l.

Annak következtében, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács az egyes könyvtári munkafolyamatok irányításában szervezetileg az illetékes szakbizottságokra támaszkodik, ezekre bizonyos hatósági jogok és kötelezettségek is háramlanak. Így az OOB-ra is : a központi osztályozás. A közelmúltban a Kiadói Főigazgatóság által is támogatva azon igyekeztünk, hogy a kiadásra kerülő nyomtatványok közreműködésünkkel tizedes jelzettel jelenjenek meg. A kiadói jelzettel előnyeik világosan állanak, de persze másokat is meg kell győznünk. A központi osztályozás ilyen vagy más megoldása biztosíthatná leginkább az egységes szakozást, az idővel mind több központilag megállapított jelzet az egyértelmű rendszerezést a szakkatalógusban. Hazánkban már annyira elterjedt a tizedes osztályozás, hogy nemzetközi viszonylatban is úttörő munkát végezhetünk a központi osztályozás megszervezése terén. Két-három főnyi kisebb tanulmányi csoportunk az idevágó forrásanyag felkutatása és értékelése után teszi majd meg javaslatát a szervezés járható útjára vonatkozólag.

Távlati terveink alapelgondolása a már előbb körvonalazott, egyes szakcsoportokat felölelő albizottságok szervezését és működését tételezi fel, mert csak ezek segítségével birkózhatunk meg széleskörű feladatainkkal, ezeken keresztül uralkodhatunk el nagy munkaterületünkön.

5. *Irányított dokumentáció.* Magyar vonatkozásban jelenleg dokumentációs irányítás csak néhány dokumentációs központ szakmailag határolt egyeztetésében lelhető fel. Ellenben nélkülözünk a szervezett központi irányítást, bár könyvtárügyünk szaktekintélyei a dokumentáció jelentőségét kétségtelenül ismerik. Így a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtártudományi Bizottsága már megalakulásakor feladatai közé sorolta és külön fejezetben⁶ összefoglalta a dokumentáció számos elvi kérdését.

Az Országos Könyvtárügyi Tanácsban is jól tudják, hogy a dokumentáció problémáival foglalkozni kell; sőt fel is merült az a kívánság,⁷ amelynek fontosságára jelen cikk^{7a} nyomatékosan kíván rámutatni, hogy dokumentációs szakbizottság létesüljön.

Egyebütt is, üléseken és megbeszéléseken, ismételten és fokozódó sürgetésként halljuk, hogy a dokumentáció nálunk elhanyagolt és megoldandó feladatokat vet felszínre. Majd a bibliográfiával, majd a tájékoztató szolgálattal kapcsolatban emlegetik, olykor a vonatkozások és összefüggések kellő ismerete nélkül, éppen csak valamilyen könyvtártudományi hiányérzet megnyilatkozásaként. Pedig régebben a fogalmat szélesebb körű jelentésében és könyvtári kapcsolataiban már elhatároltuk.⁸ Újabban JÁNSZKY Lajos⁹ ad műszaki dokumentációnk feladatainak jó meglátása mellett a dokumentáció központi problémáiról is rövid tájékoztatást 1950-ig. Mai témánk megkívánja, hogy az utóbbi tájékoztatást a jelen évtizedre vonatkozólag folytassuk. A magyar dokumentáció első hivatalos irányító szervének, az Országos Dokumentációs Központnak (ODK) megszűnése ellenére fennmaradt bizonyos irányítás; a jogutód, az Országos Könyvtári Központ (OKK) dokumentációs osztálya útján igyekezett a hivatali, szervezeti irányítást kézben

⁶ KÓHALMI Béla: *Könyvtártudományunk feladatai* [1955] Könyvtáraink és a dokumentáció c. fejezetet. (Klly. az MTA Nyelv- és Irod. tud. Oszt. Közleményeiből.)

⁷ HARASZTHY Gyula: *Könyvtárügyünk az OKT 1957. évi munkájának tükrében.* A Könyvtáros. 1957. 1. sz. 4–6. l.

^{7a} Időközben megalakult az Országos Könyvtárügyi Tanács dokumentációs szakbizottsága. Így ezirányú óhajunk a cikk megjelenésekor már tárgytalan.

⁸ *A dokumentáció fejlődése és időszerű kérdései a könyvtáros szemszögekből.* A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve. IV. 1941–1943. 28–50. l. Különlenyomatban is.

⁹ *A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon.* Magy. Könyvszle. 1956. 101–111. l.

tartani. Ennek módjairól számolt be Tóth András cikke.¹⁰ A hivatali megoldás, talán a JÁNSZKYNÁL említett okok miatt, itt sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Az OKK osztozott az ODK sorsában. A következő hivatali szerv, amelyre a fejlődés során, de FID tagsága révén is, a dokumentáció központi képviselője hárult, az Országos Széchényi Könyvtár, már nem is szervezett központi irányító szolgálatot, hanem csak akkor foglalkozott ilyen kérdésekkel, ha bel- vagy külföldi intézmények egyes esetekben hozzá mint a dokumentáció központi képviselőjéhez fordultak. Így például egy esetben, amikor a FID körkérdést intézett a tagállamokhoz, s bennünket is felszólított, hogy a nemzetközi szervezet 1955. évi közgyűlésén tárgyalt hat téma fontossági és sürgősségi sorrendjéről nyilatkozzunk, mi azt válaszoltuk, hogy Magyarország a nemzetközi dokumentáció leg-sürgősebb feladatainak az olyanokat tekinti, amelyek a nemzetközi kapcsolatok kimélyítésére alkalmasak, s ezért az I. (a dokumentációs adatszolgáltatás kicserélése) és az V. (a dokumentáció szerepe a termelékenység emelésében) témát kívántuk előtérbe helyezni, azzal az indoklással, hogy a dokumentációs adatszolgáltatás kicserélési lehetőségének kimunkálásával elsősorban juthatnánk az együttműködés oly fokára, ahol a megalapozott nemzetközi tájékoztatás a haladás szolgálatába állhatna. Ennek a szervezésnek előnyeit még avval is alátámasztottuk, hogy az egyes országokon belül kikényszerítene bizonyos fajta dokumentációs tevékenységet, amelyet eddig talán elhanyagoltak, de a nemzetközi együttműködésből származó előnyök láttán ezek elérése érdekében művelnének. Azt írtuk továbbá, hogy ugyanilyen elgondolások folytán kell előtérbe kerülnie az V. témának, mert a kiterjedt, alapos és kölcsönös adatszolgáltatásnak nagy jelentősége van a termelékenység emelésében, a nehézségek együttes leküzdésében. Állásfoglalásunk döntő súllyal esett latba, hogy ezek a témák kerültek első helyre, és indokolásunkat is közölték.¹¹

Eme kis siker ellenére sem gondoljuk, hogy a nemzeti könyvtár így „beugrásszerűen” szolgálhatná a dokumentációt. A nemzeti könyvtár a hazai nyomdatermékek természetes központja, ugyanakkor a nemzeti bibliográfia művelője és a központi címjegyzék ápolója és letéteményese, ezekre támaszkodva és ezekkel együtt szolgálhatja dokumentációnk ügyét.

Országos viszonylatban és a külföld felé kétirányú a dokumentációs tevékenység.

Az egyik irány a kívülről jövő. Dokumentumban megtestesült külföldi tudományos, gazdasági, műszaki eredményeket kell közvetíteni a magyar tudomány, népgazdaságunk, a műszaki haladás gyújtópontjai felé úgy, hogy kívülről a legfrissebbet, legjobbat, nálunk leghasználhatóbbat hozzuk be s úgy irányítani, hogy el is érkezzenek a felhasználás eredményessége szempontjából valamennyi fontos pontra, de főképpen a döntő helyekre.

Kifelé, vagyis a másik irányban, ugyanilyen lelkiismeretesen és körültekintően kell megszervezni az ellenszolgáltatásokat. Azokban a kérdésekben, ahol esetleg mi vagyunk jobban dokumentáltak, nemcsak azért nem hanyagolhatjuk el a felkészülést a viszonzási szolgálatra, mert gyakran tapasztalatcsereről van szó, a források kölcsönös kiegészítéséről, hanem azért sem, mert a dokumentációs szolgáltatásoknak ez a kölcsönössége a mi politikánknak, a békés egymás mellett élés politikájának jellemzője.

Mindkét irányban központi elgondolásra van szükség, a feladatok számbavételére és a véghezvitel tervszerűségére. A kötelezpéldányügy, a többször sürgetett bibliográfiai koordináló tevékenység, a könyvalappal kepcsolatos kérdések és ehhez csatlakozóan nemzetközi cserénk megfelelő szervezésével a nemzeti könyvtár nagyon jó szolgálatot

¹⁰ *A magyar dokumentációs hálózat időszerű kérdései.* Könyvtárü. Szle. 1951. 17—30. l.

¹¹ Vö. *FID irományok* 1956. F 56—58. sz. alatt.

tehet az ország dokumentációjának; de ennél jóval tovább kell jutnunk, a külföldi kapcsolatok legmegfelelőbb formáját kialakítanunk.

Egybefoglalva a dokumentáció központi irányításának kérdését: Könyvtártudományi Bizottságunk érdeklődik az elvi, Könyvtárügyi Tanácsunk a szervezeti kérdések iránt, nemzeti könyvtárunk készséggel áll a dokumentációs feladatok támogatására, vannak részeredményeink a szakmai dokumentációs központok munkájában, bibliográfiai, szabványügyi, egyetemi oktatási (LÁZÁR Péter) vonatkozásban, részletproblémák megoldására nemzetközi szinten publikációk (OROSZ Gábor) formájában, s dokumentációnk állapotával mégsem vagyunk megelégedve. Nem hiszem, hogy volna olyan komoly tényező, amely nem hiányolná, hogy a dokumentáció központi irányításában nem volt kire, mire támaszkodni. Azért kapcsoltuk össze jelen írásunkban az osztályozás és a dokumentáció problémáit, hogy nem lehetne-e a dokumentációban is felkutatni és sorompóba állítani az összes fellelhető erőket s minél előbb munkaközösségben egyesíteni, országos szakbizottságban, ahol a dokumentáció fejlődését állandóan figyelemmel kísérik s képesekké válnak a nemzetközi kapcsolatok ápolására, amint ezt az osztályozásra vonatkozólag fennebb vázoltuk. Legyen ezzel az elvi irányításnak is szilárdabb alapja! Össze kell hozni néhány e tudományágban tájékozott könyvtáros és dokumentártort az elinduláshoz, majd mind több ifjú törekvést felbreszteni és bevonni. Kell ez a fokozatosság, mert nincs más út, legalább is nincs gazdaságos út s nem szabad tovább elodáznai a megoldást.

6. *A kérdés időszerűsége.* Tervszerűbben és magasabb szinten három okból kell a dokumentáció szolgálatait igényelnünk és nyújtatunk: a világ folyásában bekövetkezett forradalmi változások, a kérdés megnövekedett nemzetközi jelentősége és az ehhez kapcsolódó politikai vonatkozások miatt.

Már a századfordulón felismerték a leghaladottabb elmék, hogy a nyomtatott és egyéb dokumentumokban, az ösztudományban felhalmozott ismeretanyagot az emberiség javára csak úgy lehet gyümölcsöztetni, ha azt összegyűjtik, rendszerezik, hasznosítják. Mennyivel inkább az újabban meggyorsult fejlődés mellett, amikor a társadalmi és gazdasági változások az ismereteket közkinccsé tették. A tudományban elért eredmények meggyorsítják a társadalmi és gazdasági fejlődést. Gyors kölcsönhatásban tudomány és társadalom egymást kiegészítik és együtt szédületes iramban haladnak előre. Ilyen körülmények között a dokumentáció is új utakra kényszerül. Azt írja a FID új elnöke,¹² hogy a tudomány, a tapasztalat, az információ közvetítése olyan módszereket kíván tőlünk, amelyek éppannyira különböznek az eddigi használtaktól, mint amennyire a mai technika a középkortól. Majdnem ugyanígy fejezi ki magát egyidejűleg az Unesco munkatársa¹³: „az Unesco felismerte, hogy olyan új korszakba léptünk, amelyben az információk és az ismeretek elterjesztése tekintetében a maitól annyira eltérő módszereket kell alkalmazni, mint amennyire a mi technikánk különbözik a középkortól.”

Hogy mivel járulhatunk hozzá mi ezekhez az új módszerekhez, nem ennek a cikknek, hanem a létesítendő „Dokumentáció Országos Szakbizottságá”-nak lesz gondja, ha a helyzet felmérésén túl eljut majd a feladatok differenciálásához és koordinálásához. A szakba vágó irodalom elég gazdag ahhoz, hogy eszméket adjon az elinduláshoz. Ilyen pl. egy keletnémet folyóirat cikkében¹⁴ az a megállapítás, hogy nem elég az érdekelteket dokumentációs nyilvántartó lapokkal tájékoztatni, hanem az asztalra kell tenni a fontos tanulmányt, telefonon felhívni az elfoglalt embereket, kezükre járni, továbbá

¹² KING A.: *The place of documentation today.* R. Doc. 1956. Vol. 23. 1—3. 1.

¹³ RAVAGE Denise: *Unesco et la documentation.* R. Doc. 1956. Vol. 23. 111. sköv. 1.

¹⁴ SCHWARZER Gerhard: *Die aktive Rolle der Dokumentation bei der Erfüllung der Forschungs- und Entwicklungspläne.* Dokumentation, 1957. 2—4. 1.

a technikai felvilágosítás mellett a kérdés gazdasági oldalán mutatkozó újra és hasznosra szintén ráterelni a figyelmet.

Ugyancsak ennek a bizottságnak lesz feladata, hogy felszámolja a dokumentációs technikában fennálló elmaradtságunkat. Általában is új felszerelésre kell szert tenni, új módszereket alkalmazni a kutatás egész vonalán, ha az új technika nyújtotta lehetőségeket és a haladás nagy és mindinkább növekvő szükségleteit egyensúlyba akarjuk hozni.

Közvetlen feladat a felkészültség állapotába kerülni akkorra, amikor, s ez nem távoli időpont, a nemzetközi együttműködés számunkra is szerencsés lehetőségeket nyújt. Az idézett RAVAGE-cikk az Unesco és a dokumentáció kölcsönös szolgálatainak részletes felsorolását tartalmazza. Az *Unesco könyvtári munkáját* s hogy ettől mit várhatunk, jól foglalta össze GOMBOCZ István.¹⁵ A segítség most még a kevésbé fejlett területek felé irányul, de a kiadványok száma ezeknek az exotikusnak nevezhető országoknak alig ismert nyelvén is mindinkább növekszik, onnan is jöhetnek használható eszmék és elgondolások. Van ezekben a publikációkban pusztán adatközlés. A színvonalbeli nagy eltérések ellenére azonban kétségtelen, hogy a gazdasági és technológiai fejlődésben és a vonatkozó kutatási eredményekben fokozott mérvű az olyan népek részvétele, amelyeket eddig műveltségük alacsonyabb foka miatt nem kellett a nemzetközi dokumentáció szempontjából figyelembe venni. Ez a nyelvi nehézség. Van azután szakmai nehézség is. A szakterületek fokozódó felaprózódása szakbarbárokat teremtett, akik szinte határtalan tudatlanságot árulnak el más specializált szakmák területén. Összeütközések származtak ebből a tudatlanságból, fölös energiapazarlás más szűkebb szakterület részéről már megoldott problémák újramunkálásából. A nemzetközi dokumentáció lesz hivatva a szaktudományok közötti érintkezés nehézségeit legyőzni, a nyelvi és színvonalbeli zűrzavarból a kivezető utat megmutatni. „A világ szellemi termékein uralkodni oly módon, hogy tényleg rendelkezésére álljanak ezek a termékek az egész emberiségnek, amelynek számottevő része még a létért küzd, ez a legtágabb értelemben vett világdokumentációs feladat”, olvassuk a FID lapjában.¹⁶

A népek együttműködése a szellemi termékek közös és kölcsönös kiaknázására annyi elönyt ígér, hogy a nemzetközi politika válaszfalain rést ütni először talán a világdokumentáció fog. A Szovjetunióban, ahol a műszaki és gazdasági dokumentációnak fejlett szervezete és ügyintézése alakult ki,¹⁷ de ahol az erőik e téren eddig a szocializmusnak megfelelő saját rendszer kidolgozására voltak lekötve, most kezdenek a nemzetközi dokumentáció problémái iránt érdeklődni, azok felé orientálódni. Nem lényeges, hogy függetlenül-e attól vagy azért-e, mert a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség főtitkára legutóbbi jelentésében¹⁸ ezt olvashatjuk: „... A nemzetközi politikában felmerült nehézségek ellenére kapcsolataink a kommunista államokkal mind szorosabbra válnak. A FID igyekszik az összeütközések fölé emelkedni, és visszautasít bármely oldalról jövő politikai befolyásolást. Az összes népfajok és nemzetek tudásainak kézenfekvő és természetes szükséglete, hogy szellemi munkájuk termékeit hozzáférhetővé tegyék. Szerencsére már megengedhetjük magunknak azt a gondolatot, hogy a jóézés és a bölcsesség végül is győzedelmeskednek...”

Járuljunk mi is hozzá a győzelemhez! Álljunk a haladás vonalába a javasolt munkaközösség megalkotásával. Volt idő, amikor a FID-ben csak az ETO istápolóját látták.

¹⁵ *Magy. Könyvszle.* 1957. 209—222. 1.

¹⁶ DONKER-DUYVIS F.: *Die internationale Förderung der Dokumentation mit Bezug auf die internationale Förderung des Patentwesens.* R. Doc. 1956. 80—82. 1.

¹⁷ MEDONOS S.: *Dokumentáció a Szovjetunióban.* Bp. [1953]. 26 l. (OSZK [fordítások] 715.)

¹⁸ DONKER-DUYVIS F.: *Rapport général sur les activités de la FID 1956—1957.* FID irományok F 57—62.

Ma már jóval több ennél. A mi osztályozó bizottságunk is igen szerény kezdet után tekintti át a szakma nagy területét. Nyolc év előtt az ODK, a dokumentáció akkori központi irányító szerve hozta létre az OOB-t, ma mi nagyon szorgalmazzuk a Dokumentáció Országos Szakbizottságának megalkotását, illetőleg most már céltudatos működését. Nem lesz ennek könnyű az útja, hiszen a dokumentáció majd minden ágazata radikális reformokat kíván meg. Részleteiben hogyan fogják ezeket megoldani, az új bizottságnak lesz gondja. Mi csupán a probléma fontosságára hívtuk fel a figyelmet.

VEREDY GYULA

A nemzeti könyvtárak szervezete és működése. I. A nemzeti könyvtárakról általában. A *Library Trends* 1955. évi júliusi számát teljes egészében a nemzeti könyvtárak problémáinak szenteli. Az összefogó tanulmány¹ hangsúlyozza, hogy a nemzeti könyvtárak a „könyvtárak könyvtárai”, s keresi azokat a meghatározó jegyeket, amelyek a nemzeti könyvtárakat közösen is jellemzik.

Valóban a nemzeti könyvtáraknak mint ilyeneknek a problémái, ma már az egyes nemzeti kultúrák sajátosságai, valamint a nemzetközi kulturális kapcsolatok kifejtése és elmélyítése szempontjából egyaránt egyetemes érdekűek, s a könyvtárak elérték a fejlettségnek azt a fokát, amely már, éppen a társadalom szükségleteinek megfelelően, sürgős megoldást s a megoldásokban bizonyos fokú összehangolást kíván.

Nyilvánvalóan ezek a szempontok vezették a *Library Trends* szerkesztőségét, amikor ezt az igen fontos könyvtári kérdést: a nemzeti könyvtárak működését reflektorfénybe állította, s helyzetüket a jelentések alapján ismertette.

Az adatokat szolgáltató könyvtárak köre — sajnos — közel sem teljes, s egyelőre talán túlzott követelést is jelentene a teljességre való törekvés. Hiba lenne azonban az örvendetesen alakuló kapcsolatokat és a nemzetközi adatszolgáltatás jelentőségét lebecsülve, nem foglalkozni azokkal a kérdésekkel, amelyek ezidőszert is felismerhetők és rendezésre várnak. Nyilvánvalóan elsősorban ezt a célt szolgálja a nemzeti könyvtárak vezetőinek 1958-ra tervezett nemzetközi találkozója is. Az egyes helyeken elért eredmények, a kísérletek és tapasztalatok alapján kialakult gyakorlat ismerete, semmi esetre sem egyszerű utánzás útján, hanem a nemzeti sajátosságoknak, valamely ország kulturális szervezetségének, a népesség lélekszámának, az ilyen célra fordítható anyagi eszközök lehetőségeinek s egyéb meghatározó jegyeknek figyelembevételével, a nemzeti könyvtárak s ezeken keresztül az egyes államok kulturális fejlesztésének szolgálatába állíthatók. Megfontolt és szervezett felhasználásra gondolunk; s ezért már kiindulópontunk is a szervezett szabályozás felhasználása, közelebbről meghatározva: a rendelkezésünkre álló nemzeti könyvtári szabályzatok. Ezek hiányában támaszkodunk az egyes nemzeti könyvtárak jelentéseire.

Valamely társadalom szükségletei rendszerint megelőzik a jogi szabályozást. Ez az oka annak, hogy minden társadalomban előljárnak az igények és azokat követik a kielégítésükre vonatkozó szabályozások. Minél gondosabb, előrelátóbb és tudományosabb azonban az igények kutatása, minél körületekintőbb a nemzetközi példákat is figyelembevevő diagnosztika és a megoldás keresése, annál közelebbi, annál hasznosabb a jogszabályi rendezés. A tervezett és megfontolt fejlesztés meggyorsítja a szabályozás ütemét és lehetővé teszi, hogy a társadalom szabályozó ereje a fejlődés és a kibontakozás során is támogassa a kulturális célkitűzések megvalósítását.²

¹ *Place of the National Library.* *Library Trends.* 1955. July.

² TAKÁCS József: *A könyvtári jog a könyvtári munka szolgálatában.* Magy. Könyvszle. 1956. 320—324 l.

RANGANATHAN, a neves indiai könyvtáros a könyvtári jog-szolgáltatásról írt könyvében helyesen mondja, hogy „a könyvtárak kialakulásának és fejlődésének egyedül a könyvtári jogszolgáltatás a szilárd alapja, amely természetesen önmagában ugyan nem elegendő, de mint megalapozás elengedhetetlen”.

A tervszerű szabályozás, a helyesen alkalmazott példák az ésszerűbb és takarékosabb megoldásokhoz vezetnek. Az így megtakarított munka és pénz a könyvtárak fokozottabb fejlesztésére fordítható.

Ezeknek a szempontoknak a figyelembevétele az öncélú szervezés és szabályozás helyébe a tudományos elemzés és rendezés előnyeit állítja. A könyvtári rend meghatározásának, a belső könyvtári munka szabályokhoz kötésének, a könyvtári szolgáltatások körülírásának és a kulturális igényekkel jelentkezőkkel történő közlésének, együtt: a könyvtárszervezés és igazgatás céltudatosságának tágabb értelemben; a könyvtárak szervezetének; az egyes könyvtárak feladatkörei kijelölésének, a könyvtárak bel- és külföldi érintkezése szabályozásának már szorosabb értelmezésben is a könyvtári jog, ez a fiatal tudományág ad lehetőséget. A könyvtári jog jelentőségének felismerése vezetett arra, hogy az American Library Association könyvtári jogalkotó bizottságot szervezett, amelynek feladata: a könyvtári jogalkotásról való tájékoztatás, felvilágosításadás, valamint a könyvtári jogszabályok gyűjtése és az ebben való részvétel.

Elsősorban a szabályzatok alapján, a könyvtári jog szemüvegén keresztül foglalkozunk most a nemzeti könyvtárakkal.

Az első feladat a *nemzeti könyvtárak fogalmának meghatározása*, annak a megjelölése, hogy mely könyvtárak helyzetét, feladatait, funkcióit, hivatását és jövőndő perspektíváit kívánjuk vizsgálni.

Mindjárt az alapvető kérdés tisztázásánál nehéz helyzetbe kerülünk, mert a nemzeti könyvtár fogalmát nem adhatjuk szabatos szövegezésben. A nemzeti könyvtárak az aktív átalakulás korában vannak, meglepően komplex szervezetek, s ha a legújabban alapítottak közül némelyek le is másolják az előzőket, közülük a legtöbb mégis jellegzetesen eredeti, nehéz őket egyrétű osztályozásnak alávetni, sőt büszkén viselik különbözőségük jeleit.³

A fogalom meghatározás nehézségét jól jellemzik az osztrák nemzeti könyvtár jelentésében a következők: „Majdnem minden államban van egy olyan könyvtár, amelyet minden más könyvtártól megkülönböztetnek és nemzeti könyvtárnak tekintenek, még abban az esetben is, ha esetleg ezt elnevezésében nem jelölik meg.” Hogy ez mennyire így van, láthatjuk pl. L. O. Th. TUDEERnek, a finnországi tudományos könyvtárakról írt tanulmányában amikor ezt mondja: „A helsinki Egyetemi Könyvtár Finnország nemzeti könyvtára, bár ez nincs kifejezetten kimondva.”⁴

A nemzeti könyvtárak feladatkörét más-más államokban igen eltérő módon jelölik ki. Nem támaszthatunk azonban olyan igényt, hogy csak azt a könyvtárt tekintsük valóságos nemzeti könyvtárnak, amely ezeknek a feladatoknak maximumát látja el. Helyesen mondja az osztrák könyvtár jelentése, hogy a nemzeti könyvtárnak nem feltétlenül szükséges minden feladatot vállalnia, sőt az sem szükséges, hogy az illető ország legnagyobb könyvtára legyen, vagy hogy a legtöbb olvasó látogassa, de az országban mindenképpen különleges társadalmi funkcióit kell betöltenie, és a kiemelkedő könyvtári szolgálatot kell szimbolizálnia.

A *Library Trends*ben a Schweizerische Landesbibliothekről szóló jelentés ugyan azt mondja, hogy „olyan föderatív államban, mint Svájc, nincs sem szükség, sem lehető-

³ *Current trends in national libraries*. Conclusion. *Library Trends*. 1955. July. 106—116. l.

⁴ Lauri O. Th. TUDEER: *A tudományos könyvtárak helyzete Finnországban*. Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen. 1953. 2. sz.

ség általános nemzeti könyvtárra, mert a kulturális ügyek szigorúan a kantonokra tartoznak, a kantoni és községi könyvtárak nagy száma pedig a lakosság egyéni szükségleteit, nyelvüknek, vallásuknak és egyéb jellemző tulajdonságuknak megfelelően kielégíti. A Schweizerische Landesbibliothek éppen ezért azt a megbízást kapta, hogy a lehető legtéljesebben foglalkozzék a helveticákkal, külföldi kiadványokat pedig csak akkor gyűjtsön, ha szerzőjük vagy tartalmuk miatt az ország számára fontossággal bírnak." Hangsúlyozza a jelentés, hogy a könyvtár országos bibliográfiai központtá vált. Kétségtelen, hogy valamely ország akár nem adja meg egy meghatározott könyvtárnak a „nemzeti” jelzőt, akár történelmi alapokon többet is megjelöl azzal, mégis tudja, mit ért az alatt. Ezt mutatja a gyakorlat, maga az élet.

Az olasz *Codice delle Biblioteche Italiane* két könyvtárat nevez Biblioteca Nazionale-nak, s az olasz jogi szabályozásról szóló legújabb beszámoló most is egyaránt szól a római és a firenzei nemzeti könyvtárakról.

Az angol jelentés is beszél a British Museumról, a National Central Library-ről és a walesi nemzeti könyvtárról. Franciaországban a párizsi nemzeti könyvtárak egyesületének a Bibliothèque Nationale-on kívül még három különgyűjteménye van, s ezeken kívül nemzeti könyvtárak még a strassburgi egyetemi könyvtár és az algériai Nemzeti Könyvtár is. Egyébként a svájci jelentés inkább más fogalmi meghatározás miatt hártja el a meghatározást, hiszen a svájci Nemzeti Könyvtár létesítéséről 1911-ben Szövetségi Törvényt is hoztak, amelynek alapján 1912. szept. 7-i kelettel, majd legutóbb 1953-ban külön szabályzatot adtak ki a Nemzeti Könyvtár vezetéséről és igazgatásáról. Igaza van L. O. Th. TUDERNEK, amikor a finnországi könyvtárakról írt beszámolójában megjegyzi, hogy a külföldi könyvtárközi kapcsolatok önmagukban is megkívánják, hogy legyen olyan nemzeti könyvtár, ahová ezeket irányítani lehet.

Összefoglalva tehát az elmondottakat: függetlenül attól, hogy ezt a nevet viseli-e, minden állam létesít egy olyan könyvtárat, vagy megbíz bizonyos bel- és külföldi kapcsolatok intézésével egy már meglévő könyvtárat, amely végül is a nemzeti könyvtár feladatait kell, hogy ellássa. A továbbiakban ilyen tágabb értelmezésben, azonban a valóságnak megfelelően beszélünk a nemzeti könyvtárakról.

Figyelembevéve az elmondottakat, a nemzeti könyvtár fogalmát a valóságból levezetve empirikusan vagy a tapasztalati elemek figyelembevételével eszei alapokon határozhatjuk meg. Az előbbi a jelenlegi helyzet keresztmetszetét, az utóbbi bizonyos fokig a fejlődés irányát mutatja meg.

A svéd Királyi Könyvtár, mint nemzeti könyvtár elsősorban a kutatás és a tudományos munka szolgálatában áll. A nemzetközi tudományos és kutatómunka előmozdítása érdekében központi tájékoztató szervként működik. Ennek keretében felvilágosításokat ad a svéd könyvtárakban levő könyvekről, kéziratokról, térképekről stb., választ ad a Svédországot érintő bibliográfiai kérdésekre, és a svéd kutatók érdekében külföldi vonatkozású tájékoztatókat nyújt. A bolgár Nemzeti Könyvtár alapszabályzatában feladatai közé sorolja a tudomány és kultúra általános fejlődésének előmozdítása érdekében a könyvtárügy és a bibliográfia kérdéseinek tudományos kidolgozását, valamint a szükséges kutatómunka mellett időszakos és dokumentációs művek kiadását is.

A japán Országgyűlési Könyvtár mint nemzeti könyvtár az 1948-ban működésével kapcsolatban hozott törvény értelmében elsősorban a hivatalos jellegű kiadványokat gyűjti és teszi hozzáférhetővé a nyilvánosság számára. Az azelőtt független állami könyvtárak azóta az Országgyűlési Könyvtár fiókjai, és közös igazgatás alatt állanak. Egyébként is központi szerepet kapott a japán nemzeti könyvtár a könyvtárközi kölcsönzésben, a könyvtárosok továbbképzésében, az egységes címfelvételek kialakításában, központi címjegyzék vezetésében stb.

A Lenin Könyvtár alapszabályzata szerint mint a Szovjetunió központi könyvtára gyűjtési feladatain kívül az ajánló bibliográfia központja, a könyvtártudomány, a bibliográfia és könyvtörténet országos méretű tudományos kutatóintézete. Irányító szerepet visz a bel- és külföldi könyvtárközi kölcsönzésben, bibliográfiákat ad ki, könyvkiállításokat rendez, könyvtárközi cserét folytat, tudományos kutató- és tudományos módszertani munkát végez, tudományos közleményeket állít össze és ad ki. Előmozdítja a szovjet könyvtárügy fejlődését, módszertani segítséget nyújt az ország közművelődési és tudományos könyvtárainak stb.

A lengyel Nemzeti Könyvtár — szabályzata szerint — sajátos könyvtári feladatain kívül regisztrálja a lengyel sajtótermelést, tudományos munkát kezdeményez, végez és ad ki a bibliográfia és egyéb könyvtártudományi tudományágak területén, a lengyel könyvtárak állományát központilag nyilvántartja, kezdeményezi, szervezi és ellátja a könyvtárközi kölcsönzést, kiadványcserét bonyolít le, módszertani segítséget nyújt az ország többi könyvtárosainak, részt vesz a könyvtárosok továbbképzésében stb. Hasonló jellegű feladatokat lát el az albán Nemzeti Könyvtár is, s különösen a bibliográfiai munkát teszi központi kérdéssé. Céljául tűzte ki egy Albániára vonatkozó átfogó bibliográfia kiadását.

A New-Zealand-i Nemzeti Könyvtár sajátos feladatain kívül könyvforgalmi munkakört is ellát, foglalkozik a könyvtárosképzéssel, központi címjegyzék és bibliográfiai központ is. Az izraeli Nemzeti Könyvtár központilag látja el katalóguscédulákkal a többi könyvtárat, az egyetemmel karöltve szervezi a könyvtárosképzést. A British Museum is végez olyan feladatokat, amelyek a könyvtárközi kapcsolatokat szolgálják. Kiállításokat rendez, szaktanácsokat ad, bibliográfiai szolgálatot lát el, elosztja a főlőpéldányokat és így tovább. A Bibliothèque Nationale kiterjedt kapcsolatokat tart fenn más francia és külföldi könyvtárakkal, a könyvtárközi kölcsönzésben vezetőszeret viz, kiállításokat rendez stb. Az olasz Nemzeti Könyvtáraknál (Róma, Firenze) hasonló a helyzet. A holland Királyi Könyvtár központi katalógusokat ad ki, könyvclearing-központ, a duplumcsere rendezését és a központi címjegyzék vezetését egyaránt feladatának tekinti. Szoros könyvtárközi kapcsolatokat tart fenn a bel- és külföldi könyvtárakkal a török Nemzeti Könyvtár is.

Az Országos Széchényi Könyvtár, mint a magyar nemzeti könyvtár, törvényerejű rendelet és minisztertanácsi határozat alapján a sajátosan könyvtári munkán kívül ellátja a rábízott könyvtári hatósági feladatokat és könyvtártudományi, módszertani, valamint bibliográfiai segítséget nyújt valamennyi magyar könyvtárnak. Központi címjegyzékeket vezet a könyvtárak könyv- és folyóiratállományáról, összehangoló tevékenységet végez az országban folyó bibliográfiai munkát illetően, a könyvtárközi kölcsönzés előmozdítása érdekében könyvalapot létesít és központi feladatokat lát el a külföldi könyvtárközi kölcsönzésben.

Nem vehetjük sorra a nemzeti könyvtárat, s az egyes könyvtárak feladatait sem sorolhatjuk fel teljességükben. Célunk ezúttal csupán az, hogy a példaszzerű felsorolással is érzékeltessük: a lényegében közös célzatú kulturális intézmények között a nemzeti sajátosságoknak, a történelmi hagyományoknak és a fejlődés különbözőségének következtében egymástól eltérő megoldási és szervezeti fo.mái vannak.

A feladatokkal kapcsolatban, összefoglalóan a következőket állapíthatjuk meg:

Ma már világszerte és egységesen jelentkeznek olyan könyvtári szolgálattal kapcsolatos igények, amelyeket mind a belföldi, mind pedig a nemzetközi könyvtárközi érintkezésben valamely, az ezeknek megfelelő feladatokkal kifejezetten is megbízott szervnek kell ellátnia. A fejlődés tendenciája kétségtelenül az, hogy ezt a megbízást országoként egy szerv, még pedig olyan intézmény kapja, amely a nemzeti sajátosságokat a legteljesebb mértékben magában foglaló gyűjtemény is egyben. Önmagától adódik tehát

az a helyzet, hogy egy ország könyvtárainak egyetemét, bel- és külföldi viszonylatban egyaránt legtöbbször a nemzeti könyvtár képviselje.

A könyvtárakkal kapcsolatos *igényeknek kielégítési formáit* — a jelenlegi helyzetben — a következőképpen csoportosíthatjuk :

1. A nemzeti könyvtár maga a könyvforgalmi és bibliográfiai központ is (pl. Lengyelországban, a Szovjetunióban, Magyarországon).

2. A nemzeti irodalom értékeit hagyományosan a legteljesebb mértékben gyűjtő nagy állami könyvtár mellett kialakítanak egy újabb gyűjteményt, amely a könyvforgalmi feladatok ellátására is hivatott, s a könyvtárakat külföldi viszonylatban képviseli. Ezt nevezik nemzeti könyvtárnak (pl. Angliában, Csehszlovákiában, Romániában).

3. A nemzeti könyvtárral szoros együttműködésben, de külön szervezetben alakul meg a bibliográfiai intézet (pl. Bulgáriában).

4. Nincs kifejezetten kimondott nemzeti könyvtár, de a *szükség alapján a gyakorlat* lényegében egy nagy állami könyvtárat nemzeti könyvtárrá fejleszt (pl. Finnországban).

5. Még nem alakult ki az a helyzet, hogy kifejezetten egy könyvtárat tekinthessünk nemzeti könyvtárnak, mivel anyagával több könyvtár versenyezhet, viszont a könyvforgalmi feladatokat külön erre a célra szervezett könyvforgalmi központ látja el (pl. a Német Demokratikus Köztársaságban, New Zealandben).

Természetesen ezek a kategóriák nem vonhatók meg mereven és vannak még ezek között is mozgó, átmeneti jellegű megoldások, sőt a régi rendszerhez való visszatérések (pl. Csehszlovákiában 1958-tól).

Bár a nemzeti könyvtárak ilyen sokrétű és változatos képet nyújtanak, kétségtelen, hogy *célkitűzéseikben* sok közös elemet is találunk. Elsősorban fő gyűjtési körükben és anyaguk felhasználásában találkoznak. Ez pedig az illető nemzet sajátos szellemi termékeinek lehető legteljesebb gyűjtésében, megőrzésében és elsősorban a tudományos kutatás számára való feltárásban jelentkezik. Ez adja meg a könyvtárak nemzeti jellegét és ebből következnek okszerűen egyéb feladatok kitűzései, amelyek azután közös jellemző sajátosságokká válnak. Az ilyen, az egész nép kulturális életére nézve elsőrendű fontosságú feladatok ellátása szükségképpen állami tevékenység kell, hogy legyen, s ezért a nemzeti könyvtárak állami könyvtárak, személyzetük közalkalmazottakból áll.

Figyelembevéve továbbá, hogy valamely állam területén belüli könyv-, folyóirat- és hírlapkiadás szükségképpen nemzeti jellegű és érdekű, az ilyen anyagot teljességre törekvően kell gyűjteni és muzeális céllal megőrizni. Ezért a jogszabályalkotás a nyomdák, illetőleg a kiadókat kötelezpéldányszolgáltatásra kötelezi.

A nyomdatermékeknek, illetőleg sokszorosításoknak ellenőrzése és az ezt a célt szolgáló jegyzékek mellett történő beszolgáltatása, automatikus kontrollja a könyvkiadásnak is. Logikusan és önként kínálkozik tehát az, hogy a nemzeti könyvtárak vagy teljesen maguk vállalják a nemzeti bibliográfiai kiadását, vagy legalább teljes gyűjteményük és szakértelmük alapján közreműködjenek azok szerkesztésében.

Az állami szolgálatok ellátása szükségessé teszi az állami fenntartást vagy legalábbis a nagymértékű és egyre inkább növekvő összegű állami támogatást.

A nemzeti könyvtárak fenntartása és működtetése a kulturális színvonal emelkedésével egyenes arányban növekszik fontosságában is. A számukban és anyagukban bővülő könyvtárak, valamint a kultúrigények növekedése elengedhetetlenné teszi a könyvtárak hazai és nemzeti együttműködésének fokozását, hazai viszonylatban a koordinálás szükségét, nemzetközi viszonylatban pedig az illető ország könyvtárainak képviselőt. Ezután természetes, hogy erre a feladatra azt a gyűjteményt kell kijelölni, amely egyrészt a legreprezentatívabb mértékben és módon képviseli a sajátosan nemzeti szellemi

termelést, másrészt az állami fenntartás, illetőleg támogatás következtében is legjobban mentesíthető a lukratív szempontoktól. Így kerülnek a nemzeti könyvtárakkal szoros kapcsolatba a könyvforgalmi feladatok s ezek jó ellátása érdekében a különböző nyilvántartások, a központi címjegyzékek.

A nemzeti könyvtárak széles és tudományos apparátusa szükségképpen magas szintet képvisel, ezért ezek az intézmények lesznek hivatva arra, hogy a magasfokú tájékoztató-szolgálat állomásai s végül valamennyi hazai könyvtár támogatói, módszertani irányítói, sőt a könyvtárak kérdéseit rendező jogszabályalkotás kezdeményezői és a könyvtárosképzés és továbbképzés segítői legyenek.

Azok a szolgálatok, amelyeket ma már világszerte egyre inkább a nemzeti könyvtárak látnak el, feltétlenül megkívánják, hogy ezek tudományos és nyilvános könyvtárak legyenek, valamint azt is, hogy használatukat ingyenessé tegyék.

A nemzeti könyvtárak szabályzataiból és jelentéseiből kitűnően, minden különbözőségük ellenére is, már ma feltalálhatók bennük ezek a közös jellemvonások, s különösen fejlődésükben állapíthatók meg a fentiekben vázolt elemek. Így alakulnak ki állami támogatással a legteljesebb nemzeti irodalmi termékekkel rendelkező gyűjteményekből a nemzeti könyvtárak, amelyek közvetve vagy közvetlenül a belföldi és nemzetközi könyvforgalom, valamint a magasfokú bibliográfiai és könyvtártudományi munka irányítóivá válnak.

A közös elemek felkutatása mellett igen érdekes egy pillantással betekinteni azokba a szabályzatokba, amelyek az egyes nemzeti könyvtárak *különleges feladataira* is rámutatnak.

A könyvtártudomány megbecsülését jelzik azok a jogszabályok, amelyek a nemzeti könyvtárakat kifejezetten a tudományos kutatóintézetek jogállásával ruházzák fel, és így az azok számára biztosított kedvezményekben részesítik. A Lenin Könyvtár alapszabályzatára vonatkozó miniszteri rendelet ezt éppen olyan határozottsággal mondja ki, mint a Matica Slovenskáról, a szlovák nemzeti könyvtárról szóló törvény.

A nemzeti könyvtárak a fejlődés során szükségképpen önálló jogi személyek, egyes jogalkotások ezt kifejezetten is kimondják. Így pl. 1925-ben a Library of Congress-re is kimondották a jogi személyiséget, hogy tulajdonjogokkal rendelkezhessek.

Ma még esetenkénti rendezés tárgya a különgyűjtemények helyzete. A fejlődés tendenciája kétségtelenül az, hogy a haladással lépést tartó nemzeti könyvtárak hagyományos és állományukhoz immár szorosan hozzátartozó különgyűjteményeik (kézirat-, térkép-, aprónyomtatvány- stb. gyűjtemények) mellett a zenei és színházi irodalom dokumentumait, és ezzel kapcsolatos technikai reprodukcióikat (fényképeket, hanglemezeket, mikrofilmeket stb.) is gyűjtsenek. Ezeknek a könyvanyaggal való szoros kapcsolataik miatt és az egyre jobban fejlődő tájékoztatószolgálat teljessé tétele érdekében feltétlenül helyet kell kapniok a nemzeti könyvtárakban. A fejlődés irányát világosan mutatja éppen a Bibliothèque Nationale esete, ahol a még önálló különgyűjteményeket szükségesnek tartották a Párisi Nemzeti Könyvtárak Egyesületében fogni össze.

Bár a tárgyi emlékek gyűjtése nem könyvtári feladat, találunk olyan nemzeti könyvtárakat is, ahol ezzel is foglalkoznak, mert még nem vált szükségessé a differenciálás. Így pl. a Matica Slovenská az irodalmi múzeum feladatait is ellátja, és gyűjti azokat a tárgyi emlékeket, amelyek kapcsolatban vannak a szlovák irodalmárok és más közéleti férfiak munkásságával.

Különleges feladatot jelent a magyar nemzeti könyvtár számára egyes könyvtári műemlékek fenntartása és bemutatása, az ország különböző részein.

A nemzeti könyvtárak feladatainak sokrétűségét és a fejlődés perspektíváját jelzik a könyvtári szabályzatok olyan rugalmas meghatározásai, mint pl. a lengyel, amely

kimondja, hogy : a varsói Nemzeti Könyvtár feladata „végül” a művelődés- és művészetügyi miniszter által adott, „egyéb könyvtári vonatkozású megbízások elvégzése”.

A nemzeti könyvtárak fogalmának meghatározása és feladataik vizsgálata után *keletkezésüket* illetően is vessünk rájuk egy futó pillantást.

A nemzeti könyvtárak mint a társadalom szükségletei alapján létrehozott kultúrközpontok ilyen elnevezéssel csak mintegy egy évszázados fejlődésre tekinthetnek vissza. Eredetüket illetően a következő kategóriákat különböztethetjük meg :

Az önálló állami léttel és jelentősebb nemzeti hagyományokkal rendelkező népeknél történeti fejlődés következményei. Ezen a nagyobb kategórián belül megkülönböztethetjük a királyi (uralkodói) alapítású könyvtárakat, mint pl. a holland, francia, spanyol, osztrák és japán nemzeti könyvtárakat, amelyek azután más gyűjteményekkel is gazdagodtak. A magán- vagy közgyűjteményeknek az uralkodói könyvtárba való beolvasásával, illetőleg egyesítésével váltak par excellence nemzeti könyvtárakká az angol, a dán, svéd, belga és a brazil nemzeti könyvtárak. Szerzetesrendi, főúri vagy más magán-személyek alapítása indította el az orosz (szovjet), a magyar, a svájci, a firenzei olasz, az argentinai és a mexikói nemzeti könyvtárakat. A történeti fejlődés harmadik típusa azáltal vált nemzeti könyvtárrá, hogy a könyvtárak versenyében valamely ország legjelentősebb könyvtárává küzdötte fel magát. Ilyen a Library of Congress, az Észak-Amerikai Egyesült Államok nemzeti könyvtára, a finn, a norvég, az ír, valamint a kínai nemzeti könyvtár.

A nemzeti könyvtárak másik nagy kategóriája azoké, amelyeket kifejezetten ilyen célra hoztak létre. Ezek az újabb alapítású könyvtárak látszólagos ellentmondással, a valóságban azonban igen érthető okokból fokozottabban, mindenesetre kifejezett kívánságok és határozott jogszabályi rendelkezések alapján látják el a nemzeti könyvtári feladatokat, hiszen a spontán fejlődés helyébe a tervszerű fejlesztés lépett, s ezen belül hasznosítható valamennyi szerzett tapasztalat. Ennek a ténynek a felismerése készítette az egyes államok törvényhozását is arra, hogy a történelmileg kialakult nemzeti könyvtárak működését szabályozzák azáltal, hogy nemzeti könyvtári működésüket pótlólag, jogszabályi úton rendezik.

A nemzeti könyvtárrá szervezett, illetőleg ilyen feladatokkal kifejezetten megbízott könyvtárak szintén különböző típusúak.

Az önállósuló államok már eleve létrehozzák a központi állami könyvtárakat, amelyeket nemzeti könyvtárakká tesznek. Ezeknek az államoknak a könyvtári jogalkotása is fejlett. Ilyen a helyzet pl. Indiában. Új alakulású nemzeti könyvtárakat találunk pl. Albániában, Bulgáriában, Izraelben és Törökországban. Új jogszabályi rendezést találunk azonban más helyeken is, mint pl. Japánban vagy Dél-Afrikában. Speciális rendezés és külön típusnak tekinthető az, ahol a történelmileg fejlődő nagy gyűjtemény mellett az új igények kielégítésére, elsősorban a könyvforgalmi és bibliográfiai feladatok ellátására külön nemzeti könyvtárt szerveznek. Ilyenek pl. az angol National Central Library és a Biblioteca Centrala de Stat, a román nemzeti könyvtár.

Akár történeti fejlődés folyamányaként, akár ilyen célú szervezéssel jöttek létre *a nemzeti könyvtárak*, mégsem voltak közömbösek *a jogalkotás szempontjából* sem. Az alapszabályzatok meghatározása néhol törvényben, királyi vagy kormányhatósági rendeletekben, főfelügyeleti szervek rendelete útján vagy ilyen jogszabályok mellékleteként, vagy felhatalmazása alapján történt meg. Több helyen az alapvető rendelkezések magasabbrendű jogszabályban nyertek meghatározást, az alapszabályzat kiadására pedig maga a nemzeti könyvtár hivatott.

A nemzeti könyvtárak feladatkörének kijelölésével kapcsolatban törvényhozási rendelkezéseket találunk az Észak-Amerikai Egyesült Államokban (1802, 1897), Dél-Afrikában (1893, 1954) Svájcban (1894, 1911, 1912), Olaszországban (1907), a Slovenská Maticán

illetően (1954) és Magyarországon (1956). Államfői rendelettel (királyi rendelet) nyerték megalapításukat, illetőleg váltak nyilvános, nagy állami könyvtárrá a francia (1735), a dán (1793), a mexikói (1857), a firenzei olasz (1861), a japán (1897, 1948), a spanyol (1930) és a svéd (1946) uralkodói (királyi) könyvtárak. Kormányrendelettel lettek nemzeti könyvtárak Brazília (1810), Argentína (1810), Japán (1897, 1948), Kína (1909, 1925, 1929) vezető könyvtárai. Kormányrendeletben kapott felhatalmazással, illetőleg annak mellékleteként szabályozták a nemzeti könyvtár helyzetét Lengyelországban (1954). A Szovjetunió Lenin Könyvtárának legújabb szabályzata 1955-ből való.

Az Egyesült Államokban igen sokféle könyvtári törvény van. Ennek az az oka, hogy a 48 tagállam a területére vonatkozóan önállóan látja el a könyvtári jogalkotást. A legújabb gyűjtemény 1930-ból való. Az Egyesült Államok Könyvtárainak Tanácsa két évenként közzéteszi a *Könyvtári szolgálat és jogalkotás* című tájékoztató jelentést.

Az elnevezésre vonatkozó jogszabályt nem találunk, de megállapíthatjuk, hogy a nemzeti könyvtár címet használják Spanyolországban (1836), Hollandiában (1884), Albániában (1922), Angliában a National Central Library-re (1930), Ausztriában (1945), New Zealandben (1945) és Törökországban (1948).

Ami a *nemzeti könyvtáraknak* valamely állam *könyvtári szervezetébe való beépítését* illeti, általánosságban azt mondhatjuk: ezek a könyvtárak önálló állami tudományos könyvtárak; jelentőségüknél fogva az igazgató mellett tanácsok (bizottságok) működnek; főfelügyeletük a kulturális miniszterhez tartozik. Vannak azonban más megoldások is. A dél-afrikai nemzeti könyvtár pl. a kormány felügyelete alá tartozik. A speciális helyzetben levők közül megemlítjük a British Museumot, amelynek főfelügyelete az „Ügyvivő Tanács”-on keresztül a törvényhozáshoz tartozik, és amelyet az alsóházban a parlamenti titkár képvisel, és a Library of Congress-t, amelynek főfelügyeletét a Könyvtári Bizottság útján a kongresszus látja el. Különleges a francia megoldás is, ahol a Bibliothèque Nationale főigazgatója egyben a minisztériumban szervezett „Francia Könyvtárak és Nyilvános Olvasószolgálat Igazgatóságá”-nak igazgatója is. Mint az általánosítástól való eltérést említjük meg végül a Schweizerische Landesbibliothek-et, amely egy bizottság közvetítésével a minisztérium belügyi osztályának főfelügyelete alatt áll. Svájcban egyébként a könyvtárak közös felügyeleti hatóságának hiányában a könyvtárak egymásközötti kapcsolatait a Könyvtáros Egyesület keretében bonyolítják le.

II. A nemzeti könyvtárak gyűjtőköre. Már a közös jellemző keresése alkalmával jeleztük, hogy minden nemzeti könyvtár elsősorban saját országának dokumentumait gyűjti, s etekintetben teljesen megegyeznek, hiszen nélkülül elveszítenék nemzeti könyvtári jellegüket. A gyűjtőkörnek ebben a minimumában eltérés nincs. Bizonyos különbségek mutatkoznak azonban a gyűjtőkör horizontális meghatározásában.

Csak egy-egy nép sajátos szellemi termékeinek általános gyűjtőkörű könyvtárai a dél-afrikai, a svájci, a szlovák nemzeti könyvtárak. Azonos a helyzet Romániában, de itt meg kell jegyeznünk, hogy bár az utóbbi években különálló nemzeti könyvtárat állítottak fel, etekintetben az Akadémia Könyvtárát kell nemzeti könyvtárnak tekintenünk. A tuniszi Nemzeti Könyvtár a keleti kiadványok általános gyűjtését tekinti feladatának.

A nemzeti könyvtárak nagyobb része saját nemzeti dokumentumain felül a tudományok fejlesztéséhez, elsősorban irodalmi és történeti vonatkozásban, de minden esetre inkább a humaniorák tekintetében terjeszti ki gyűjtési körét a külföldi klasszikusok eredeti nyelven megjelent első kiadásaira és egyéb alapvető, standard művekre. Ebbe a csoportba sorozhatók a British Museum, a Bibliothèque Nationale, a firenzei és római olasz, az izraeli, a lengyel, a magyar, az osztrák, a svéd, a török és a walesi nemzeti könyvtárak. Az albán és bolgár nemzeti könyvtárak gyűjtőköre még tágabb,

s tömegnevelési célkitűzéseinek megfelelően az ideológiai tárgyú művek, valamint a szovjet és népi demokratikus kiadványok nagyobb szélességére terjed ki.

A nemzeti könyvtárak az állomány teljességére törekednek, ezért a beszerzés minden lehetőségét felhasználják. Az egy hollandi nemzeti könyvtár kivételével — tudomásunk szerint — mindenhol rendszeresítették a kötelespéldány-beszolgáltatást, amely a saját nemzeti dokumentumok teljességének legjobb biztosítója. Egyre nagyobb összegeket fordítanak a nemzeti könyvtárak a vételre, de felhasználják a duplumcserét és a nemzetközi könyvcserre lehetőségeit is. Jelentősen gyarapodik a nemzeti könyvtárak állománya egyes gyűjtemények beolvasztásával, valamint az ajándékozással. Végül meg kell említenünk a gyarapodásnak egy olyan módját is, amelynek jogi szabályozását ugyan nem találjuk, de amelyet elvitathatlannak tartunk még akkor is, ha ez nincs kifejezetten kimondva. Ez pedig az öröklés vagy az államra való háramlás más módja. Kétségtelennek tartjuk ugyanis, hogy olyan esetben, amikor gyűjtemények vagy egyes dokumentumok ilyen alapon az államkincstárt illetik meg, annak képviselője könyvtári vonatkozásban csakis az illető nemzeti könyvtár lehet.

Irország nemzeti könyvtárának a *Library Trends* számára adott jelentése hangsúlyozza a különgyűjtemények fontosságát. „A könyveken kívül agyagtáblák, mikrofilmek, illetőleg filmek, magnetofonszalagok, fényképek stb. is az adatszolgáltatást jelentik, és így beletartoznak a nemzeti könyvtár gyűjtőkörébe. Addig, amíg a nemzeti könyvtár saját országának dokumentumaival foglalkozik, elméletileg a gyűjtésének nem szab határt még az összegyűjtött anyag jelentéktelen volta sem.”

Nem beszélünk a különgyűjtemények között a nemzeti könyvtárak hírlap- és folyóiratanyagáról, mert ezek a könyvtárak elengedhetetlen és szerves részei. Ezen nem változtat az a körülmény, hogy az állomány nagysága és jelentősége, valamint jellegzetességei miatt sajátos a feldolgozásuk is, ezért rendszerint külön osztály keretében szervezik meg gyűjtésüket.

Általánosságban kell megemlítenünk azokat a különgyűjteményeket, amelyeket az adományozásra, valamely egészében átvett gyűjtemény együtt-tartására vagy írók és más közéleti személyekre való tekintettel kezelnek külön. Ilyen gyűjteményekkel úgyszólván minden könyvtárban találkozunk.

A műfaj szerinti megoszlás alapján a nemzeti könyvtárakban a következő különgyűjteményekkel találkozunk: kéziratok (úgyszólván minden könyvtárban); ösnyomtatványok (szintén meglehetősen általánosan, így pl. Ausztriában, Bulgáriában, Hollandiában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában); ritka könyvek (pl. Albániában, Bulgáriában, Franciaországban); képek, fényképek (pl. Ausztriában, Bulgáriában; Romániában, Svédországban); grafikai művek (pl. Bulgáriában, Lengyelországban); térképek (pl. Ausztriában; Bulgáriában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában, Svédországban); röpiratok, aprónyomtatványok (pl. Hollandiában, Magyarországon, Romániában); metszetek (pl. Svédországban, Romániában); exlibrisek (pl. Hollandiában); érmek, pecsétek (pl. Romániában); zenei művek, partitúrák, hanglemezek (pl. Ausztriában, Bulgáriában, Lengyelországban, Magyarországon, Romániában); színháztörténeti dokumentumok (pl. Ausztriában, Magyarországon); filmek (Magyarországon, Romániában); mikrofilmek (úgyszólván mindenütt); papyrusgyűjtemény (pl. Ausztriában és a strassburgi nemzeti könyvtárban). Speciális különgyűjteményt találunk az ifjúsági- és gyermekirodalomból Bulgáriában és a Szovjetunióban. Mindezekon kívül és szükségképpen kiterjeszkedik a gyűjtés az agyagtábláktól kezdve a Braille írású gyűjteményeken keresztül a magnetofonszalagokig s a technika fejlődésével nyilvánvalóan még tovább.

III. *A nemzeti könyvtárak igazgatása.* A vezetésnek és szervezésnek, ezen belül a kulturális intézmények igazgatásának is vannak olyan kikísérletezett általános

megállapításai, amelyek a szervezést valóságos tudománnyá tették, és különböző elméleti iskolák és gyakorlati rendszerek kialakítását eredményezték. Ezúttal nem lehet az a feladatunk, hogy általánosságokkal foglalkozunk, hanem kitűzött feladatunknak megfelelően csak a nemzeti könyvtárak speciális helyzetével foglalkozunk.

A nemzeti könyvtárak igazgatásában nem találunk éles kategóriákat, amelyek alapján sajátos típusokról beszélhetnénk, de kétségtelen, hogy mégis vannak bizonyos fejlődési tendenciák, amelyeket jellemezőeknek is tekinthetünk.

Mindenekelőtt állapítsuk meg, hogy a nemzeti könyvtárak történeti fejlődésükben és történeti perspektívában is évszázadokból évszázadokba tekintenek, s ezért alapvetően alkalmatlanok a szervezési kísérletezésekre. A nemzeti könyvtárak igazgatásának nem szabad elszakadnia az általános fejlődéstől, hanem bizonyos tiszteletreméltó megállapodottsággal, megfontoltsággal szabad csak hozzányúlni kialakult szervezetükhöz. Semmi esetre sem szabad tehát elvetniük a jobb szervezésben mutatkozó előnyöket, ezeket az új szervezési elveket azonban csak akkor helyes gyakorlatilag is érvényesíteni, ha célszerűségükhöz, eredményességükhöz már nem fér kétség. Nem szabad elfelejteni, hogy minden szervezeti reform óhatatlanul megrázkódtatásokkal jár, s az ilyen történelmi szerepre hivatott kulturális intézményekben a megrázkódtatások nagy veszélyeket, sokszor jövételen hibákat okoznak.

Az elmondottak mellett is, további megkülönböztetést kell tennünk a szorosabban értelmezett igazgatási (adminisztratív) feladatok és a gyűjtemények állagát, a feldolgozás és raktározás, valamint az állomány megóvását érintő változtatások között.

A minőségi munka biztosítását célozza és világszerte komoly problémát jelent a *szakképzettség* kérdéseinek rendezése, amelyben még egyáltalában nem találunk kialakult megoldásokat, hanem sokkal inkább csak arra való törekvést.

A problémát — a tisztánlátás érdekében — ketté kell vágnunk. Más kérdés ugyanis a tudományos, és ismét más a középfokú és segédszemélyzet szakképzettségének megszerzése. Kétségtelenül az utóbbi a könnyebb kérdés, hiszen az általános műveltség megszerzése után nagyobb jelentősége van a szakmai gyakorlatnak és a fejlődés ellenőrzését jelentő vizsgának. A nemzeti könyvtárak mai munkájához azonban a tudományos tisztviselők elméleti előképzettségének is magas fokon kell állnia.

Etekintetben a fejlődés két irányát látjuk, s még egyik sem győzött a másik felett. Az egyik irányzat az egyetemi oktatás területén önálló könyvtárosképzést biztosít (pl. Magyarországon, Törökországban), a másik pedig — elsősorban nemzeti könyvtári viszonylatban — a magasfokú (egyetemi) végzettséggel különböző specialisták alkalmazását tartja helyesnek, míg magát a sajátos könyvtárosképzést a gyakorlattal, esetleg még külön könyvtárosi vizsga letételével biztosítja.

Valóban a katalogizálásban, osztályozásban, állománygyarapításban és az általános bibliográfia kérdéseiben járatos tudományos munkatársakon kívül a nemzeti könyvtáraknak szükségük van kiváló irodalmárookra, történészekre, zenetudósokra, geográfusokra, természettudósokra, jogászokra, nyelvészekre és a legkülönbözőbb tudományágakat képviselő specialistákra.⁵

A szakképzettség vonalán történő mozgást és fejlődést jól jellemzi a Bibliothèque Nationale helyzete. A könyvtárosok hivatalos képzettsége évekig a *Diplôme Technique de Bibliothécaire* volt. Ezt a képzést azonban egyoldalúnak tartották (hiányolták a modern könyvtártudományi tárgyakat, mint pl. a katalogizálást és osztályozást), és 1950-ben reformot léptettek életbe. Hatályba léptették a *Diplôme Supérieur de Bibliothécaire*-t. A diploma elnyerését a Direction des Bibliothèques igazgatójának vezetése alatt álló tanfolyamon lehet megszerezni, az erre való felvételhez azonban főiskolai képzés szükséges.

⁵ *Current trends in national libraries*. Conclusion. Library Trends, 1955. July.

A tudományos munkatársként való alkalmazáshoz egyébként versenyvizsgát kell tenni. A pályázóknak olyan egyetemi képzettséggel kell rendelkezniük, amely egyenlő értékű a most jelzett diplomával. Ötévi szolgálat azonban pótolhatja mind a könyvtárosi diplomát, mind az egyetemi végzettséget. Az 1951—1952., illetőleg az 1953. években különböző módosító rendelkezések jelentek meg, és rendszeresítették a könyvtári munkára képesítő bizonyítványt. A vizsgára jelentkezőknek legalább érettségi bizonyítvánnyal kell rendelkezniük, azonban ehelyett a jelöltek úgy is nyerhetnek képesítést, ha olyan vizsgát tesznek le, amelyen bebizonyítják, hogy műveltségi színvonaluk eléri a középiskolát végzettségét. A vizsgára való jelentkezést meg kell előznie egy arra kijelölt könyvtárban végzett hat hetes oktatásnak. A vizsga a könyvtárszervezésnek s igazgatásnak, a könyvtörténetnek és technikának, a bibliográfiának és a katalogizálásnak alapvető kérdéseiből áll.

A nemzeti könyvtárak tudományos munkatársaiktól minden esetre magasabb képzettséget kívánnak. Egyetemi végzettséget írnak elő a British Museumban, az északi államok nemzeti könyvtáraiban, Japánban és a Szovjetunióban egyaránt, de erre irányul azoknak az államoknak a törekvése is, ahol ez nincs kifejezetten kimondva, mint pl. Finnországban. Sok helyen emellett mind a tudományos, mind a középfokú szakon megkívánják a szakmai vizsgákat pl. Ausztriában, Belgiumban vagy a francia nemzeti könyvtárakban.

A további művelődés és a jó munka ellenőrzésének, valamint a helyes kiválasztásnak és vezetői utánpótlásnak eszköze a *minősítés*.

A minősítés kérdése régi és általános probléma, amelynek különösen a közszolgálatban és ezen belül fokozottan olyan munkaterületeken van jelentősége, ahol az eredményesség anyagi haszonnal, számszerűséggel nehezen mérhető. Elvileg nem vitatható, hogy az előmenetel erkölcsi alapja elsősorban a jól végzett munka kell, hogy legyen. Ezért vezették be a közalkalmazottak minősítésének rendszerét. A minősítés kérdése azonban rendkívül nagy probléma, elsősorban azért, mert az objektívítás biztosítása rendkívül nehéz. A *főnöki minősítésben* rendkívül sok a szubjektív elem, intézményen belül és intézmények közötti viszonylatban egyaránt.

A minősítés kérdésének nagy irodalma van, s a megoldási kísérletek az objektív mérőeszközök biztosítására irányulnak. Ehelyütt nem részletezhetjük a minősítés kérdéseit, mert ez kitérőt tárgyunktól messzire vinne, annyit azonban meg kell jegyeznünk, hogy véleményünk szerint a minősítésre tényleg nagy szükség van, s meg kell találnunk a legegyszerűbb és legcélravezetőbb rendszert. Szerintünk a minősítés körüli nehézségek fő oka abban rejlik, hogy ez a problémakör mindig a főnöki minősítés körül forog, pedig jelentős előrehaladást lehetne elérni azzal, ha a főnöki minősítés mellett annak kiegészítéseként a *kartársi minősítés* kollektív formáját is bevezetnék, s a feltett lényeges kérdésekre pontszámmal adott válaszok alapján összesítenék a minősítés eredményeit. A tapasztalat azt mutatja, hogy a munkában összekapcsolt kartársak más szemszögből nézve igen jól tudják értékelni az egyes munkatársakat. A felülről és oldalról való szemlélet igen jól egészíti ki egymást, a kollektív értékelés pedig a lehetőség szerint kiszűri a szubjektív elemeket. A titkosan választott kartársi minősítő bizottságok egyénileg titkosan adott, de összegezésükben nyilvánosságra hozott minősítési eredménye a valóságos értékeket a legjobban közelítené meg. Ma még azonban általánosságban egyedül a főnöki minősítés szokásos. A Library of Congress 1950-ben alkalmazott minősítési rendszerét 1954-ben egyszerűsítették.⁶ Törölték az egyéni feladatok és megfelelő próbák alkalmazását, amely megkívánta, hogy az egyes dolgozókat komplikált szempontok szerint osztályozzák. Ehelyett négy csoportot állítottak fel: „nem felel meg a követelményeknek”, „elfogad-

⁶ 1954. július 26-án kelt 1559. sz. ügyrend.

ható, de fejlődni kell”, „teljesen megfelelő” és „lényegesen meghaladja a követelményeket”. A minősítés három szempont alapján készül : a) a munka mennyisége, b) a munka minősége és c) a munka szempontjából lényeges személyi adottságok.

A minősítés valamilyen formáját előbb-utóbb általánosítani kell. Feltehetően ez idő szerint is sok helyen alkalmazzák, adataink azonban az Egyesült Államok nemzeti könyvtárán kívül csak Ausztriára, Bulgáriára és Japánra vonatkozóan vannak.

A könyvtárak igazgatásával kapcsolatban kell szólnunk a *könyvtári statisztikáról*, amely az igazgatás számára, a könyvtár fejlődésének ellenőrzésére alkalmas mérőszámokat ad, s így a vezetésnek nélkülözhetetlen segédeszköze.

Jóllehet bizonyos statisztikai adatokat minden nemzeti könyvtár feljegyez, a kérdés nincs alaposan kidolgozva, és így a statisztika a nemzetközi összehasonlításra ma még nem alkalmas. Nem lehet azonban sokáig elzárkózni attól, hogy nemzetközi vonatkozásban is rendezzük, hogy pl. mit értünk mű vagy hírlaptári egység alatt.

IV. A nemzeti könyvtárak szervezeti tagozódása. A nemzeti könyvtárak osztályokra való bontása az eredetileg egységes nagy gyűjteményekben az utóbbi két évszázadban indult meg. Először a nyomtatványtár, a kéziratár és egyéb gyűjtemények váltak külön (pl. Bibliothèque Nationale, British Museum). A tagozódás azonban ma már általános jelenség. Ennek az oka kettős : egyrészt az intézmények szükségképpen nagysága, másrészt az állomány, illetőleg funkciók sokrétősége elkerülhetetlenné teszi. Ezek az együthható tényezők odáig vezetnek, hogy a sok osztály szervezett összefogása érdekében egyes helyeken (így pl. Bulgáriában, Lengyelországban és a Román Akadémiai Könyvtárban) már a több, hasonló jellegű osztályt főosztályok útján koordinálják.

Az intézmények nagyságával és a sokféle funkcióval kapcsolatos tervezési, szervezési és személyzetpolitikai feladatok miatt az igazgatási főosztályok vagy önálló igazgatási osztályok felállítását teszik szükségessé. Az igazgatási osztály összefogása alatt egyes technikai jellegű munkarészek is működnek. (Pl. a belga nemzeti könyvtárban, a Library of Congress-ben, a Lenin Könyvtárban, a Román Akadémiai Könyvtárban.) Ma már ezt is általános jelenségnek tekinthetjük, sőt sok helyen (pl. a bolgár, a magyar, a szovjet és a szlovák nemzeti könyvtárban) már a gazdasági osztályok is önállósultak, és nem részei az igazgatási osztálynak.

A szorosabban értelmezett könyvtári osztályok közül tipikusak a következők : szerzeményi, feldolgozó, olvasószolgálati és raktári osztályok ; a funkcionális munkarészek : a kölcsönző és csere-, a tájékoztató bibliográfiai és dokumentációs osztályok ; az üzemi munkát ellátó technikai osztályok és a változatos költséggyűjtemények, amelyekről már beszéltünk. Rendszerint különálló osztályok a hírlaptárak. Több helyen (pl. Library of Congress, osztrák nemzeti könyvtár) a szerzeményezést elsősorban a feldolgozó osztály látja el.

Nem általános jellegű osztályok a szerkesztő és kiadó osztályok. A szocialista típusú országok nemzeti könyvtárai mellett működnek a módszertani osztályok (kabinetek). Egyes országokban a bibliográfiai munka koordinálására és irányítására a nemzeti könyvtárral szoros kapcsolatot fenntartó bibliográfiai intézetet létesítettek (pl. Lengyelországban).

V. A nemzeti könyvtárak üzemi fejlettsége. A *Library Trends*nek a nemzeti könyvtárakról szóló összefoglalója írja : „Újabban nagy érdeklődéssel fordulnak a különféle berendezések felé. Kipróbálnak minden eszközt, amely a technikai eljárások és a könyvtári munka leegyszerűsítésére van szánva. Lehet, hogy közel van a gépesített könyvtárak kora. Egyesek talán úgy gondolják, hogy az emberi közvetítés szükségessége egy napon el fog tűnni, és hogy a könyvtárosokat gondolkodó, irodalmat válogató gépek fogják helyettesíteni. Nem célunk, hogy az általános lelkesedés ellen küzdjünk.

Elkerülhetetlen és gyorsan terjedő törekvésről van szó. A legrosszabb talán, amit erről a lelkesedésről mondhatunk, hogy károsan elfordítja figyelmünket az ennél sürgősebb problémákról.”

Véleményünk szerint a gépesítés nem speciálisan könyvtári s még kevésbé nemzeti könyvtári probléma. Jelentőségét nem szabad sem túl-, sem lebecsülnünk. Kétségtelen, hogy a technikai felszerelés, a gépesítés rohamos fejlődési lehetőségeket mutat fel és rejt még magában. Ez azonban általános tünet, s könyvtári vonatkozásban sem jelent többet, mint hogy a gépekkel elvégezhető és az olyan jellegű munkákat, amelyeket csak a finom mechanikai eszközök tesznek lehetővé, — alkalmaznunk kell. Tekintettel arra, hogy a nemzeti könyvtárak általában nagy és minden esetre egy-egy népet reprezentáló nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező könyvtárak, a gépesítés kérdése fokozottabb probléma, mint a könyvtári „kisüzemek”-ben. Figyelmünket azonban semmi esetre sem vonhatja el a jelentősebb, legkevésbé a sajátos nemzeti könyvtári problémáktól.

A gépi berendezések felhasználásával a nemzeti könyvtárakban egyre általánosabbá válik a liftek, csőposták, egyéb könyvszállító berendezések, fénysugárzó és a klímaszabályozó készülékek, a sokszorosító gépek, sőt már a nyomdák alkalmazása is. Foto- és mikrofilm laboratóriumi szolgálatra úgyszólván már minden nemzeti könyvtár berendezkedik. Ugyancsak házi kezelésben állítanak fel könyvkötészetet, ami a költségmegtakarítás praktikus célzatától függetlenül a speciális kötések szükségessége miatt elkerülhetetlen és könyvtáron kívül álló vállalkozással nem oldható meg. A könyvtáron kívüli kötés ezen felül az állomány épségben tartása és biztonsága miatt sem célravezető. Mindezek fokozottan vonatkoznak a könyvrestaurálásra, amely a kötéstörténetben és művészettörténelemben való műveltséget is megkívánja. A modern nemzeti könyvtár könyvhigiéniai állomást is állít fel, s preventív harcot folytat a könyv ellenségeivel: kártevő rovarokkal és gombákkal.

Az üzemi fejlettségnek egyes nemzeti könyvtárakra kiterjedő vizsgálata nem nyújtana hű tükröt; hiszen a rohamos fejlődés máról-holnapra túlhaladja az adatszolgáltatás alapján kialakult helyzetképet.

VI. A nemzeti könyvtárak működése. I. A feladatok meghatározása és fajaik.
A nemzeti könyvtárak feladatainak meghatározója, hogy működésükre és annak eredményeire kik tartanak és tarthatnak számot.

Négy csoportba sorolhatjuk azokat, akikkel szemben a nemzeti könyvtáraknak kötelezettségeik vannak.

A nemzeti könyvtárral szemben elsősorban saját népe támaszt igényeket a nemzeti kultúra fenntartása és ápolása érdekében. Ezen túlmenően közvetlen vagy közvetett segítséget vár és kell, hogy kapjon a nemzeti könyvtártól annak az országnak egész könyvtári szolgálata. Az országon belüli harmadik igénylő maga az államapparátus, amely egyrészt sok esetben támaszkodik a nemzeti könyvtár állományára, másrészt a könyvtári igazgatás során a jogszabályok szakszerű kezdeményezését várja, s végül át is ad a nemzeti könyvtárnak különböző hivatali, sőt itt-ott már hatósági feladatokat is. Igen örvendetes mindezekon felül az egyetemes emberi kultúra igénye, amely egyre tágabb körben kívánja a könyvtárak nemzetközi érintkezését, s ehhez szükséges szerveknek tekinti a nemzeti könyvtárakat is.

A nemzeti-népi igények tágabb vagy szűkebb körét lényegében az határozza meg, hogy milyen valamely ország könyvtárakkal való ellátottsága, s mennyire fejlettek általában a könyvtári szolgáltatások. Itt bizonyos fordított arányt láthatunk.

A nemzeti könyvtárak legutóbbi jelentései alapján készült összefoglaló fejtegetésben⁷ a következőket olvashatjuk: „Régen a hangsúly a mozdulatlanságon volt: a

⁷ *Current trends in national libraries. Conclusion. Library Trends, 1955. July.*

könyvtár börtön volt és pince. Ma a nemzeti könyvtárak teljesen megnyíltak a külvilág számára, szövetséget kötöttek az időszerűséggel. Ezért most már nem húzódnak vissza a nyilvánosságtól és nem vetik meg a népszerűséget... hanem pozitív módon járulnak hozzá a nemzeti élet fejlődéséhez.”

Ez a megállapítás kétségtelenül igaz, de véleményünk szerint egyoldalú. A nyilvánosság igen helyesen, általános tünet, de mérve, kiterjedési köre nem egyenlő. A nemzeti könyvtárak nem húzódnak vissza oktatási, nevelési és közművelődési feladataik ellátásától abban az esetben, ha állományukban vagy szolgáltatásaikban monopolisztikus helyzetben vannak, nem szabad azonban megfedkezünk arról, hogy éppen a nemzeti könyvtárak elsőrendű kötelessége a pótolhatatlan szellemi kincsek muzeális megőrzése is. Éppen ezért kímélni is kell a nemzeti könyvtárak állományát, s a máshol fellelhető anyag oktatási, közművelődési célokra való felhasználását a lehetőség szerint más könyvtárak útján kell biztosítani.

Egy ország jó könyvtári ellátottsága és szolgáltatásai esetén tehát kisebb körből, elsősorban a tudományos kutatókból kerülnek ki azok a személyek, akik a nemzeti könyvtár használóiként jelentkeznek.

Minél kiterjedtebb azonban egy-egy országon belül a könyvtári hálózat, annál fokozottabbá válik koordinálásuk, módszertani megsegítésük, bizonyos központi szolgáltatások ellátásának igénye.

Az ilyen igények kielégítésének kétféle megoldási formáját láthatjuk: *a)* külön könyvforgalmi és bibliográfiai központok létesítése és *b)* a nemzeti könyvtáraknak ilyen feladatokkal való megbízása. Mindkét szervezési formának vannak előnyei és hátrányai is. Úgy látszik azonban, hogy a nagy gyűjteménnyel járó előnyök következtében inkább a nemzeti könyvtárakra, mint a hivatali jellegű, külön létesített központokra ruházzák az ilyen feladatokat, bár ez azzal a veszéllyel jár, hogy az igazgatási jellegű feladatok egyrészt követelő, másrészt látványosabb természete miatt háttérbe szorulnak a nemzeti könyvtárak sajátos könyvtári, közöttük elsősorban muzeális megőrző tennivalói. Így alakul ki a nemzeti könyvtárak mellett a kötelempéldányok gyűjtésével és elosztásával kapcsolatos tevékenység, a könyvtárközi kölcsönzés és csere, a központi címjegyzékek stb. Kétségtelen viszont, hogy a könyvek és periodikák nemzeti bibliográfiája csakis a legteljesebb nemzeti gyűjtemény alapján és a nemzeti könyvtár közbejöttével szerkeszthető.

A nemzeti könyvtárak gyűjteményeinek gazdagsága ezeknek a kulturális intézményeknek olyan súlyt biztosít, amely összefüggésénél fogva a kultúrélet egész területére kihat, s amelyre a jogszabályalkotás, az államigazgatás, sőt még a bíraskodás is támaszkodik. A könyvtári vonatkozású jogszabályok előkészítésében és a javaslatlételben a szakmai szempontokat elsősorban a nemzeti könyvtárak biztosítják. Az államigazgatás hivatali és hatósági, igazgatási feladatokkal is megbízhatja, mint pl. a kötelempéldány-igények elbírálásával, a könyvforgalommal, külföldre történő kivitel engedélyezésével stb. kapcsolatban. A bíraskodásnak az írásbeli dokumentumok rendelkezésre bocsátásával éppen úgy segítséget nyújtanak, mint a könyvek értékelésével. Nem véletlen, hogy az Egyesült Államok Könyvtáros Egyesülete az országos könyvtári szolgálat gócpontjának fontos feladataként jelöli meg az állam szolgálatát.⁸

Az elsorolt funkciók szükségképpen a nemzeti könyvtárakat teszik a legalkalmasabbakká arra, hogy a könyvtáraknak az egyetemes emberi kultúra fejlesztése érdekében folytatott tevékenysége körében országaik könyvtárainak képviselői és központjai legyenek. Ezt a feladatot elsősorban mint a külföldi csere és könyvtárközi kölcsönzés központjai látják el.

⁸ *The book of the States.* 1956—57.

2. *A nemzeti könyvtárak belső tevékenysége.* A nemzeti könyvtárak működését vizsgálva, ha röviden is, de szólnunk kell a könyvtári belső munkáról és a könyvtárak kifelé irányuló tevékenységéről (ezen belül az egyes speciális funkciókról).

Előljáróban le kell szögeznünk, hogy a nemzeti könyvtárak nyilvános és elsősorban tudományos nagykönyvtárak, s mint ilyenek lényegében a szerzeményezéstől a raktározásig elvégzik mindazokat a tennivalókat, amelyek a nyilvános tudományos könyvtárakra várnak. Ennek részletezése nem lehet feledatunk, hiszen célul a nemzeti könyvtárak működésének vizsgálatát tűztük magunk elé. Ezért a könyvtári belső munkát is a nemzeti könyvtárak különleges helyzete szempontjából figyeljük, s ezúttal is inkább a megkülönböztető jegyekkel, mint általában a könyvtári munkával foglalkozunk.

Az állománygyarapítás módjai közül speciálisnak és a nemzeti könyvtárak szempontjából a legjelentősebbnek kell tekintenünk a kötelespéldányok útján történő szerzeményezést. A kötelespéldányokban elsősorban a nemzeti könyvtárak részesülnek, ma már csaknem általánosan és jogszabályok előírása következtében, de a könyveknek 1—1 példányban az állami könyvtárba való beszolgáltatása több államban már a rendelkezések kiadása előtt kialakult, szokás alapján is.

A *kötelespéldányszolgáltatás* jogi szabályozása is nagy múltra tekinthet vissza. Az első ismert jogszabályi rendezés Európában Svédországban, 1661-ben történt meg. A British Museum 1702-től részeseül kötelespéldányban. Spanyolországban 1715-től, Csehországban 1782-től, Magyarországon 1802-től (törvény szerint 1848-tól), az Egyesült Államokban 1865-től, Japánban 1875-től jogszabályok alapján történik a kötelespéldányszolgáltatás. Franciaországban és Belgiumban már a XVI. században kiadott uralkodói rendelkezésekre vezetik vissza a kötelespéldányok beszolgáltatását és gyűjtését.

A történelmi nyomokon túl, korunkban világszerte jogszabályokkal írják elő a kötelespéldányszolgáltatást, s nem is azokról a nemzeti könyvtárakról kell beszélnünk, ahol ilyen előírás van, hanem azokról az egészen kivételes jelenségekről, ahol nincs. Ilyenre csak két példát tudunk felhozni: Hollandiában nincs kötelespéldány, amit azzal indokol a Koninklijke Bibliotheek jelentése, hogy a kötelespéldány „magával hozná” „a pelyva betakarítását” is. Ez annál inkább egyedülálló jelenség, mert a másik példánk (a firenzei nemzeti könyvtár) nem elvi jellegű. Olaszországban ugyanis a római nemzeti könyvtár részeseül kötelespéldányban, s így ebben az esetben inkább azt láthatjuk, hogy a történelmi hagyományok elnevezésbeli tiszteletbentartása mellett a fejlődés tendenciája mégis csak az, hogy egy államon belül egy nemzeti könyvtár legyen. Egyébként régi és fiatal államok egyaránt előírják a nemzeti könyvtárak részére való kötelespéldányszolgáltatást.

Némelyik nemzeti könyvtár csak egy-egy kötelespéldányban részesül, mint pl. a dán, a norvég, az olasz, a spanyol és a svéd nemzeti könyvtár, a nemzeti könyvtárak többsége azonban a muzeális megőrzés érdekében több példányt gyűjt; sőt egyes államokban a többes példány beszolgáltatása a csere segítségére is szolgál, mint pl. Japánban, Magyarországon és New York államban.

Változatos kép tárul elénk, ha azt vizsgáljuk, hogy ki köteles a beszolgáltatásra. A nyomdák, a kiadók, illetőleg sok esetben a szerzők vagy ezek együttesen vannak erre kötelezve. Minden nemzeti könyvtár közös panasza viszont az ellenőrzés nehézsége. Ez mindenesetre kevesebb nehézséget jelent a szocialista típusú államokban, mivel egyrészt a nyomdák és kiadók államosítása következtében lukratív szempontok nem akadályozzák a beszolgáltatást, másrészt pedig könnyebbé válik a nyomdák és kiadók ellenőrzése.

Ugyancsak változatos a helyzet atekintetben is, hogy csak könyvből vagy minden sajtó- és sokszorosított termékből kell-e beszolgáltatni a kötelespéldányokat. Bár a nemzeti könyvtárakat kétségtelenül nagy mértékben terheli az ilyen tömeges gyarapodás gyűjtése, raktározása és feldolgozása; a fejlődés tendenciája mégis a műfaj szerinti teljes

gyűjtés. Ezt látjuk a Lenin Könyvtárban éppen úgy, mint Dániában, Norvégiában, Svédországban vagy Magyarországon. A fejlődés során egyre általánosabb lesz még a hanglemezek, filmek stb. kötelező beszolgáltatása is, ami kétségtelenül igen nagy személyzeti és raktár-problémák elé állítja majd a nemzeti könyvtárakat.

A nemzeti könyvtárak *feldolgozó munkája* a legszorosabban értelmezett belső tevékenység, olyan, amely magát a könyvtárat érinti, még pedig lényegében minden könyvtárat egyformán. Ilyen vonatkozásban nem jelentkeznek a nemzetközi hatások sem, s így nincs, ami a nemzeti könyvtárakat országukon belül speciális, nemzetközi viszonylatban pedig valamely egységes eljárásra készítse. Jól tükrözi ezt a helyzetet az 1907. évi olasz törvény, a *Codice delle Biblioteche Italiane*. Ez a könyvtári törvény igen részletesen beszél a könyvtári belső munkáról, de érthetően nem tesz különbséget etekintetben a nemzeti könyvtárak és az egyéb tudományos könyvtárak között. A belső szabályzat (II. cím) a könyvtári dokumentumok lebélyegzésétől kezdve, a származás módját, a naplózást, a katalogizálást, a raktári jelzetek megadását, a külön katalógusokkal kapcsolatos előírásokat, a nyilvántartások fajtáit, az állományból való kiiktatást, az állományrevízió módját, a raktári rend fenntartásának szabályait stb. igen részletesen írja elő.

A nemzeti könyvtárak, mint általában minden nagyobb könyvtár, legalább két *katalógust* vezetnek (betűrendes és tárgyi katalógust), ezen kívül a különgyűjtemények speciális katalógusai is rendelkezésre állnak. Elsősorban a szocialista típusú könyvtárakban külön olvasói, ajánló katalógusokat találunk. A *címleírás* rendszerint szabványosított előírások szerint történik (a szocialista államokban éppen úgy, mint pl. Dániában, Japánban, a Német Szövetségi Köztársaságban, Spanyolországban vagy Svédországban).

Az *olvasószolgálat* ellátásában már bizonyos mértékig érvényesül a nemzeti könyvtárak különleges helyzete. Korunkban a nemzeti könyvtárak kiléptek ugyan addigi zárkózottságukból, de a nagyértékű és sokszor pótolhatatlan állomány fokozott védelme érdekében s különös tekintettel a muzeális megőrzés feladataira, ezek a könyvtárak ma is bőven élnek a használat korlátozásának lehetőségeivel.

Ugyanakkor, amikor a nemzeti könyvtárak állományának használata általában ingyenes, különböző személyi *korlátozásokkal* találkozunk.

Az elsősorban tudományos nemzeti könyvtárak általában megszabják az életkor alsó határát. Ez pl. az olasz és svéd nemzeti könyvtárakban a 18., a British Museumban a 21. életévében van meghatározva. Ténylegesen kormeghatározást is jelentenek azok a szabályok, amelyek egyébként célmeghatározásban szabnak határt és kimondják, hogy a tudományos kutatókat bizonyos kutatási feladatok ellátása esetén, ezenkívül legfeljebb az egyetemi és főiskolai hallgatókat lehet csak kiszolgálni. Ilyen rendelkezéseket láthatunk pl. a Bibliothèque Nationale-ban, a British Museumban, Finnországban, Japánban, Lengyelországban, a Library of Congress-ben, a római Nemzeti Könyvtárban, a Román Akadémia Könyvtárában vagy Svédországban.

A kutatók megválogatásában egyes nemzeti könyvtárak (pl. a British Museum, a Svéd Királyi Könyvtár) még a személyi ajánlást vagy jótállást is előírják.

A személyi korlátozásokon túl az anyagot illetően is vannak korlátozások. Nem adhatók ki egyrészt a kizárólag szórakoztató jellegű könyvek és folyóiratok, az illusztrált folyóiratok, napilapok és az erotikák, másrészt a ritka és nagyértékű dokumentumok és unikumok általában különleges védelemben részesülnek, és használatuk fokozottan korlátozott.

A zárkózottságból való kilépés és *pozitív segítségnyújtás* a nemzeti könyvtárak területén inkább abban nyilvánul meg, hogy a válogatott kutatók körét tájékoztatással, bibliográfiák összeállításával, más könyvtáraktól kölcsönzött könyvek rendelkezésre bocsátásával segítik. Ezt biztosítják a könyvtári jogszabályok a Lenin Könyvtárban

éppen úgy, mint Svédországban vagy Bulgáriában. A legtöbb nemzeti könyvtárban külön kutatószobák állnak az olvasók rendelkezésére.

Érdekesen alakult a nemzeti könyvtárakban a *kölcsönzés* kérdése. A fentiekben elfoglalt az az álláspontunk, hogy a nemzeti könyvtárak akkor lépnek ki fokozottabb mértékben zárkózottságukból, ha a könyvtári szolgálat egyébként még nem eléggé fejlett, s ha egyéb könyvtári feladatok ellátása is a munkakörükbe tartozik, — ezen a területen jól mérhető le. Azok a nemzeti könyvtárak, amelyek a muzeális megőrzést tűzték ki céljukul, és amelyeknek székhelyén jól működő más könyvtárak vannak, általában csak a helyben olvasást teszik lehetővé, ún. praesens könyvtárak. Ilyenek pl. a Bibliothèque Nationale, a British Museum, a Lenin Könyvtár, a magyar, a skót és spanyol nemzeti könyvtárak. Ahol egyes nagy tudományos könyvtárak a fejlődés során kapták meg a nemzeti könyvtári feladatokat, de egyébként valamely tudományos intézmény mellett működnek, a kölcsönzéstől nem tudnak elzárkózni, mint pl. a prágai, a strassburgi egyetemi könyvtárak. Egyébként a kölcsönző nemzeti könyvtárak is erős korlátozásokkal élnek a kölcsönző személy, a használat és az anyag természete szerint, mint pl. a finn, a norvég és a római nemzeti könyvtárak, a Román Akadémiai Könyvtár és a svéd nemzeti könyvtár. Ugyanakkor a muzeális gyűjtésre elsősorban hivatott British Museum mellett kialakult angol nemzeti könyvtár: a National Central Library önálló szervezete és gyűjteménye folytán kölcsönözhet. Végül ebből a szempontból még egy nemzeti könyvtári kategóriát képezhetünk, amely közművelődési feladatai következtében szükségképpen kölcsönöz. Ilyenek is előfordulnak a kínai nemzeti könyvtártól kezdve a Biblioteca Nacional Salvadorig.

Nem speciálisan nemzeti könyvtári feladat, de vezető szerepénél és muzeális tevékenységénél fogva ott a legfejlettebb az *állománymegőrzéssel* kapcsolatos prevenció és helyreállítás. A könyvkötészeteken kívül a nemzeti könyvtárakban sok helyen restauráló műhelyek és könyvegészszésgügyi állomások állnak rendelkezésre.

Az említett s az egyes nemzeti könyvtárak üzemi fejlettségének megfelelő állományvédelmen kívül a nemzeti könyvtárak fokozottan élnek mindazokkal a lehetőségekkel, amelyek a könyvtári dokumentumok konzerválását biztosítják. A szigorú raktárbalépési tilalomtól kezdve a portalanítás, fertőtlenítés, a nagyértékű állomány használatát korlátozó rendelkezéseken túl a polgári és büntetőbírói jogsegélyt is igénybeveszik, s az állományt rongáló kutatókkal szemben kizárási rendszabályokat alkalmaznak.

3. *A nemzeti könyvtárak kijelölő irányuló tevékenysége.* A nemzeti könyvtárak funkciói között egyre nagyobb mértékben és mélységben jelentkezik az olyan fajta tevékenység, amely általában a könyvtárak irányítása, munkájuk összehangolása vagy a tudományok fejlesztése érdekében történik, továbbá amely egyes hivatali jellegű könyvtári igazgatási feladatok ellátásából áll.

A nemzeti könyvtárak könyvtári vezetőszeréből következik, hogy hatósugaruk az egyes országok többi könyvtárának munkájára, annak irányítására és összehangolására is kiterjed.

A nemzeti könyvtárak közvetlen *bibliográfiai tevékenységén* túlmenően különösen a tervezettség alapján álló államokban igyekeznek összehangolni a bibliográfiai munkát és elkerülni az átfedéseket. A bibliográfiai terveket egyes államokban a nemzeti könyvtárak bírálják el, mint pl. Szlovákiában vagy az ajánló bibliográfiákat Magyarországon. A könyvtárak és más tudományos intézetek számára a nemzeti könyvtárak bibliográfiai szolgálat formájában nyújtanak segítséget (így pl. a Lenin Könyvtár). A Román Akadémiai Könyvtár a román bibliográfiákról kritikai összefoglalásokat ad. Sok nemzeti könyvtár (így pl. a New Zealand-i és a prágai) maga a bibliográfiai központ.

A nemzeti könyvtári irányítás leghatékonyabb formája a *módszertani segítségnyújtás*, amit elsősorban a szocialista államokban a nemzeti könyvtárak külön osztályai (kabinet) útján látnak el.

Irányító jellegű az a tevékenység is, amelyet a nemzeti könyvtárak a *könyvtárosok továbbképzésével* kapcsolatban fejtenek ki. A könyvtári szolgálatban ugyanis részben a megfelelő előképzettség pótlása miatt elengedhetetlen az egyetemi vagy főiskolai szakmaiképzettség mellett is a könyvtárosi hivatáshoz kívánt speciális könyvtári ismeretek elsajátítása.

A könyvtártudományban, a bibliográfiai ismeretekben, a könyvtárban és a könyvtörténetben való elmélyülés lehetőségét biztosítják a nemzeti könyvtárak szervezése és vezetése alatt álló tanfolyamok pl. a Bibliothèque Nationale-ban, Bulgáriában, Ausztriában, Dél-Afrikában, a Lenin Könyvtárban, a lengyel és a magyar nemzeti könyvtárakban, a Német Demokratikus Köztársaságban, New Zealandban, Izraelben, Japánban, Peruban, a Román Akadémiai Könyvtárban és Salvadorban. A szükséges ismeretek megszerzését biztosítja a nemzeti könyvtárban eltöltött gyakorlat is pl. Ausztriában, Bulgáriában, Peruban, Spanyolországban, Svájcban és a Szovjetunióban.

A magasfokú, tudományos könyvtárosképzés céljára a nemzeti könyvtárak mellett *aspirantúrákat* szerveztek a Szovjetunióban és Bulgáriában.

A kifejezetten irányító tevékenység mellett a nemzeti könyvtárak a könyvtárakat összefogó, az általános könyvtári szolgálatot segítő és támogató *központi feladatokat* is ellátnak.

Igen széles azoknak a szolgáltatásoknak a skálája, amelyekkel a nemzeti könyvtárak országaik többi könyvtárát segítik. Így pl. központilag látják el katalóguscédulákkal a többi könyvtárakat Ausztria, Izrael, Norvégia és Spanyolország nemzeti könyvtárai és a Library of Congress is. A Román Akadémiai Könyvtár ajánló katalógusokat és a gyűjteményes művek tartalmára vonatkozó analitikus bibliográfiákat készít. A National Central Library nyilvánartartja és elosztja az angol könyvtárak könyv- és folyóiratfeleleget. A török nemzeti könyvtár a török könyvtárak külföldi szerzeményeiről ad tájékoztatást. A Helsinki Egyetemi Könyvtár bibliográfiai és könyvbeszerzési kérdések tekintetében nemzeti felvilágosító központ.

A hivatalos *kiadványcsere* nemzetközi egyezményen alapszik, s az egyezményben résztvevő államok kötelezték magukat, hogy megfelelő jogszabályokat alkotnak.

1886-ban az Amerikai Egyesült Államok, Belgium, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svédország és az akkori Szerbia a hivatalos kiadványok, valamint a hivatalos lapok és a parlamenti nyomtatványok közvetlen kicserélése céljából Brüsszelben nemzetközi egyezményt kötöttek. Az egyezmény fenntartotta bármely állam számára a csatlakozás lehetőségét, s ennek alapján 1889-ben Argentína, Chile, Paraguay, Peru és Uruguay, 1890-ben Új Dél-Wales, 1921-ben Csehszlovákia és Lengyelország, 1922-ben Albánia, Lettország és San Domingo, 1924-ben pedig Magyarország is csatlakozott. Egyezmény és jogszabály nélkül is kialakul azonban a könyvcsere, ha nem is olyan szervezett formában, hanem a szokás alapján, s a közvetlen és szívélyes kapcsolatoknak megfelelően. Ennek keretében a nemzeti könyvtárak csereközpontként működnek. Főfeladatuk a más könyvtárak által nem végzett csere lebonyolítása, továbbá az információs és továbbítási szolgálat.

Szélesedik a külföldi *könyvtárközi kölcsönzés* is, amelyet többnyire a nemzeti könyvtárak vállalnak magukra, mint pl. a Bibliothèque Nationale, a belga, a bolgár, a dél-amerikai, a finn, a firenzei, a holland, az izraeli, a japán, a kínai, a lengyel nemzeti könyvtárak, a Lenin Könyvtár, a magyar nemzeti könyvtár, a National Central Library, a New Zealand-i, a nyugatnémet, a svéd, a török és a tuniszi nemzeti könyvtárak.

A tervszerű, céltudatos és ésszerű könyvtárpolitika, valamint a bel- és külföldi könyvtárközi kölcsönzés nélkülözhetetlenné teszi a *központi katalógusokat*. A racionális

beszerzési politika megkívánja, hogy minden ország tisztában legyen külföldi állományával, s ezáltal lehetővé tegye a feleslegesen párhuzamos külföldi könyv- és folyóiratrendelések kiküszöbölését. Emellett biztos támasz a központi címjegyzék a könyvtárközi kölcsönzésben, s nem kell találgatás alapján felesleges megkereséseket küldözgetni. Központi katalógusokat találunk pl. a Bibliothèque Nationale-ban, a bolgár, a holland, az ir és a japán nemzeti könyvtárakban, a Library of Congress-ben, a National Central Library-ben, a magyar, az osztrák, a perui és a római nemzeti könyvtárakban, a Román Akadémiai Könyvtárban, valamint a svájci, a török és a walesi nemzeti könyvtárakban.

Találunk végül olyan nemzeti könyvtárat is, amelynek feladata a *sajtótermelés hivatalos nyilvántartása* (pl. Lengyelországban).

A nemzeti könyvtárak világszerte és általánosságban központjai a könyvtárakhoz kapcsolt tudományos munkának, a bibliográfiai segítségnyújtásnak és a különféle bibliográfiák szerkesztésének.

A bibliográfiai jegyzékek összeállításával, a legkiterjedtebb *bibliográfiai szolgáltatások* nyújtásával tudományos (szak-) és ajánló bibliográfiákkal, a bibliográfiák kritikai elemzésével, tájékoztatások adásával, bel- és külföldi viszonylatban egyaránt a hivatalos szervek, tudományos intézmények és magánszemélyek rendelkezésére állnak, s ezáltal saját ilyenirányú tudományos munkájukon felül aktív részeseivé válnak valamennyi tudományág fejlesztésének.

A bibliográfiai tájékoztatás, sőt még a bibliográfiák szerkesztése és kiadása sem sajátosan nemzeti könyvtári tevékenység, hiszen ezzel minden tudományos könyvtárban találkozhatunk. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a nemzeti könyvtárak saját népeik szellemi javainak legteljesebb letéteményesei, s ez szükségképpen vezető szerep ellátására teszi hivatottá őket a bibliográfiai munkában is. Éppen anyaguk lehető teljessége miatt mellőzhetetlenek a *nemzeti bibliográfiák* összeállításában, s ez a legtöbb esetben odáig vezet, hogy maguk válnak a nemzeti bibliográfia szerkesztőivé, sőt sok esetben kiadóivá is.

A nemzeti könyvtárak a nemzeti bibliográfia szerkesztői pl. Ausztriában, Csehszlovákiában, Dél-Afrikában, Hollandiában, Írországban, Izraelben, Japánban, Luxemburgban, Magyarországon, mindkét Németországban, Salvadorban és Törökországban.

A Bibliothèque Nationale és a British Museum (a National Central Library-vel együtt) a nemzeti bibliográfia szerkesztésében kereskedelmi vállalatokkal kooperál.

A bibliográfiai szerkesztésén kívül, de a bibliográfiai munkával kapcsolatban tudományos munkát végeznek a nemzeti könyvtárak akkor is, amikor a bibliográfiai szerkesztésének elvi és gyakorlati problémáival foglalkoznak. A nemzeti könyvtárak általában a *könyvtártudomány kutatóintézetei*, és sok esetben jogszabály biztosítja számukra a tudományos kutatóintézetek jogállását. Ugyancsak gyakran jogszabály utalja feladatkörükbe a tudományos kutató és tudományos módszertani munkát a bibliográfia és könyvtártudomány területén kívül a könyvtörténet vonatkozásában is (pl. a Lenin Könyvtár és a Vaszil Kolarov Könyvtár szervezeti szabályzatai). A lengyel nemzeti könyvtár statútuma előírja a *tudományos kutatómunkák* kezdeményezését, ellátását és az eredmények közreadását. A Bibliothèque Nationale jelentése joggal állapítja meg, hogy „a könyvtár szívében kutatási központot építettek ki, amely országos szerepet játszik, sőt tevékenysége sokszor nemzetközi méreteket ölt . . . A könyvtár minden részlegében a speciális kutatás központjai, műhelyei kezdenek kifejlődni, ahol a szakozás, katalogizálás stb. szokásos műveletei mellett különféle tudományos munkákat végeznek.” A Slovenská Maticára vonatkozó jogszabály kimondja, hogy az nemzeti könyvtárrá és könyvtártudományi intézetté alakul, s hogy „könyvtártudományi és könyvtörténeti kiadványokat terjeszt”.

Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy a nemzeti könyvtárak munkatársai között sok kitűnő tudós, sok specialista is van, akik saját tudományáguk területén is tudományos működést fejtenek ki. Általánosságban jellemző, hogy a nemzeti könyvtárak dolgozói mind a könyvtártudománynak, mind saját tudományáguknak aktív művelői.

Egyre általánosabbá válik az is, hogy a *dokumentációs tevékenység* a könyvtárakhoz kapcsolódik, központi funkciói pedig a nemzeti könyvtárak mellett jelentkeznek.

A nemzeti könyvtárakban folyó tudományos munkára jellemzők *kiadványaik*, amelyek a bibliográfiákon (nemzeti bibliográfiák, folyóiratrepertóriumok, retrospektív, ajánló és szakbibliográfiák) kívül is igen széles területet ölelnek fel.

Szokásosak a nyomtatott jegyzékek, főként a könyvtárak új, külföldi beszerzéseiről. Ilyen jegyzékeket ad ki pl. a British Museum, a dán, a finn, a japán, a norvég, az osztrák, a perui, a római olasz, a román, a svéd és a török nemzeti könyvtár; a tudományos könyvtárak számára kézikönyvet adott ki pl. a csehszlovák nemzeti könyvtár; könyvtörténeti tanulmányokat közöl a Bibliothèque Nationale és a British Museum; rendszeres évi jelentéseket, illetőleg évkönyveket ad ki pl. a brazil, a japán, a finn, a norvég és a walesi nemzeti könyvtár. Értékes kéziratanyagát facsimilében mutatja be a British Museum és az osztrák nemzeti könyvtár; tudományos dolgozatokat tesz közzé a Lenin Könyvtár, valamint a bolgár és magyar nemzeti könyvtár. Folyóiratokat ad ki: a Lenin Könyvtár, valamint a dél-afrikai, a japán és a salvadori nemzeti könyvtár.

A nemzeti könyvtárak tudományos munkásságának gyümölcsei a kisebb-nagyobb állandó és alkalmi — sokszor nemzeti jelentőségű — reprezentatív *kiállítások*. Kiállítási tárgyak elsősorban a könyvtári dokumentumok: kéziratok, kötések, illusztrált könyvek, tipográfiai kincsek, híres könyvek stb., de sokszor élénkítik a kiállítás anyagát egyéb korabeli tárgyi emlékekkel. A kiállítás anyaga különösen a más intézményekkel való közös rendezés esetén vegyes.

A nemzeti könyvtárak kiállításai állandóak vagy alkalmiak. A nemzeti könyvtárak kiváló értékeiket az érdeklődőknek állandó kiállításokon mutatják be. Nagy, állandó kiállítások vannak pl. a Bibliothèque Nationale-ban, a British Museumban, a Lenin Könyvtárban, de az állandó kiállítás szinte minden nemzeti könyvtárra jellemző.

Az alkalmi kiállítások is igen különböző méretűek. Egy-egy nagy irodalmi, történeti, zenei esemény, a népek és a világ nagy embereinek születési és halálzási évfordulói stb. arra készítetik a nemzeti könyvtárakat, hogy méltó reprezentatív kiállításban emlékezzenek meg azokról. Az ilyen kiállítások azután hosszabb ideig tartanak. Természetesen ennél sokszorta több a kisebb méretű alkalmi kiállítások száma. Nemcsak a Bibliothèque Nationale, a British Museum vagy a Lenin Könyvtár, hanem az albán, a cubai, a délafrikai, a holland, az ir, a lengyel, a magyar, az osztrák, a svájci és a tuniszi nemzeti könyvtárak jelentései is beszámolnak kiállításai sikeréről.

Általánosnak tekinthetjük a nemzeti könyvtárakban is az új szerzemények kiállítását Bulgáriától — Tuniszig. Viszont szórványosan fordul még csak elő, hogy a nemzeti könyvtárakban rendezett kiállításból vándorkiállításokat szerveznek, s azokat az ország különböző részeiben bemutatják. Ennek az egyébként igen rokonszenves gondolatnak kivitele elé különösen két oldalról tornyosulnak az akadályok. A kiállításra érdemes dokumentumok nagy értéke különleges állományi és biztonsági védelmet igényel, amely a szállítások során nem biztosítható eléggé. Másrészt az érdemes kiállítások technikai berendezése — rendszerint — a kiállítási teremhez méretezett, s csak nagy költséggel, sokszor a kiállítás szépségének rovására alkalmazható más helyiségekhez.

A tudományos munka eredményeinek megjelenési formái a nemzeti könyvtárakban rendezett *előadások* is, amelyek a könyvismertetésektől kezdve az anyag feltárásnak ízelítői, a tudományos kutatás inspirálói s magas fokon az irodalom-, történelem-,

zenetudomány stb. alkotó és fejlesztő megnyilatkozásai lehetnek. Így jutnak el a nemzet könyvtárak pozitív tevékenységükben a tudomány és a művészetek magasszintű műveléséig, a nemzeti és egyetemes emberi kultúra aktív fejlesztéséig. Ilyenek pl. az osztrák nemzeti könyvtárnak a Nemzeti Könyvtár Barátainak Társaságával karöltve rendezett koncertjei, valamint a török nemzeti könyvtár hangversenyei.

A nemzeti könyvtárak nagyarányú fejlődése szükségképpen a kulturális igazgatás szerveivé teszi azokat. Beszéltünk már arról, hogy az egyes államok kormányzatai valószínűleg elvárják a nemzeti könyvtáraktól a könyvtári vonatkozású *jogszabályok kezdeményezését* és az azok előkészítésében való részvételt. Ugyancsak említettük már, hogy a hivatalos állami szervek és a különböző tudományos intézetek a könyvtári szolgáltatások tekintetében elsősorban a nemzeti könyvtárakra támaszkodnak (pl. a Lenin Könyvtár alapszabályzata egyenesen a könyvtár kötelességévé teszi a kormányzati szervek, a tudományos intézetek számára szükséges bibliográfiai szolgálatot). Sok helyen (pl. Magyarországon és Olaszországban) a nemzeti könyvtáraknak hitelesítési joguk van. A könyvtári dokumentumokban képviselt szellemi javak állami érdekvédelme, kölföldre való kivitelük engedélyezése pl. Magyarországon a nemzeti könyvtár hatáskörébe tartozik. A sajtótermelés nyilvántartása pl. Lengyelországban a nemzeti könyvtár feladata. Elbíráló, tehát hatósági jellegű a duplumanyag feletti rendelkezési jog pl. a National Central Libraryban, vagy az állami tulajdonba került könyvanyag és a kötelempéldány iránti igények tekintetében a magyar nemzeti könyvtárban.

Mint speciális hivatali jellegű kötelezettséget említjük meg, hogy a brazil nemzeti könyvtár a szerzői jogok nyilvántartásával is foglalkozik.

Véleményünk szerint a hivatali természetű tevékenység csak kénytelen-kelletlen hárul a nemzeti könyvtárakra, s annak kiterjesztése nem örvendetes jelenség. Az igazgatási jellegű feladatok ugyanis azt a veszélyt jelentik, hogy rendszerint sürgős, követelődő természetűek miatt csak a sajátos könyvtári munka rovására lehet elvégezni azokat. És vajon melyik nemzeti könyvtár nem panaszkodik és nem panaszkodhat joggal amúgyis személyzeti hiányra? Óvatosan kell tehát bánnunk az újabb s különösen a nem sajátos könyvtári munkát, hanem inkább adminisztrációt jelentő feladatok elvállalásával.

*

A nemzeti könyvtárak működésének megismerése, kapcsolataik megteremtése a kultúra nemzetközi fejlesztésének egyik előfeltétele. Be kell azonban vallanunk, hogy nem könnyű összeszedni azokat a szabályzatokat és jelentéseket, amelyekből részletes képet kaphatnánk a nemzeti könyvtárak szervezetéről és működéséről. Ezért nem tarthatnak számot teljességre felsorolásaink, s mind a szervezeti tagolásban, mind az egyes funkciók ismertetésében csak példaszerűek lehetnek hivatkozásaink.

Kétségtelen, hogy a fejlődés egyrészt a nemzeti könyvtárak alapszabályzatainak kidolgozásához, másrészt a nemzetközi kapcsolatok, az adatszolgáltatás további elmélyüléséhez vezet. Mindkét körülmény fokozott lehetőséget nyújt majd arra, hogy összefoglalóbb és alaposabb tanulmányok útján ismertessük meg a „könyvtárak könyvtárait”.

TAKÁCS JÓZSEF

A könyvtárosok felsőfokú oktatásának első nemzetközi konferenciája Prágában ez év márc. 25–27-én zajlott le az Unesco és hat szocialista ország képviselőinek részvételével. A tárgyaláson részt vettek: Frederico FINO, az Unesco könyvtári osztályának helyettes vezetője, a Buenos Aires-i könyvtárosképző főiskola professzora, az argentin Unión Industrial könyvtárosa, Glafira Jemeljanova VITČESKAJA, a szovjet művelődési minisztérium könyvtárosoktatási főosztályának vezetője, dr. Alexander BIRKENMAJER

professzor, a varsói egyetem könyvtárosképző tanszékének vezetője, dr. Horst KUNZE professzor, a Humboldt Egyetem könyvtártudományi intézetének vezetője, a Deutsche Staatsbibliothek főigazgatója, Weber DUBE, a berlini könyvtártudományi intézet adjunktusa, Elfriede KOCH, a Német Demokratikus Köztársaság fő- és szakiskolaügyi államtitkárságának főelőadója, dr. Kovács Máté professzor, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem könyvtártudományi tanszékének vezetője, KÓHALMI Béla egyetemi tanár, dr. Jaroslav DRINA, a prágai egyetem könyvtárosképző tanszékének vezetője, dr. František HORÁK és dr. M. L. ČERNÁ, a prágai könyvtáros tanszék előadói, dr. M. ŠTEFANIČOVÁ, a pozsonyi könyvtáros tanszék vezetője, és Jugoszlávia képviselői: Matko ROJNIĆ, a zágrábi Tudományos Könyvtár igazgatója és Milica PRODANOVIĆ, a belgrádi egyetemi könyvtár könyvtárosa. A Bolgár és a Román Népköztársaság képviselői bejelentették részvételüket, de technikai okokból nem jelenhettek meg.

A konferencia résztvevői már elutazásuk előtt megkapták az egyes tanszékek alapos beszámolóit a könyvtárosoktatás helyzetéről és problémáiról, így a Szovjetunió képviselőjének részletes és a szlovák tanszék rövid beszámolója után (ezek ugyanis technikai okokból már nem voltak szétküldhetők) már az első tárgyalási napon ráterhettünk az általános vita néhány fő témájára. A fő témák elseje volt: szükséges-e felsőfokú képzés minden könyvtártípus részére? Az a felfogás alakult ki, hogy a szocialista országokban a megnövekedett feladatok, a társadalom átrétegződése, új értelmiségi réteg kialakulása ezt kívánatosá teszi. Elismerte a konferencia, hogy vannak könyvtári munkafolyamatok, amelyek elvégzéséhez a középfokú képzés is elégséges. — A második téma az egyszakosság vagy kétszakosság kérdése volt. A konferencia helyeselte azt az álláspontot, hogy kívánatos, ha a könyvtáros egy általa szabadon választott másik szakterületen is alapos képzést kap; helyeselte azt a megoldást is, hogy a könyvtári munkába más, nem könyvtári diplomával rendelkező szakembereket vonjunk be, és ezek számára is biztosítjuk a rövidített könyvtárosi szakképzést. Szóba került a könyvtártudományi terminológiával kapcsolatban a könyvtártudomány tágabb és szűkebb értelmezésének, a történeti jellegű és a könyvtári gyakorlati tárgyak arányának kérdése a könyvtártudomány oktatásán belül. A konferencia megállapodott abban, hogy a könyvtártudományi terminológia kérdését még alaposabban meg kell vizsgálni.

A második tárgyalási nap anyaga az egyes tárgyak oktatásának tartalma és módszertana volt. A bibliográfia oktatásával kapcsolatosan felmerült a tudományismeret és tudománytörténet oktatásának kérdése. Minthogy az általános tudománytörténet oktatása szétfeszítené a tantervi kereteket, a konferencián az a nézet alakult ki, hogy a merőben a címanyagot átadó tanítás hibáit elkerülendő, a bibliográfiai oktatás történelmi alapra helyezendő, hogy a bibliográfia anyaga a társadalmi és szellemi környezetbe helyezve gazdag tudománytörténeti ismeret átadását tegye lehetővé. Elvi megállapodással zárult a katalógizálás oktatásának vitája. A katalógus — szólt a megállapodás — a könyvtár legfontosabb műszere, és kívánatos a Kelet-Nyugat kölcsönös megismerése szempontjából is a különböző katalógusrendszerek összehasonlító megismertetése.

A harmadik tárgyalási napon sok gyakorlati jellegű indítványt fogadott el a konferencia a tanszékek nemzetközi kapcsolatai kérdésében (a más országokat is érdeklő disszertációk témáinak jegyzék alakjában történő kölcsönös cseréje, tanszéki tapasztalatok cseréje, vendégelőadások szervezése, félévenként megjelenő Bulletin kiadása a könyvtáros tanszékek ügyeiről).

Megállapodott a konferencia abban is, hogy kétévenként más-más országban megtartva rendszeresíti a tanszékek konferenciáját.

KÓHALMI BÉLA

Az UNESCO alaptervezete a keleti és nyugati kulturális értékek kölcsönös megbecsüléséről és a könyvtárak ezzel kapcsolatos feladatai. A népek és nemzetek között kiépített kulturális, nevelésügyi és tudományos kapcsolatok elvileg mindenkor azért létesültek, hogy a különféle népek egymás kulturáját és értékeit megismerjék és tanulmányozzák, s így a kölcsönös megbecsülésben közelebb kerüljenek egymáshoz. Az UNESCO alapítása óta e cél érdekében dolgozik,¹ és arra törekszik, hogy az emberiség békéjének és jólétének érdekében összefogja és szervezze azokat az erőket, amelyek a kultúra és haladás érdekében tevékenykednek.

Mivel e kölcsönös kulturális megismerés eredményei mégsem mutatkoztak minden tekintetben kielégítőnek, az UNESCO 1956 novemberében Új-Delhiben tartott közgyűlése egyhangúan leszögezte, hogy a Kelet és Nyugat népei és nemzetei művelődésének fokozottabb és kölcsönös megbecsülése feltétlenül szükséges. A nyugati népeknek alaposabban meg kell ismerniök a keleti népek kultúráját, s fordítva, a Kelet számára az eddiginél jobban hozzáférhetővé kell tenni a Nyugat kiemelkedő szellemi és művészi kincseit.

Ezért az 1956-ban tartott közgyűlés alaptervezetet fogadott el Kelet és Nyugat kulturális értékeinek kölcsönös megbecsüléséről.² Az alaptervezet a jelenlegi elgondolás szerint 10 évig marad érvényben, s megvalósítása az UNESCO egyik központi feladata lesz. A határozat felhívta az UNESCO minden tagállamát, hogy működjék közre a tervezet végrehajtásában, és az említett cél elérésére dolgozzon ki hathatós programokat a nevelésügyi intézményekre (iskolákra, egyetemekre, ifjúsági szervezetekre), akadémiákra, könyvtárakra, múzeumokra, könyvkiadásra vonatkozóan. A mindig fontos személyi kapcsolatok (konferenciákon, kongresszusokon való részvétel, ösztöndíjak megpályázása stb.) létesítése mellett hangsúlyozza az alaptervezet, hogy különös erőfeszítéseket kell tenni annak megállapítására, melyek azok a területek, ahol a tájékoztatás hiánya nagy hátrányt jelent a szakembereknek éppúgy, mint a közművelődésnek. Az UNESCO tanácskozásokat kezdeményezett olyan munkák elkészítésére, mint az ázsiai kultúrák enciklopédiája, a különféle keleti irodalmak bibliográfiája, a Kelettel foglalkozó kutató intézetek és gyűjtemények kalauza. Nem mindenütt állnak rendelkezésre kellőképpen elterjedt fordítások a lényeges művekről. Ez az egyik oka annak, hogy a Nyugat még mindig keveset tud Kelet szellemi és erkölcsi értékeiről, s fordítva : Nyugat számos nagy, klaszszikus művét még nem fordították le sok ázsiai nyelvre. Ezért nagy erőfeszítéseket kell tenni azoknak a kiváló műveknek a lefordítására és az olvasókhoz való eljuttatására, amelyek képet adnak a mai keleti életről és művelődésről. Javasolja az alaptervezet, hogy az UNESCO tagállamai nemzeti síkon valósítsanak meg egész sor fontos program-pontot : pl. határozzák meg a lakosság szükségletét más kultúrák ismeretére vonatkozóan ; vegyék számba a nemzeti művelődésnek azokat a termékeit, amelyek csereprogramokban elsősorban jöhetnek figyelembe ; szervezzenek szakemberek részére külföldi tanulmányutakat, s fogadjanak külföldi ösztöndíjasokat ; a közkönyvtárak szerzzenek be más orszá-

¹ L. GOMBOCZ ISTVÁN : *Az UNESCO könyvtári munkája*. Magy. Könyvszemle, 1957. 209—222. l.

² *Mutual Appreciation of Eastern and Western Cultural Values*. CL 1222. Annex I [and] Annex II. 20, 6 l. — Ennek könyvtári szempontból való kifejtése : *Appréciation mutuelle des valeurs culturelles de l'Orient et de l'Occident*. B. de l'Unesco à l'Intention des Bibl. octobre 1957. — Az alaptervezetből következő bibliográfiai feladatok vázolója : *Rapport du Comité consultatif international de bibliographie. 4^e session*. Paris, 10—13 décembre 1957. UNESCO (CÚA) 86. 1957. 11 l. Jelen cikkünk lezárása után érkezett meg annak az új UNESCO-folyóiratnak első száma, mely rendszeresen fogja közölni a kelet—nyugati terv elvi és gyakorlati kérdéseit (*Orient-Occident. News of Unesco's Major Project on Mutual Appreciation of Eastern and Western Cultural Values*. Vol. I. No. 1. February 1958.)

gok népeit és kultúráját ismertető műveket; különféle könyvkiállításokon mutassák be egymás értékeit és a kölcsönös összefüggéseket; állandó intézményeket, szakkönyvtárakat szervezzenek a kölcsönös művelődési és tudományos kapcsolatok ébrentartására; kössenek két- és sokoldalú egyezményeket a kiadványok cseréjére vonatkozóan.

Maga az UNESCO a terv végrehajtásában mint elősegítő és koordináló szervezet kíván működni. Az alaptervezet hatékonysága inkább a tagállamok tevékenységétől, e tevékenység minőségétől függ, s tulajdonképpen minden résztvevő állam szabadon döntheti el, hogy a programot milyen formában kívánja megvalósítani.

Magyarország, illetve az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága —, mely különösen érdekelt a Kelet és Nyugat kulturális értékeinek kölcsönös megbecsülésében és ismertetésében, — magáévá tette az imént vázolt elgondolás alapelveit, s az UNESCO európai nemzeti bizottságok 1957 októberében tartott dubrovniki konferenciáján delegációnk — általános helyesléstől kísérve — javaslatot tett, hogy az UNESCO tagállamok 1958-ban rendezzék meg a *Kelet–Nyugat megértés hetét*. E javaslatot a konferencia egyhangúan elfogadta. Ennek megfelelően az egyes tagállamokban az iskolák, egyetemek, különféle művelődési szervezetek, intézmények és tájékoztatási szervek megfelelő előadásokat, kiállításokat szerveznek, általában más országok művelődésének értékeit a rendelkezésre álló eszközökkel (könyvkiadás, könyvtárak, múzeumok, hangversenyek stb.) bemutatják, esetleg más országok kiváló kulturális személyiségeit vagy delegációit meghívják.

Az alaptervezet célkitűzéseinek értelmében s a dubrovniki határozatok végrehajtásának biztosítására LIGETI Lajos akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke vezetésével Magyarországon is megalakult az a különbizottság, amely az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága elnökségének felkérése alapján hivatott a Kelet és Nyugat értékeinek megbecsülésével kapcsolatos magyarországi munkálatok kidolgozására és megszervezésére.

Ez a szakbizottság az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága albizottságainak megkérdezése után kidolgozta közeli és távlati munkatervét. E szerint 1958 szeptemberében Magyarországon megrendezik a *Kelet–Nyugat kölcsönös megértési hetét*, s ennek keretében elsősorban Egyiptom, India, Japán, Kína és Törökország kulturális eredményeit fogják ismertetni.

Ezek után joggal vetődik fel a kérdés, hogy e fontos nemzetközi művelődési és tudományos program végrehajtásába hogyan kapcsolódhatnak be a könyvtárak és könyvtárosok?

Már az eddig elmondottakból is világosan következik, hogy az UNESCO különösen a könyvtárakra — legyenek azok közművelődésiek vagy tudományos könyvtárak, ifjúságiak, iskolaiak vagy intézetiak — számít az alaptervezet hatékony végrehajtásában. Hangsúlyozzák az idézett UNESCO-közlemények, hogy az egyes Nemzeti Bizottságok legjobb és legértékesebb támaszai a könyvtárak és könyvtárosok (könyvtáros-egyesületek) lehetnek a program megvalósításában; kezdeményező készségüktől, ötletességüktől, a művelődés nagy értékei iránti tiszteletüktől, a kölcsönös megismerést elősegítő tevékenységüktől igen sok függ. Kiállítások, tájékoztató cikkek, olvasókkal folytatott megbeszélések, előadások, bibliográfiák, könyvhetek, dokumentációs anyagok, — csak néhány fontos könyvtári terület, ahol a könyvtárosok vezető szerepet játszhatnak Kelet és Nyugat értékeinek kölcsönös megismertetésében.

Az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságának könyvtári és bibliográfiai albizottsága figyelembe véve és értékelve

a) az UNESCO alaptervezetének megállapításait, a dubrovniki konferencia határozatait, a magyar UNESCO-szervek útmutatásait,

b) hazánk történeti és földrajzi adottságait Kelet és Nyugat viszonylatában, továbbá a magyar orientalisztika világszerte ismert eredményeit,

c) a könyv és a könyvtár fontos szerepét a kölcsönös megismerésben és megismertetésben,

d) a hazai orientalisztika határainkon túl is ismert tudományos könyvtári bázisát, az Akadémiai Könyvtár Keleti Osztályát,

közeli (az 1958-ban tartandó Kelet–Nyugat megértési hétre vonatkozó) és *távlati* (több évre terjedő) programot³ dolgozott ki, amit a LIGETI aladémikus vezetése alatt álló különbizottság elnöksége is megtárgyalt.

A) *Közeli (1958-ban végrehajtandó) program:*

1. Könyvtári *kiállítások* rendezése a különféle típusú könyvtárakban a szeptemberi Kelet–Nyugat megértési hét keretében, éspedig :

a) az Országos Széchényi Könyvtárban a felszabadulás óta magyar nyelven megjelent legkiválóbb, keleti eredetű vagy vonatkozású szépirodalmi művek kiállítása, előadással egybekötve ;

b) az Akadémiai Könyvtárban a magyar orientalisztikai irodalom kiemelkedő alkotásainak kiállítása, szintén előadással egybekötve ;

c) gyűjtőkörüknek megfelelő kiállítások rendezése a nagy budapesti könyvtárakban (pl. Egyetemi Könyvtár = keleti tudománytörténet, tudományos gondolkodás ; Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár = keleti utazások, útleírások; Országos Műszaki Könyvtár = keleti eredetű műszaki irodalom, az érintett országok kiemelkedő technikai létesítményeinek képekben való bemutatásával ; Országgyűlési Könyvtár = keleti államok, jog, politika, közigazgatás stb.). Nagyjából hasonló témájú kiállításokat rendezhetnek a vidéki egyetemi könyvtárak is ;

d) Keleti vonatkozású könyvkiállítások a megyei és közművelődési könyvtárakban az 1945 után megjelent magyar kiadványok felhasználásával, tájékoztató előadásokkal összekötve.

E kiállítások központi tématervét az OSzK Módszertani Osztálya dolgozza ki.

2: A megyei és a közművelődési könyvtárakban a kiállításokkal kapcsolatban a felnőtt és az ifjúsági olvasók részére *élmény-pályázatot* lehet kiírni a következő tárgykörben : *Miért tetszett, miben hatott rám x író vagy tudós műve?* (magyar nyelven megjelent keleti témájú könyv). A legjobb pályázatokat össze lehet gyűjteni és azokat – a francia fordítással együtt – meg lehet küldeni az UNESCO-központnak. A szervezést szintén az OSzK Módszertani Osztálya végezheti el.

3. A Magyarországon 1945 óta megjelent keleti vonatkozású irodalom reprezentatív alkotásainak *ajándékként való megküldése* az UNESCO és az érintett keleti országok számára.

4. *A Könyvtáros* c. folyóiratban *összefoglaló ismertetésre* kerülhet a már említett öt keleti ország könyvtárügye ; a *Magyar Tudomány* c. folyóiratban ismertetni lehet az Akadémiai Könyvtár keleti cserekapcsolatait.

5. *Cikk a Magyar Tudományos Akadémia Keleti Könyvtáráról*, értékeiről s a gyűjteménynek a hazai orientalisztikai kutatással való kapcsolatairól. Idegen nyelven az *Acta Orientalia*-ban vagy valamelyik külföldi orientalisztikai szakfolyóiratban, kivona-

³ A könyvtári program kidolgozásában és megfogalmazásában jelen cikk szerzőjén kívül résztvett Kovács Máté, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága könyvtári és bibliográfiai albizottságának elnöke, GOMBÓCZ István, az albizottság titkára és KÓHALMI Béla egyetemi tanár.

tosan a *Bulletin de l'Unesco à l'Intention des Bibliothèques* c. folyóiratban jelenhetik meg. A *Magyar Könyvszemlében* idegen kivonattal ellátott magyar nyelvű közlés jöhet szóba.

6. Javasolja a bibliográfiai és könyvtári albizottság azt is, hogy a magyar orientalisztikai művek *válogatott jegyzékét* és a Kelettel tudományos vagy kulturális síkon foglalkozó *magyar intézmények jegyzékét* megfelelő nyomtatott kiállításban (esetleg az *Acta Orientalia* mellékleteként) közzé kellene tenni, és az UNESCO-nak, a külföldi orientalisztikai intézményeknek és orientalistáknak tájékoztatás céljából meg kellene küldeni.

Megjegyzendő, hogy az 5. és 6. pontban közölt teendők végrehajtása — mindenekelőtt technikai szempontból — valószínűleg áthúzódik 1959-re.

B) Távlati program:

1. A magyar orientalisztikai irodalom *annotált bibliográfiájának* összeállítása és kiadása.

2. A hazai tudományos intézményekben (egyetemi és kutató intézetek, könyvtárak, múzeumok) fellelhető orientalisztikai nyomtatott és kéziratos művek *központi katalógusának* felfektetése az Akadémiai Könyvtár Keleti Osztályán.

3. Elkészítendő a Kelettel foglalkozó magyar tudományos intézetek, gyűjtemények közösen kiadandó többnyelvű képes *tájékoztató kiadványa*.

4. Összefoglaló tanulmányt kell írni a magyar tudományos intézmények keleti *kiadványcsere-kapcsolatairól*.

5. Az Akadémiai Könyvtár és esetleg más könyvtárak tulajdonában lévő keleti kódexek, kéziratok további *faksimile kiadása*.

6. Törekednünk kell arra, hogy orientalista könyvtárosaink számára *UNESCO-ösztöndíjat* nyerjünk el egyes keleti országok könyvtárainak, kéziratárainak tanulmányozására, kapcsolatok teremtésére. Ugyanakkor felhívhatjuk az UNESCO illetékes szerveinek figyelmét arra, hogy Magyarországon — az Akadémiai Könyvtárban — sikerrel tanulmányozható a török kódex- és kéziratanyag, GOLDZIHNER Ignác levelezése, a KAUFMANN-féle hebrológiai gyűjtemény és STEIN Aurél hagyatéka.

Befejezésül szükséges még megjegyeznünk azt is, hogy elsősorban a távlati program a következő évek folyamán minden bizonnyal bővül, színeződik és a könyvtárak saját kezdeményezéseivel gazdagodik. De arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy bizonyos anyagi áldozatok (személyzet és költségek rendelkezésre bocsátása stb.) is szükségesek e fontos program megfelelő végrehajtására. Mindenekelőtt fontos az, hogy a hazai UNESCO-szervek, különösen a Magyar Nemzeti Bizottság és annak könyvtári albizottsága, a Kelet-Nyugati szakbizottság energikusan és fáradhatatlanul dolgozzanak a program végrehajtásán. A Magyar Tudományos Akadémia és bizottságai (mindenekelőtt az Orientalisztikai Bizottság és a Könyvtártudományi Bizottság), a Művelődésügyi Minisztérium, az Országos Könyvtárügyi Tanács, a Kiadói Főigazgatóság, a szakfolyóiratok szerkesztőségei összehangolt és komplex munkája is feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az UNESCO központi tízéves programja hazai viszonylatban az annyira fontos könyvtári vonalon megvalósuljon.

HARASZTHY GYULA

S Z E M L E

Gutenberg Jahrbuch 1957. Begründet und herausgegeben von Aloys RUPPEL, Verlag der Gutenberg-Gesellschaft in Mainz. 380 l. szöveg + 19 lev. hirdetés.

Az évkönyv e 32. kötetébe 11 nemzet szaktudósai 5 nyelven 59 könyvtörténeti értekezést írtak, s mondanivalóikat 139 illusztrációval szemléltették. A kiadvány hagyományaihoz híven ezúttal is az írás, a papír, a nyomdászat, az illusztráció, a könyvkötés és a könyvkereskedelem nemzetközi történetéből közölt adatmegállapító részlettanulmányokat. Bennünket elsősorban a két magyartárgyú munka érdekel: SOLTÉSZ Erzsébeté HOFFHALTER Rafael fametszőművészetéről és BUDAI György meg társszerzője (H. CARTER) tanulmánya MISZTÓTFALUSI KIS Miklós Janson-típusáról.

SOLTÉSZNÉ HOFFHALTER Rafael Magyarországon készített fametszeteiről a képek minden részletére kiterjedő pontos leírásokat ad, s ezzel egyrészt HOFFHALTER egyéni arcképének ismert vonásait egészíti ki és igazítja helyre, másrészt a szakirodalom eddigi vázolásával szemben nyomdászpályafutásához és művésztevékenységéhez, valamint hazai fametszéstörténetünkhöz szolgáltat új adatokat.

CARTER és BUDAI tanulmánya tárgyi bizonyítékokkal erősíti meg azt, amit maga KIS a *Mentségben* általánosságban mondott el betűmetsző sikereiről és típusainak Európa-szerte való elterjedéséről. A külföldi nyomdászattörténet Janson-betűknek nevezi őket, mert a hollandus Anton JANSON betűkereskedő XVII. századvégi hagyatékából származtak az utókorra. JANSONTól 1720 körül a lipsei EHRHARDT-betűöntőde szerezte meg őket. Későbbi vándorútjukon W. DRUGULINHOZ kerültek, kitől 1919-ben megvásárolta mai tulajdonosuk, a frankfurti D. STEMPER betűöntőcég. Az 1680-as években kelt levelezés KIS és megrendelői, továbbá másországbeli nyomdák és amszterdami betűkereskedők közt, kétségtelen bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy metszőjük KIS volt. Szerepelnek oxfordi és amszterdami betűmintakönyvekben; valamint flórenci nyomtatványokban. Maga KIS is kiadta betűmintalapját, de az az elmúlt II. világháborúban elpusztult, s csupán az Országos Széchényi Könyvtár fényképmásolata maradt fenn róla. Az utóbbi hasonmásait közli a két társszerző tanulmánya. A levelezésből különösen érdekes a FRANKEL Márkkal kötött megállapodás, aki KISnek, betűszállítmánya ellenértékéért a Lengyelországon át való hazautazást biztosította; pedig majdani útján éppen Lengyelországban tartóztatták le és kobozták el bibliapéldányai jó részét. Gróf J. G. SPARWENFELD svédországi megrendelése irataiban arról van szó, hogy KIS hajlandó nemcsak latin, germán, zsidó, görög, szír, szamaritán, kopt, örmény betűket, hanem kínai típusokat is metszeni.

Az évkönyv egyéb cikkeiből számunkra tanulságos még Ernst KYRIOSÉ a későgót könyvkötések tulajdonosbélyegzőiről, valamint Ilse SCHUNKÉ a MÁTYÁS király korabeli s BEATRIX királynéhoz kapcsolódható vonatkozások miatt is figyelemre méltó nápolyi királyi könyvkötőműhelyről. Az utóbbi dolgozat SCHUNKÉNAK a korvinkötésekről írt s a *Gutenberg Jahrbuch* 1949. évfolyamában közölt tanulmányának párja. F. J.

Renzo Frattarolo: Anonimi e pseudonimi. Repertorio delle bibliografie nazionali. Con un dizionario degli scrittori italiani (1900—1954). Caltanissetta-Roma (1955), ed. S. Sciascia. 208 l.

FRATTAROLO könyve két fő részre oszlik. Műve elején felsorolja a különféle nemzeti bibliográfiákat, néhány olyan segédkönyvet, melyben az egyes nemzeti irodalmakra, szerzőkre (és velük kapcsolatban álnevekre) bukkanhatunk; majd a XX. századi olasz irodalom tanulmányozásához nélkülözhetetlen munkák jegyzékét közli, és számos író álnévét oldja fel. Szándékát tekintve tehát a könyv egy fontos és nálunk is nélkülözött összeállítást jelent.

A mű áttekintése után azonban kiviláglik, hogy FRATTAROLO főleg csak a század olasz íróinak adatait gyűjtve végzett kiemelkedő munkát, könyvének egyéb részei általában nem haladják meg egy könnyen összeállítható másodfokú bibliográfia kereteit. A bevezető fejezetben, egészen röviden, az álnevek történeti kialakulásáról említ meg néhány jellegzetességet, s felsorolja az ezzel kapcsolatos irodalom néhány főművét. A *Repertori bibliografici* című fejezetben hazánkról nem emlékezik meg, s így nem említi GULYÁS Pál bibliográfiai kézikönyvét sem. A *Nemzeti [álnév] bibliográfiák* általáncs részében is, az egyes nemzeti fejezetekben is számos mű említését mellőzi. A magyar álnévlexikon a németekkel került egy csoportba: SZÉKELY Dávidé. Sajnos, SZINNYEI és GULYÁS írói lexikonai kimaradtak.

A kötet második része a XX. századi olasz prózaírók álneveit adja, de nem tér ki ezek lelőhelyeire s arra sem, melyik író hol és mikor használt álnevet. Ezzel ellentétben viszont mindegyik író esetében — rövid életrajz után — felsorolja annak önállóan megjelent műveit, és rövid tájékoztatást is ad a rávonatkozó irodalomról. Az egyes tételek az álnevek betűrendjében követik egymást. Azonos szerző több álneve esetében a kiegészítő megjegyzések a legismertebb álnévhez kerülnek, a többinél erre utal. A fejezet végén — hibáztathatóan — az idézett bibliográfiák mutatója megelőzi a felsorolt szépírók eredeti nevének indexét. A könyv végén pedig, mintegy függelékként, felsorolja részint mindazokat a műveket, melyeket az egyes tételek életrajzi-bibliográfiai adatainak megírásához felhasznált, részint pedig azokat az összefoglalásokat, melyek a mai olasz irodalom történetét átfogóan tárgyalják.

FRATTAROLO munkája olyan kézikönyvnek látszik, melyet elsősorban nem az alapos könyvtári feldolgozó-munka használhat, hanem a reference; első, az álnévlexikonokat vázlatosan elsoroló része nem lépi túl a középfokú összeállítások színvonalát; második része pedig szintén nem törekszik teljességre, s különösen a kutató fájlalhatja azt, hogy a betűjelek feloldásának kísérlete éppúgy kimaradt, mint valamennyi jelentős XX. századi olasz író álnévének felsorolása, és azoknak a folyóiratoknak, hírlapoknak a megnevezése, ahol ezek előfordulnak. Az, hogy például Alberto MORAVIA, a ma is élő, világszerte ismert olasz prózaíró neve nem fordul elő a kötetben (valódi neve egyébként Alberto PINCHERLE), kétséggé teszi az összeállítás megbízhatóságát.

Mégis, a kötet hasznos munka, mert (s ez főleg a modern olasz írók álneveinek feloldására áll) a külföldi számára nyújt néhány, másutt nem megismerhető adatot, s életrajzi összefoglalói, bibliográfiai referenciái, irodalomtörténeti emlékeztetői révén néhány olyan felvilágosítást, melyeket esetleg másutt nem találhatnánk meg.

Ugyanakkor, FRATTAROLO munkájának kapcsán, talán megemlíthetnénk, hogy nálunk is hasznosnak látszana egy, a közelmúlt és a ma írói álneveivel foglalkozó gyűjtés megkezdése.

N. Allony—D. S. Loewinger : The Institute of Hebrew Manuscripts. List of Photocopies in the Institute. I. Jerusalem 1957. VIII, 78, [2] l., 8 t.

A Héber Kéziratkutató Intézet 1950-ben alakult Jeruzsálemben. Célja, hogy a földkerekség legkülönbözőbb helyein található héber kéziratokat lefényképeztesse és fotokópiáit az Intézetbe gyűjtse. Ezzel a héber kéziratok vizsgálatát nagyon megkönnyíti, mert egy helyütt lehet látni és tanulmányozni az anyagot, s így a teljesség lehetőségéhez is segíti a kutatókat. Évenként kétszer kel útra az Intézet egyik megbízottja a kéziratok felkutatására. Eddig Ausztria, Olaszország, Anglia (csak London), Belgium, Nyugat-Németország, Dánia, Hollandia, Magyarország, a Vatikán, Franciaország és Svájc könyvtárainak héber kézíratairól kapott áttekintést és fényképeket az Intézet.

Az előttünk fekvő első kiadvány : Ausztria és Nyugat-Németország héber kézíratairól készült fotokópiáknak héber nyelvű katalógusa. A különböző nyomtatott katalógusokban már eddig is szereplő kéziratokra a katalógusszámokkal utal, leírást csak az eddig ismeretlenekről ad.

1. *Ausztria.* Zsidó tulajdonban háromszáznál több héber kézirat volt. Ezeknek legtöbbjét elrabolták a nácik. Egy része felbukkant külföldön : a Varsói Zsidó Történelmi Intézetben vagy magánosoknál. Ugyanígy prédára kerültek a szerzetesi könyvtárak héber kézíratai is. Megtudjuk, hogy A. Z. SCHWARZ munkájának (*Die hebräischen Handschriften in Oesterreich. I.* Leipzig 1931.) megvan kézíratos folytatása özvegyének tulajdonában, fotokópiáját őrzi az Intézet.

Igen fontos, hogy a bécsi Erzherzog Rainer-gyűjtemény genizáinak fényképei elkészültek. A SALAMON B. JEHUDÁHOZ írt levél (9. l., Nr. 13.) ki van adva (J. MANN : *The Jews in Egypt. I.* Oxford 1920. 108—109. l.). A $\text{מִן הַיָּם הַיָּבֵשׁ}$ szövege (9. l., Nr. 14.) — amint a kiadók rövid megjegyzéséből megállapítható — a palesztinai rítust követi. A KAUFMANN-genizából származó, hasonló szövegeket a M. ZULAY emlékére kiadandó kötetben közlöm.

Akad Magyarországi vonatkozású kézirat is : Eisenstadt és a „hét község” iratai (8. l., Nr. 1.).

2. *Németország.* A nácik itt sem pusztították el a héber kéziratokat, de 26 zsidó könyvtár anyagát elrabolták, s ezek ma mind Németország határain kívül találhatóak. A boroszlói Jüd.-Theol. Seminar kézírattára s más héber kéziratok pl. a Varsói Zsidó Történelmi Intézetben vannak, a worms-i hitközség két gyönyörű *Machzorja* a Héber Egyetem birtokába jutott, a frankfurti Zsidó Múzeum פְּרָגֶה -kézirata londoni magángyűjtőhöz, a nürnbergi városi könyvtár híres *Machzorja* S. Z. SCHOCKEN tulajdonába került. Sok kézirat még lappang. A frankfurti városi könyvtárnak 400 héber kézírata és 10 000 geniza-töredéke volt, amelynek nagy része bomba által pusztult el. Berlinben 500 héber kézirat volt, kétszer annyi, mint amennyi STEINSCHNEIDER katalógusában szerepel. A későbbi szerzeményeket A. SPANIER kiadatlan katalógusa tünteti fel. Egyik fele a tübingeni egyetemi könyvtárban, a másik a marburgi (nyugat-németországi központi) könyvtárban került felszínre.

A marburgi könyvtárban található SCHILLER *An die Freude* két héber fordítása s egy héber fordítás a *Das Lied von der Glocke*-ről (kiegészítendő ezzel S. LACHOWER bibliográfiája : *Yad La-Kore. IV.* 1956. 59—75 ; SCHEIBER, uo. 193—194.).

Az Intézet további munkáját és kiadványának folytatását nagy érdeklődéssel várjuk.

SCHIEBER SÁNDOR

Három pozsonyi könyvtár ősnyomtatványkatalógusa. Az elmúlt három évben Imrich KOTVAN, a pozsonyi Egyetemi Könyvtár munkatársa nyomtatásban közreadta a pozsonyi Egyetemi Könyvtár, a városi tudományos könyvtár és a liceumi könyvtár ősnyomtatványainak katalógusát. (*Katalóg prvotlači Univerzitnej Knížnice v Bratislave. Catalogus incunabulorum bibliothecae universitatis Bratislavensis. Čast' - pars I.—II.* Bratislava, 1955. 38 + 42 l. — *Katalóg prvotlači vedeckej knižnice mesta Bratislavy. Catalogus incunabulorum bibliothecae scientificae civitatis Bratislavensis.* Bratislava, 1956. 56 l. + 4 t. — *Prvotlače lyceálnej knižnice v Bratislave. Incunabula bibliothecae lycaei Bratislavensis.* Bratislava, 1957. 32 l. + 2 t.) Ezzel — a káptalani könyvtár kivételével — Pozsony valamennyi jelentősebb ősnyomtatványgyűjteményét megismerhetjük. Ez igen hasznos, hiszen eddig e három könyvtár közül csupán a liceum 27 ősnyomtatványát írta le nyolevan évvel ezelőtt HARMATH Károly (*A pozsonyi evang. lyceum könyvtárában levő ősnyomtatványok és néhány más régi s érdekesebb mű ismertetése.* A pozsonyi ág. hitv. ev. főiskola értesítőjében az 1877/8. tanévről. 1—28. l.).

A három közül a legjelentősebb az Egyetemi Könyvtár állománya, honnan KOTVAN összesen 461 db XV. századi könyv leírását közli. Ezek csaknem mind az egyházi könyvtárak közelmúltban végrehajtott államosításakor kerültek ide. A városi könyvtár 47 ősnyomtatványa a két világháború között (1929—1943) gyűlt össze. A volt evangélikus liceum könyvtárának 36 XV. századi nyomtatványa közül viszont a legtöbb már száz-százötven éve ebben a gyűjteményben van.

A katalógusokban ismertetett több mint félezer ősnyomtatvány között természetesen több magyar vonatkozású van. Így az Egyetemi Könyvtárban két Magyarország számára készült misekönyv (RMK. III. 2. és 46.), továbbá MICHAEL DE HUNGARIA egy (RMK. III. 39.), TEMESVÁRI Pelbárt egyik műve (RMK. III. 50.) pedig két példányban található. (Három másik, KOTVAN által ismertetett TEMESVÁRI Pelbárt műről [II. 154—156. sz.] pozsonyi tartózkodásom alkalmával megállapítottam, hogy azok XVI. századi kiadásúak [RMK. III. 94.])

A liceumi könyvtár ősnyomtatványai között csupán egy magyar vonatkozásút (RMK. III. 3.) ismertet KOTVAN. Számunkra azonban a legérdekesebb a városi könyvtár egyleveles unikuma (HAN pozsonyi kanonok búcsúlevele 1480-ból), melynek jelentőségével a *Magyar Könyvszemle* jelen számában SOLTÉSZ Zoltánné foglalkozik.

Magyar könyvtártörténeti szempontból igen értékes a városi és liceumi könyvtár ősnyomtatványkatalógusában levő proveniencia-mutató. Ez LUDOVICUS és PANCRATIUS (ROBBECK) pozsonyi kanonokok XV. századi tulajdonbejegyzésétől a legújabb korig számos ismert (BÉL Mátyás) és kevésbé ismert pap, tudós stb. könyvtulajdonosról ad hírt számunkra. A felvidéki városokon kívül — többek között — Győrből (káptalan, 1720 és BALOGH Sándor prépost, 1799), valamint Sopronból (HRABOVSZKY Dávid, 1832) kerültek ősnyomtatványok az említett pozsonyi gyűjteményekbe. (Sajnos az Egyetemi Könyvtár katalógusához nem jelent meg semmiféle mutató, így az ottani ősnyomtatványok provenienciájáról nem tudunk meg semmit sem.)

KOTVAN az egyes műveket — a nemzetközi szokásoknak megfelelően — nem írja le, hanem csak az általánosabban ismert ősnyomtatványbibliográfiákra és katalógusokra utal. (Talán egyszerre túl sokra is!) Egy pontban azonban eltér az ősnyomtatványoknál bevett gyakorlattól: a formátumot nem a papír fekvéséből, hanem a könyvek nagysága alapján állapítja meg. (Pl. minden 15 és 25 cm közötti művet nyolcadrétnek minősít; ugyanazon mű erősebben körülvágott példánya tehát más formátumjelölést kaphat!)

A katalógusok sora önmagában is komoly fejlődést árul el KOTVAN munkamódszereiben. Az Egyetemi Könyvtár elsőnek publikált katalógusa két egymástól teljesen független, újra kezdődő sorszámozású füzetben jelent meg, ami azok hasz-

nálatát bizony nehézkessé teszi. A városi és líceumi könyvtár ősnymtatványainak ismertetése sokkal elemzőbb és részletesebb. A hasznos és általában pontos mutatók egész sora (nyomdász, nyomdahely, kronológia, bibliográfia és helyrajzi számok szerinti) teszi a közölt adatokat még áttekinthetőbbé. A rendkívüli precizításra való törekvése során KOTVAN a bibliográfiai indexben külön-külön tünteti fel azokat a HAIN-számokat, melyekhez COPINGER, REICHLING, ill. mind a kettő kiegészítéseket adott, míg további (immáron negyedik!) csoportot képez az ilyen kiegészítéssel nem rendelkező HAIN-számokból. Ez kicsit zavaró.

A magas példányszámban (500—2000 db) megjelent katalógusok közül a városi könyvtaré nyolc, a líceumié négy jól kiválasztott illusztrációt is tartalmaz.

KOTVAN fentemlített három munkája — akárcsak a legutóbbi időben megjelent danzigi, boroszlói, drezdai és olmützi könyvtárak ősnymtatványkatalógusai — hasznos útmutatóul szolgálnak a nálunk most készülõ országos ősnymtatványkataszter munkálataihoz.

BORSA GEDEON

C. Ciuchindel: *Despre incepturile preseii românești Courier de Moldavie.*

București 1957. (Extras din culegera „Limba și Literatura” vol. II. editata de Societatea de Științe Istorice și Filologice din R. P. R.)

A *Courier de Moldavie* címmel Iașiban, 1790-ben megjelent hetilap címét a román sajtótörténeti irodalom hosszú ideig mint ismeretlen előfutárt tartotta számon egy egykorú osztrák újságban, a *Wiener Zeitung*ban megjelent említés alapján. C. CIUCHINDEL most a Lenin Könyvtárban meglevő és a Román Népköztársaság Tudományos Akadémiája által mikromásolatban megszerzett öt szám leírásával és betűhív közlésével végleg eloszlatja az első romániai újság körüli homályt, megállapítva, hogy azt POTEMKIN hercegnek, az osztrák—orosz—török háborúban az orosz hadak vezérének rendeltére adták ki, mégpedig egyformán az orosz sereg tisztjei és a moldvai művelt románok, elsősorban a bojárok részére. Indulására a keleti háború adott alkalmat, éppúgy, mint néhány egykorú magyar újságnak (*Hadi és Más Nevezetes Történetek, Erdélyi Magyar Hir-Vivő*) — de tartalmából nem a háborús hírek emelkednek ki, hanem — és ez C. CIUCHINDEL gondos munkájának egyik meglepő eredménye — a francia forradalom eseményeinek igen bő és szinte leplezetlenül rokonszenves visszhangja. Érdekesek még CIUCHINDEL tanulmányának megállapításai a francia nyelvű román újság nyomdájáról: a POTEMKIN herceg hadseregét szolgáló katonai nyomda volt ez, és maga az újság is formájában és beosztásában orosz példát követ, a *Szankt-Peterburgszkie Vedomoszti* példáját. A *Courier de Moldavie* felfedezése 31 évvel korábbra vezeti vissza a román sajtó történetét, mint azt az eddigi adatok engedték, de meghagyja továbbra is az első román nyelvű időszaki sajtótermék rangját az 1821-ben Budán indult *Biblioteca Româneasca* számára.

DEZSÉNYI BÉLA

Imrich Kotvan: Bibliografia Bernolákovcov. [Bernolák irodalmi iskolájának bibliográfiája.] Martin, 1957. Matica Slovenska, 408 l.

Imrich KOTVAN, a kiváló szlovák bibliográfus, a magyar könyvtárosok számára is nagyon hasznos bibliográfiát adott ki a közelmúltban. Könyve — amelynek irodalomtörténeti vonatkozásai bizonyára foglalkoztatni fogják a magyar irodalomtörténeti kutatás szakembereit is, — BERNOLÁK Antalnak és a köréje csoportosult szlovák irodalmi iskola tagjainak munkáit sorolja fel.

BERNOLÁK Antal (1762—1813) cseklézi r. k. káplán, majd a nagyszombati érseki vikáriátus titkára, végül érsekújvári esperes-plébános, élete főművéül a szlovák irodalmi nyelv megteremtését tűzte ki maga elé, s az 1792-ben alapított Szlovák Tudós Társaság tagjainak élén azon fáradozott, hogy a nyugati szlovák nyelvjárást fejlessze ki a szlovákság egységes irodalmi nyelvévé. Irodalmi iskolájához jobbára katolikus pap-írók csatlakoztak, akik között ott találjuk BAJZA József Ignácot (1755—1836), FÁNDLY Györgyöt (1755—1811), GRIGELY Józsefet (1760—1818), HOLLY Jánost (1785—1849), RUDNAY Sándort, a későbbi esztergomi hercegprímást (1760—1831) és másokat.

KOTVAN bibliográfiája 105 szerzőnek közel 1000 munkáját írja le (mintegy 700 könyvet s számos folyóirat-cikket és kéziratot művet), amelyek a XVIII. század utolsó évtizedeiben és a XIX. század első felében keletkeztek. Az egyes szerzők műveinek felsorolását rövid életrajzi adatok előzik meg, a bibliográfiai felsorolások után pedig az egyes szerzőkre vonatkozó bőséges irodalom következik.

Szerző a bibliográfiájában közölt művek címléírását — amely után lehetőleg megadja a kérdéses munka jelenlegi lelőhelyét is — részben a szlovákiai közkönyvtárak és magángyűjtemények példányai alapján készítette el, a Szlovákiában nem található anyagnál pedig a PETRIK vagy SZINNYEI által közölt adatokat használta fel. A Cseh-szlovákiában megtalálható anyag feldolgozásával számos olyan mű került elő, amelyek az eddigi magyar bibliográfiákban még nem szerepeltek. Viszont PETRIK művének a magyarországi lelőhelyekre vonatkozó közlései ma már nem teljesen fedik a tényleges helyzetet.

Mindenesetre nagyon kívánatos lett volna, ha KOTVAN igen értékes és lelkiismeretes munkáját kiterjeszthette volna a magyarországi könyvtárak anyagára is. Különösen értékes segítséget kaphatott volna az Országos Széchényi Könyvtár Könyvelosztó Osztályától, amelynek az 1712—1850 között megjelent magyar könyvanyagot feldolgozó részlege eddig közel 5000 olyan könyvet tárt fel, melyek PETRIK bibliográfiájából hiányoznak. Ez anyagban a BERNOLÁK köréhez tartozó írók 72 olyan műve is található, amelyeket KOTVAN sem ismerhetett, közöttük BERNOLÁK *Grammatica Slavica* c. művének 1802-ben Szegeden megjelent második kiadása, FUCHS Ferenc Xavér *Moralis philosophiae tractatus . . .* c. művének a bécsi kiadás után készült, s Nagyszombaton 1805-ben kiadott második kiadása (KOTVAN a pozsonyi kiadás után készült második kiadást írja le), GRIGELY József *Institutiones grammaticae . . .* c. műve I. és II. részének Budán, 1807-ben megjelent első kiadása stb.

A könyv függeléke közli a BERNOLÁK irodalmi iskolájához tartozó írók névtelenül megjelent műveit, s kimutatásokat ad a Szlovák Tudós Társaság tagjairól, a BERNOLÁK köréhez tartozó írók tudományos és műfordítói munkájáról s a személyükkel foglalkozó irodalmi művekről.

Szerző a munkájában közölt nyomtatványoknak azt a csoportját, amely jelenleg a Bratislavai Egyetemi Könyvtár állományában található, külön bibliográfiai jegyzékbe foglalta s azt *Bernolákovske Tlačé Univerzitetnej Knížnice v Bratislave* [A Pozsonyi Egyetemi Könyvtár Bernolák-nyomtatványai] c. alatt is kiadta.

MARKOS BÉLA

Karel Havlíček Borovský politik a novinář. Výbor z díla. (Prága) 1956, Statni Nakladatelství Politické Literatury. 557 l.

Karel HAVLIČEK BOROVSKÝ (1821—1856) költő és irodalmi kritikus, a modern cseh újságírás megalapítója és a cseh nemzeti öncéluságért folytatott küzdelem egyik vezető politikai személyisége volt. 1848-ban a cseh nemzeti mozgalom élén állt, később elkeseredetten harcolt az elnyomó BACH-rendszer ellen. A bécsi császári kormány Tirolba

száműzte, ahonnan betegen tért vissza Prágába, s fiatalon, 35 éves korában halt meg, 1856-ban.

Válogatott hírlapi cikkeinek gazdag gyűjteményét, halálának századik évfordulója alkalmából, Vladimír KLIMEŠ rendezte sajtó alá, hosszabb bevezető tanulmányban méltatva HAVLIČEK harcos életét, politikai eszméinek ma is élő igazságát, avatott hírlapírói tollának klasszikus erejét.

A kiválogatott cikkanyag, a megjelenési idő szerinti csoportosításban kíséri végig HAVLIČEK publicisztikai tevékenységét a *Pražske Noviny* (1846—1848), a *Narodny Noviny* (1848—1850) és a *Slovan* (1850—1851) hasábjain. Magyar szempontból különösen érdekes a *Narodny Noviny* 1849. évfolyamában megjelent két cikk. Az *Uhry a rakouské ministerstvo* (Magyarország és az osztrák minisztérium) című cikk (1849. évf. 119. sz.) a cári seregek magyarországi beavatkozásával foglalkozik, az *Amnestie v Uhřích* (Amnesziát Magyarországon) című pedig (1849. évf. 239. sz.) az aradi vértanúk kivégzése ellen tiltakozik.

A cikkgyűjteményt bőséges tárgyi jegyzetek s Hana MAREŠOVÁ nyelvi és stilisztikai magyarázatai egészítik ki.

M. B.

A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1955. 2. r. Debrecen 1956, Felsőokt. Jegyzetell. Bp. 414 l.

Három érdekes témájú tanulmányt tartalmaz az 1955-i *Évkönyv* 2. részének vaskos kötete. A két első a XVIII. század első fele két tudós magyar könyvgyűjtőjének könyvtárát ismerteti, a harmadik egy XX. századi, debreceni, idegen nyelvű irodalomelméleti folyóirat történetét dolgozza fel.

A három tanulmányt szerencsésen válogatták össze, mindhárom a magyar művelődéstörténet egy-egy különösen érdekes szakaszához nyújt értékes adalékot. A téma hasonlóságán kívül összekapcsolja még a tanulmányokat az érdekesség és hibák hasonlósága is. Egyformán nagy érdeme mindháromnak a filológiai alaposság, a könyvészeti adatok ellenőrizhető pontossága, sok használható adat feltárása. Hibájuk is hasonló. Megelégszenek a pusztán közléssel, a tények és adatok felhalmozásával, de nem vonnak le következtetéseket, nem világítják meg a művelődéstörténeti összefüggéseket. Valószínűleg nem is ez volt a céljuk. De éppen a cél hibás, a sajátmaguk szabta korlátokat helytelenítjük. Egyfajta félelem ez az állásfoglalástól, a végső ítélet kimondásától, filológus-könyvtáros szerénység, amely készen hozza a nyersanyagot, de visszaretten az építés felelősségétől. Nem helyeselhető ez a három tanulmányíró esetében, akik birtokában vannak az eszközöknek, amellyel tető alá hozhatnák a munkát.

Az előző *Évkönyvben* jelent meg BERTÓK Lajos *Ijabb Köleséri Sámuel könyvhagyatékának magyar és magyar vonatkozású nyomtatványai* c. tanulmánya, most az egész könyvhagyaték leltárát adja közre. „Egy 18. század eleji magyar tudós szellemi kincseskamrája tárul fel előttünk . . .” — mondja BERTÓK. KÖLESÉRI a tudós — nem úgy, mint a korabeli barokk főurak — a tudományos és irodalmi munkásságához szükséges irodalmat szerzi be, tehát tartalmilag értékes könyveket. A könyvtár összetételének jellemzője KÖLESÉRI polihisztorságából fakadó enciklopedikus jellege. A tanulmány alapja egy leltárjegyzék, melyet KÖLESÉRI halála után 13 évvel, 1745-ben vettek fel. A leltár 3561 könyvet sorol fel (az eredeti kötetszám valószínűleg nagyobb volt), ez korában nagyon jelentős szám, melyet csak akkor tudunk igazán becsülni, ha ismerjük a korabeli könyvbeszerzési nehézségeket. A leltár szakok szerint csoportosítja a könyveket, a szakok alosztályokra s ezeken belül nagyságrendben tagozódnak.

A tanulmány felsorolja a szakcsoportokat, s számszerűen és százalékos arányban feltünteteti az egyes csoportokba tartozó művek mennyiségét. Ezután sorra veszi az egyes szakokat és kutatja, vajon „céltudatos gyűjtés eredményei-e azok vagy pedig alkalmoszerű vásárlásból kerültek volt gazdájuk birtokába”. Ez a rész eléggé elnagyolt, csak néhány érdekességet emel ki, összehasonlítja az alcsoportokat, de következtetéseket csak ritkán von le. Ez annál sajnálatosabb, mivel a problémát jól látja, s előítélet nélkül foglalkozik a korrallal. A teljes jegyzék közlésével bizonyítja, hogy nem esik abba az általános hibába, hogy a tárgyalt korból csak a magyar nyelvű és közvetlenül magyar indítékú és hatású munkákra fordít figyelmet. Megéri a XVIII. századi európai műveltségű, európai orientációjú tudóst, akinek művelt és protestáns voltában is a latin nyugat jelentette a szellemi hazát, de megéri KÖLESÉRI és a hozzá hasonló magyar tudósok szülőhazabeli kulturális misszióját és az elzártságból fakadó provincializmusát, amit a legújabb külföldi könyvek beszerzésével igyekeznek legyőzni. S tudja, hogy ebből a missziós munkából következik polihisztorságuk is. Nagy kár, hogy az író mindezekre csak utal, de nem fejti ki. Így, ha szépen és nagy gondalal előkészített, de mégiscsak nyersanyagot adott.

Szintén XVIII. századi protestáns tudós — a fiatalon elhunyt nagyképességű MARÓTHI György — könyvtáráról szól Ötvös János, a debreceni Kollégiumi Könyvtár munkatársának tanulmánya. MARÓTHI György a felvilágosodás egyik korai magyar képviselője. Önála még nyilvánvalóbb a kulturális misszió gondolata: a magyar szellemi életet a kor színvonalára emelni. Ehhez a nagy célhoz gyűjtötte könyveit. „Könyvtára első jellemző vonása . . . a gyakorlatiasság, másik vonása . . . a tudós ember könyvszeretete” — írja róla Ötvös. A tanulmány kb. ötödfélszáz művet sorol fel, kiegészítve az eredeti jegyzéket bibliográfiai adatokkal és az egyes kötetekben talált, MARÓTHI kezétől származó bejegyzésekkel. A felsorolás után a szerző nyomdászati, művelődéstörténeti és tartalmi szempontból ismerteti az anyagot. Amit mond, mind nagyon érdekes és értékes, de kevés. Reméljük, nem fogja befejezetlenül hagyni.

LUDÁNYI Valéria tanulmánya a *Helicon* c. irodalomelméleti folyóirat történetét dolgozza fel. A folyóirat 1938—1943 között jelent meg HANKISS János debreceni egyetemi tanár szerkesztésében, a Nemzetközi Irodalomtörténeti Bizottság égisze alatt. A folyóirat német, angol, spanyol, francia és olasz nyelven közölt irodalomelméleti tanulmányokat tizenöt ország legkiválóbb irodalomtörténészeitől. A tanulmány témája nagyon érdekes, hiszen ma már alig tudunk arról, hogy ilyen folyóirat volt, s még kevesebbet arról, hogy milyen volt. A tanulmány módszerét azonban nem tartjuk helyesnek. Az első két tanulmányban az adatközlésnek van funkciója, az eddig még nyomtatásban nem közölt XVIII. századi könyvtárleltárak közzététele szükséges alapvetés, amit hiányolunk, az a belőlük levont következtetések, az összefüggések teljes megvilágítása. LUDÁNYI tanulmánya esetében egy XX. századi, akármelyik könyvtárban megtalálható folyóirat szigorúan pontos példányleírása és tartalomjegyzékének közlése, teljesen felesleges. Maga a szerző is érzi módszerének gyengeségeit, és mindjárt fel is menti magát: „A tanulmányokról irodalomtörténeti szakfejtégetést és kritikai értékelést írni nem a mi feladatunk . . . Az egyszerű tartalmi ismertetés szintén nem illik e tanulmány kereteibe, e helyett a folyóirat teljes repertóriumát nyújtjuk . . .” Ezzel nem tudunk egyetérteni. Hiszen így a folyóirat története: megalapítására, anyagi és külső történetére, kiállítására, a munkatársak és tanulmánycímeik pusztá felsorolására korlátozódik. S csakugyan így is van, a felsorolt szempontokra a kikutatható legpontosabb adatokat kapjuk a tanulmányból, sőt néha túl sokat is. Pl. nagyon helyénvaló egy tartalmilag érdektelen ösnyomtatvány vagy egyetlen példányban fennmaradt régi folyóirat esetében, hogy leírja a címlapot, amely „. . . 19 × 26 cm nagyságú, világossárga színű, és rajta 6 ciceró magasságú elegant grotesk versális betűkkel, piros nyomással a cím . . .”, vagy a szedés-

tükröt, amely „... 27 cicero széles és 44 cicero magas...” stb. Azonban mindezek az adatok a jelen esetben szükségtelenek, az 1938—1943 között megjelenő folyóiratokról ezzel jóformán semmit sem tudunk meg. Ami érdekelne bennünket, az „... a folyóirat túlnyomóan szellemtörténeti és pozitivista beállítottsága”, a témák aránya, a tanulmányok értéke (semmi esetre sem repertórium), a magyar irodalom és irodalomtörténet képviselője, hogyan folyt „akadálytalanul” a szerkesztés és terjesztés munkája a háború alatt stb. Mindezekre nem, vagy alig kapunk választ. Ennek oka pedig a sajtótörténet helytelen felfogása. A sajtótörténet komplex tudomány, melyet nem lehet leszűkíteni a szóban forgó folyóirat formái, nyomdászati leírására, külső, érzékelhető történetére. Elsődlegesen fontos (különösen egy modern lap esetében) belső, tartalmi története, hatása, helyének kijelölése a nemzeti vagy az egyetemes művelődéstörténetben, csak azután következhet az adminisztratív történet, a terjesztéssel stb. foglalkozó fejezetek, s végül a lap formai-nyomdászati kiállítása. Sajnáljuk, hogy ennyire el kell marasztalnunk a szerzőt a módszerben, mikor a dolgozatnak mindemellett sok érdeme van.

BERECZKY LÁSZLÓ

A magyar mezőgazdasági szakirodalom könyvészete (1831—1867). A magyar gazdasági szakirodalom könyvészetének III. kötete. Bp. 1956. Mezőgazdasági Múzeum. 659 l. 3 t.

Az immár több mint húsz esztendeje készülő magyar mezőgazdasági bibliográfia: *A magyar gazdasági irodalom könyvészete* harmadik kötete jelent meg a múlt évben a Mezőgazdasági Múzeum gondozásában, 1956-os évjellel és — bizonyára nem a könyvtári címfelnevők öröme — megváltozott címmel. E nagy bibliográfiai vállalkozás első kötete (1505—1805) 1934-ben, a második kötete (1806—1938) 1938-ban jelent meg. A harmadik kötet megjelenése a háború következtében elmaradt, és bár az anyaggyűjtés tovább folyt, az 1831—1867-es évek anyagát összefoglaló kötet csak 1957-ben láthatott napvilágot. A kötet kiadásával nyilvánvalóan jó szolgálatot tett a Mezőgazdasági Múzeum bibliográfiai munkaközössége a mezőgazdaságtudomány történetével foglalkozó kutatóknak, hiszen ezzel a kötettel nagyjában-egészében rendelkezésre áll majd három évszázad magyar mezőgazdasági vonatkozású szakirodalma.

A rendkívül gazdag anyag (3799 bibliográfiai egység) az áttekintést megkönnyítő tipográfiaiával sorakozik a kötetben. A szerkesztők az anyag rendezésénél igen helyesen eltértek a korábbi kötetek rendezési elvétől. Ezekben ugyanis a művek a megjelenés éveinek sorrendjében szerepeltek, és csak egy meglehetősen primitív szakregiszter állott a kötetek végén. Ez a rendezés megfelelt az akkori bibliográfiai igénytelenségnek, és tekintettel a felvett művek viszonylag csekély számára, még elég könnyen áttekinthető volt. A reformkorszakkal egyszeriben növekedni kezdő gazdasági szakirodalom bibliográfiája számára ez a rendszer természetesen nem volt tovább használható, most már sokkal finomabb és következetesebb osztályozásra volt szükség. Ezért a szerkesztők az Egyetemes Tizedes Osztályozás alapján álló szakrendbe szedték az anyagot, amely a csatlakozó betűrendes névmutatóval együtt könnyen kezelhetővé és nagyjából áttekinthetővé teszi a kötetet. Bizonyos apró egyenetlenségek tapasztalhatók a szerkesztésben: olykor egy fejezetben vonnak össze egymástól viszonylag távolabb álló csoportokat, mint pl. a mezőgazdasági épületekről és a mezőgazdasági gépekről szóló irodalmat.

Kétségtelen, hogy a kötet, így ahogy van, rendkívüli és egyre égetőbbé váló hiányt pótol a magyar bibliográfiai irodalomban, mégis azt hisszük, hogy nem mehetünk el szó nélkül néhány olyan probléma mellett, amelyet felvet, még akkor sem, ha ezzel a bibliográfiai öncélúság vádját vonjuk magunkra. Szinte valamennyi kérdés abból adódik, hogy az anyag túlnyomó részét 1945 előtt gyűjtötték, és azt annyi év után a

szerkesztők, bizonyos igazításokkal és kiegészítéssel, de szinte a mai bibliográfiai igények figyelembevételével nélkül állították össze. Ebben természetesen nem felelőtlenséget kell látnunk. A szerkesztők teljesen tisztában vannak a kötet gyengésségeivel, ezeket ők maguk feltárják előszavukban. Mégis oly sürgősnek ítélték a bibliográfia elkészülését, hogy önként lemondottak a magasabb igényekről a hasznossági elv kedvéért. Joggal állítják a szerkesztők, hogy az eredetileg gyűjtött anyag modern követelmények szerinti átdolgozása, ami a címleírásoknak a könyvekkel való összehasonlítását követeli meg, évek munkája lett volna. Minthogy azonban egy ilyen igényű és arányú bibliográfia szinte nemzedékek számára készül, azt hisszük, hogy a megjelenés eltulajdonítása megérte volna azt a teljes precizitást és véglegességet, amelyet a kötet így nem érhetett el. A munka mai formájában az elcsúszás benyomását kelti.

A tartalmi szempontot tekintve: az első két kötetben még érthető volt a mezőgazdasági szak tág értelmezése, éppen a szakirodalom kialakulatlansága következtében, de a harmadik kötetben, amely hangsúlyozottan még a „Ruralis” jelzõt is felveszi címébe, már szigorúbban kellett volna megvizsgálni egyes művek, mint pl. az *Ungarischer Simplizissimus* 1822-i kiadásának vagy *A Pesti „Kereskedő Ifjak Társulata” alapszabályai* (1866) mezőgazdasági jellegét.

A formai szempontot tekintve pedig nem vezethetett bibliográfiai pontosságra az a módszer, amely a címleírások jelentős részét nem a könyvekrõl, hanem közvetve, könyvismertésekből vette át. A különböző könyvismertések pontatlanságai így változatlanul élnek tovább ebben a bibliográfiában.

Azt gondoljuk, hogy érdemes lett volna azokat a „rendezéstechnikai nehézségeket” is leküzdeni, amelyek nem engedték, hogy az újabban gyűjtött anyagot (különösen az 1830 után megjelent műveket) bedolgozzák a régi anyagba. Így gyakorlatilag két bibliográfia, egy nagyobb és egy kisebb áll egymás mellett. (Amellett egy jegyzet szerint egyes, a kiegészítésbe tartozó címek az eredeti anyagba kerültek és megfordítva.)

Végül nézetünk szerint a művek lelőhelyének megadása kérdésében is talán helyesebb lett volna nem belenyugodni a mezőgazdasági könyvtárak jelenlegi, valóban felbolygatott állapotába, és további — elismerjük körülményes — kutatással minél több mű végleges lelőhelyét meghatározni. Ez, éppen a sok változás következtében, jelentős segítséget nyújtott volna a kutatóknak, hiszen pl. csak a Mezőgazdasági Múzeum volt könyvtárának anyagát is minden nehézség nélkül meg lehet találni az Országos Mezőgazdasági Könyvtárban, amely pedig sohasem szerepel a címleírások mellett lelőhelyként.

A kötet megjelenésének sürgősségét valójában csak a mezőgazdaság kutatói tudják igazán megítélni; a könyvtáros szívesen várt volna még egy ideig, hogy azután egy kevésbé nyers, tartalmában és formájában befejezettebb, a tudományág hazai fontosságához minden tekintetben méltó munkát adjon a hozzáforduló kutató kezébe.

LAY BÉLÁNÉ

A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója

KÁPLÁNY Géza, a műszaki könyvtárügy és a dokumentáció fáradhatatlan magyarországi előharcosa, a Technológiai Könyvtár egykori vezetője 1945 nyarán tett *Előterjesztésében* javasolja „a Technológiai Könyvtárnak Országos Ipari és Műszaki Könyvtárrá való kiépítését és vidéki fiókhálózáttal való ellátását”.

Hosszú és nem zökkenőmentes volt az út, amelyen keresztül a Technológiai Könyvtárból Országos Műszaki Könyvtár lett, és amelynek eredményeképpen ma a több száz tagot számláló, különböző tárcákhoz tartozó, üzemi, vállalati, intézeti és egyéb műszaki könyvtárhálózat megszületett. A kialakuló könyvtárhálózat dolgozók

százait állította egy új munkaterületre. A fejlődés szakmai oktatás megindítását tette szükségessé, — majd az első tanfolyamok és szakvizsgák után felmerült az igény egy olyan orgánusra, amely „a vállalati műszaki könyvtárosok és az OMK közötti kapcsolatokat szorosabbra fűzze . . .” 1954 nyarán, ezzel a célkitűzéssel indult meg a *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója* (továbbiakban: *MKT*) mint „az OMK módszertani kiadványsorozata”. A *Beköszöntő* szavai szerint a kiadvány célja ezenkívül: „szakmai közleményekkel, módszertani cikkekkel hathatós segítséget nyújtani a szakkönyvtárosoknak, ugyanakkor híradója kíván lenni a műszaki könyvtárosok munkaversenyének is”.

Az elmúlt három év alatt összesen megjelent 16 szám (14 füzet) gazdag tartalma indokolttá teszi, hogy a *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatóját* jelentős szakmai folyóiratként tartsuk számon, és ennek megfelelő igényességgel bíráljuk.

A lap életében eddig tartalmilag is, formailag is 2—2 szakaszt különböztetünk meg. Tartalmi szempontból a periódushatárt valahol az 1955. év végén húzám meg. Eddig az időpontig 7 szám jelent meg, csaknem tapinthatóan egyenletesen emelkedő színvonalú tartalommal. Az első számok újszólván csak az oktatás és a munkaverseny kérdéseivel foglalkoznak. De már a második számban megindul és azóta is kitűnően működik a kifejezetten hiánytópló *Figyelőszolgálat*, amely rövid ismertetéseket közöl a külföldi szaklapokban megjelent fontosabb könyvtári és dokumentációs tárgyú cikkekről. (Véleményünk szerint ez lenne a feladata — a jelenleg közölt fordításanyag mellett — a könyvtártudományi szakirodalom egészére kiterjedően az Országos Széchényi Könyvtár módszertani osztálya kiadásában megjelenő *Könyvtári Tájékoztató*nak. Emellett a *MKT* a maga kevesebb és specializáltabb szakfolyóiratával a szakkönyvtárosok különleges igényeit elégítené ki.) A továbbiakban egyre szélesül a közölt cikkek átfogta terület és az emelkedő színvonalú *Műszaki Könyvtárosok Írják* című rovattal kiegészülve, sorra kerül a műszaki könyvtárakban időszerű kérdések majd mindegyike (a dokumentáció elvi és gyakorlati kérdései, állományellenőrzés, szabadalmi leírások, bibliográfiák, egyes könyvtárak életének és munkájának ismertetése, a propaganda kérdései stb.).

1955 végén — 1956 elején a *MKT* egyszerre kilép a *Beköszöntő*ben megszabott keretek közül, és addigi erőnyeinek fenntartása mellett az egész magyar könyvtárügyet érintő kérdésekkel kezd foglalkozni, mindig a műszaki könyvtáros szemszögéből, de megszívlelendő éberséggel. Csak néhány ilyen témát említek: a különböző könyvtárhálózatok közötti együttműködés kérdése, a területi és központi katalógusok problémái, könyvtári szabályzat stb. Ugyanakkor még igényesebbé vált a módszertani rész is. Helyes kezdeményezés volt az Országos Műszaki Könyvtár, valamint a műszaki irodalom történetével foglalkozó cikkek közlése — egyben biztató ígélet is az OMK jövő évben megjelenő évkönyvére vonatkozólag.

Hasznos és a műszaki tájékoztatást nagymértékben segítő rovat *Az OMK bibliográfiai csoportja által elkészített irodalomkutatások jegyzéke*. Az ETO jelzettel ellátott lista kitűnő segédeszköze a kisebb műszaki, sőt a vidéki közművelődési könyvtáraknak is. Érdemes gondolkozni rajta, milyen módon lehetne publikálni többi tudományos könyvtáraink irodalomkutatásainak jegyzékét. Sok párhuzamos munkát takaríthatnánk meg ily módon, és nagymértékben segítenénk közművelődési hálózatunk reference-munkáját.

Formai szempontból a lap életének két szakasza nem azonos a tartalmi fejlődés periódusaival. Az első két, nyomtatásban megjelent szám után a könyvtár rátért a gazdaságosabb rotaprintes sokszorosításra. Az eltelt időben bebizonyosodott, hogy a mintaszerű sokszorosítás nem rontotta a lap tekintélyét, és a csinos borítólappú kék-fehér füzetek kiállják az összehasonlítást nyomtatott laptestvéreikkel. Meggondolandó azonban, hogy a jövőben a műszaki dokumentációban oly fontos illusztrációs anyag közlése nem veti-e fel újból a nyomdai előállítás szükségességét?

A lap ma már túlnőtt induláskori célkitűzésein, és legjobb cikkeiben az egész magyar könyvtárügyet, de legalábbis minden szakkönyvtáros érdeklő kérdéseket elemez. Mi legyen hát a további fejlődés iránya? Szakkönyvtárosaink jogosan kifogásolják, hogy sem *A Könyvtáros*, sem a *Magyar Könyvszemle* nem foglalkozik sajtósági problémáikkal. Mégsem tartanánk helyesnek, ha a *MKT* az amerikai *Special Libraries* nyomán indulna tovább. Éppen az amerikai folyóirat példája mutatja legvilágosabban, hogy milyen reménytelen vállalkozás: egyidejűleg szolgálni valamennyi szakkönyvtárat. A műszaki irodalom népgazdasági jelentősége, a hálózat megfelelő színvonalra fejlesztésével kapcsolatban még hátralevő számos feladat azt igazolja, hogy a *MKT* helyes úton jár, — és ennek nem mond ellent az sem, hogy a lapot szívesen és haszonnal forgatják egyéb szakkönyvtáraink és közművelődési könyvtáraink dolgozói is. Felvetődik azonban még másik igény: foglalkozzék a jövőben a *Magyar Könyvszemle* átfogóan egy-egy szakkönyvtári terület problémáival!

Ha azonban meg is állapítottuk, hogy a *MKT* a magyar könyvtárügy egészét érintő problémákat tárgyal, azt is meg kell állapítanunk, hogy ezt nem teszi mindig kellő tervszerűséggel és céltudatossággal. Felvetette és több számon keresztül tárgyalta pl. a lap a központi címjegyzékek időszerű kérdését. Az 1957. évi 3. számban megjelent beszámoló a miskolci megyei könyvtár folyóiratkatalógusáról azonban nem üti meg azt a mértéket, amelyet ez a fontos kérdés megkövetelne. A szerkesztésnek nem szabad megelégednie a spontán beérkező cikkanyaggal, hanem több tervszerűséggel és a tárgy fontosságának megfelelően több igényességgel kell fellépnie szerzőivel szemben.

Ugyancsak ide tartozik a propaganda kérdése. A műszaki irodalom propagandája terén még igen sok a tennivaló, hiszen az üzemi dolgozók olvasottsága még messze alatta marad a kívánatosnak. Tervszerűtlenséget mutat, hogy amíg 1955-ben a *MKT* 4 cikkben foglalkozott a kérdéssel (BOGDÁNNÉ, KVAKOVSKY, PÁRMA, SIMON), amelyek közül azonban kettő ugyanabban a számban jelent meg, addig 1956-ban egyetlen szám két cikke (GAZDA—BALÁZS és TÓTH Árpád) tárgyalja a népszerűsítés módjait. 1957-ben eddig egyetlen, bár igen érdekes cikk foglalkozik az eredményesebb propagandával (TÓTH Árpád).

A tartalmi igényesség tenné indokolttá a beérkező cikkanyag gondosabb lektorálását, valamint a még mindig elég sűrűn előforduló sajtóhibák kiküszöbölését.

SIMON MÁRIA ANNA

HELYREIGAZÍTÁS

A *Magyar Könyvszemle* 1957.4. számában megjelent *Régi térképek a helytörténeti kutatás szolgálatában* című cikkembe, a 414. lap első bekezdésébe téves értesülés következtében helyt nem álló megállapítás került. Az Országos Levéltárban ugyanis nem a dr. BORBÉLY Andor által készített katalógus nyert elhelyezést, ez, mint a cikkben is áll, az összeállítónál található. A Levéltárak Országos Központja ugyanis 1955. febr. 5-én kelt 86.438-3-1/1955 sz. rendeletével, saját hatáskörében elrendelte az összes állami levéltárak térképanyagáról katalógus készítését: az ennek eredményeként készült katalógus található az Országos Levéltárban. Az erre vonatkozó utasítás megjelent a *Levéltári Híradó* 1955. évi 3-4. számában.

FALLENBÜCHL ZOLTÁN

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki felelős: Szöllőssy Károly

A kézirat beérkezett 1958. I. 30. — Terjedelem: 10.25 (A/5) iv

44663/58 Akadémiai Nyomda, Budapest, V., Gerlőczy teca 2. — Felelős vezető: Bernát György

TARTALOM

<i>Kóhalmi Béla</i> : A bibliográfia és az új technika — Die Bibliographie und die neue Technik	97
<i>Szentmihályi János</i> : A hungarica-bibliográfia néhány problémája — Bibliographische Probleme der ausländischen Literatur von ungarischem Belang	109
<i>Csapodi Csaba</i> : Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában — Conservation et restauration des livres anciens dans la Bibliothèque de l'Académie Hongroise des Sciences	118
<i>Soltész Zoltánné</i> : A második magyarországi ősnymda nyomai — Die Spuren der zweiten ungarländischen Druckerei im XV. Jahrhundert	144 —

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Vizkelety András</i> : Az Országos Széchényi Könyvtár 31. számú német kódexe ..	158
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : Corvinaként felismert kódex a Vatikán Könyvtárában	161
<i>Horváth Viktor—Sági Antalné</i> : A „Kolokol” három évfolyama az Országos Széchényi Könyvtárban	162

FIGYELŐ

<i>Máté Károly</i> : Szentkúty (Drescher) Pál (1889—1957)	165
<i>Veredy Gyula</i> : Az ETO és a magyarországi dokumentáció szervezési kérdései ...	166
<i>Takács József</i> : A nemzeti könyvtárak szervezete és működése	175
<i>Kóhalmi Béla</i> : A könyvtárosok felsőfokú oktatásának első nemzetközi konferenciája Prágában	195 —
<i>Haraszthy Gyula</i> : Az UNESCO alaptervezete a keleti és nyugati kulturális értékek kölcsönös megbecsüléséről és a könyvtárak ezzel kapcsolatos feladatai	197

SZEMLE

Gutenberg Jahrbuch 1957. (Ism. <i>F. J.</i>)	201 —
Renzo Frattarolo: Anonimi e pseudonimi (Ism. <i>Szabó György</i>)	202
Allony—Loewinger: The Institute of Hebrew Manuscripts (Ism. <i>Scheiber Sándor</i>)	203
Három pozsonyi könyvtár ősnymtatványkatalógusa (Ism. <i>Borsa Gedeon</i>)	204 —
C. Ciuchindel: Despre inceputurile preseii românești Courier de Moldavie (Ism. <i>Dezsényi Béla</i>)	205
Imrich Kotvan: Bibliografia Bernolákovcov (Ism. <i>Markos Béla</i>)	205
Karel Havlíček Borovský politik a novinář (Ism. <i>M. B.</i>)	206
A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1955. (Ism. <i>Bereczky László</i>)	207
A magyar mezőgazdasági szakirodalom könyvésze (1831—1867) (Ism. <i>Lay Béláné</i>)	209
A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója (Ism. <i>Simon Mária Anna</i>)	210

Ára: 20,— Ft

Előfizetés egy évre 60,— Ft

TABLE DES MATIÈRES

<i>B. Kőhalmi</i> : L'emploi des moyens techniques dans l'édition des bibliographies (Avec résumé en allemand)	97
<i>J. Szentmihályi</i> : Quelques problèmes de la bibliographie des Hungarica (Avec résumé en allemand)	109
<i>Cs. Csapodi</i> : Reliure et travaux de restauration à la Bibliothèque de l'Académie (Avec résumé en français)	118
<i>E. Soltész</i> : La deuxième officine d'incunables en Hongrie (Avec résumé en allemand)	144
CONTRIBUTIONS HISTORIQUES	
<i>A. Vizkelety</i> : Le vieux manuscrit allemand No 31 de la Bibliothèque Nationale Széchényi	158
<i>K. Csapodi</i> : Un manuscrit de la Bibliotheca Corvina nouvellement découvert à la Vaticane	161
<i>V. Horváth—A. Sági</i> : Les trois années du Kolokol à la Bibliothèque Nationale Széchényi	162
CHRONIQUE BIBLIOTHÉCONOMIQUE	
<i>K. Máté</i> : À la mémoire de Pál Szentkúty (Drescher) (1889—1957)	165
<i>Gy. Veredy</i> : La CDU et quelques problèmes d'organisation de la documentation en Hongrie	166
<i>J. Takács</i> : Sur les statuts des bibliothèques nationales	175
<i>B. Kőhalmi</i> : La première conférence internationale de l'enseignement supérieur des bibliothécaires à Prague	195
<i>Gy. Haraszthy</i> : Les tâches des bibliothèques concernant le Projet majeur de l'UNESCO relatif à l'appréciation mutuelle des valeurs culturelles de l'Orient et de l'Occident	197
COMPTES-RENDUS CRITIQUES	
Gutenberg Jahrbuch 1957. (<i>J. F.</i>)	201
Renzo Frattarolo: Anonimi e pseudonimi (<i>Gy. Szabó</i>)	202
Allony—Locwinger: The Institute of Hebrew Manuscripts (<i>S. Scheiber</i>)	203
Les catalogues d'incunables de trois bibliothèques de Bratislava (<i>G. Borsa</i>)	204
<i>C. Ciuchindel</i> : Despre inceputurile presei românești Courier de Moldavie (<i>B. Dezsényi</i>)	205
<i>Imrich Kotvan</i> : Bibliografia Bernolákocvov (<i>B. Markos</i>)	205
<i>Karel Havlíček Borovský</i> politik a novinář (<i>M. B.</i>)	206
<i>A. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1956.</i> (<i>L. Bereczky</i>)	207
A magyar mezőgazdasági szakirodalom könyvészete (1831—1867) (<i>A. Lay</i>)	209
A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója (<i>M. A. Simon</i>)	210